

BUNE U SENJU I PRIMORSKOJ KRAJINI (1719—1722)

Drago Rok s a n d i ć

PREDGOVOR

Razdoblje nakon bečkog rata (1683—1699) do sredine XVIII. stoljeća obilježeno je mnoštvom nemira i buna u Vojnoj krajini. Malo ih je historio-
grfski dobro istraženih. Ovim radom pokušat će se pridonijeti boljem po-
znavanju buna u Senju i Primorskoj krajini od 1719. do 1722. godine. Više
razloga je utjecalo na izbor ove teme. Neke među njima ćemo izdvojiti.

U starijoj historiografiji o Vojnoj krajini cijelo ovo razdoblje najčešće
se istraživalo sa stajališta uspješno provedenog uređenja Vojne krajine, od-
ređenije rečeno sa stajališta njezine militarizacije, ostvarene u skladu s po-
trebama apsolutističke politike habsburškog dvora. Takav pristup, koliko god
bio koristan, sam za sebe nije dovoljan. Povijesno zbivanje njime se svodi na
niz političkih i vojnoupravnih mjera. Potrebama razvoja srpske i hrvatske
nacionalne historije takav pristup potpuno je neprimjeren. Njime se iz pro-
šlosti ovih dvaju naših naroda, koji su u spomenuto doba sačinjavali gotovo
cjelokupno stanovništvo Vojne krajine, »brišu« brojna događanja koja su
znatno utjecala na njihovu potonju sudbinu.

Pristup krajiškoj historiji toga vremena iz krajiških buna nesporno omo-
gućava istraživački postupak kojim se krajiška prošlost može spoznavati iz
nacionalne povijesti. To ostaje važna obaveza naše novovjekovne historiogra-
fije. U našoj novijoj historiografiji, osobito poslije rata, više se pisalo o spo-
menutim krajiškim bunama. Ipak, još uvijek smo ostali u skromnim grani-
cama. S rijetkim izuzecima, među kojima se izdvaja prof. dr S. Gavrilović,
objavljivali su se radovi pisani na temelju starijih arhivskih istraživanja i li-
terature.

O bunama kojima ćemo se baviti u ovom radu nema novijih istraživanja.
U drugoj polovini prošloga stoljeća o njima su pisali, koristeći se izvornom
građom, Mane Sladović, Franjo Vaniček i Mile Magdić.¹ Njihovi su prilozi

¹ M. Sladović, *Povest biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst 1856, 364—370; F. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze I*, Wien 1875, 182—185; M. Magdić, *Topografija i poviest grada Senja*, Senj 1877, 150—152; isti, *Crtice iz kro-
nike grada Senja od god. 1719—44*, Narodne novine, 58/1886, 228; isti, *Senjska buna
(1719.—1722.)*, Danica (Kalendar), 1897, 151—159.

sažeti i danas više ne zadovoljavaju. U III. knjizi svojih *Spomenika Hrvatske krajine* objavio je Radoslav Lopašić jedan značajan izvor za ovo istraživanje.² To bi uglavnom bilo sve.

U ovom će radu, pored već objavljenih priloga, biti upotrijebljena izvorna građa iz Ratnog arhiva i Komorskog arhiva u Beču, iz Arhiva Hrvatske i Arhiva JAZU u Zagrebu te iz Dubrovačkog arhiva.

Ova je građa pretežno vojnog porijekla. To znatno ograničava istraživački domašaj ovog rada. Dalje traganje za građom, osobito u Arhivu Hrvatske, nije bilo plodotvorno.

Istraživanje spomenutih buna u Senju i Primorskoj krajini iziskuje utvrđivanje više povijesnih pojava »dugog trajanja«, a time i sadržajniji uvod. Većina krajina na habsburško-osmanlijskoj granici nastala je poslije bečkoga rata, početkom XVIII. stoljeća. Senjska kapetanija, jezgra Primorske krajine, nastala je 1469. godine. Dakle, to je najstarija krajina. Njezin razvoj je po mnogo čemu slojevitiji od razvoja drugih krajina. Njezino posebno obilježje jest dvostrukost krajiške službe, kako spram Turaka tako i spram Mletaka. Ova druga početkom XVIII. stoljeća još uvijek ima svoje opravdanje. Prostor Primorske krajine nikada nije bio pod turskom vlašću.

Krajiška služba u toj krajini razvijala se uz sudjelovanje moćnih hrvatskih velikaša Frankopana i Zrinskih, sve do njihova sloma. Time su i društveni odnosi u Primorskoj krajini i tok njezina izdvajanja iz zemlja pod vlašću hrvatskih staleža bili obilježeni mnoštvom posebnih pojava.

Najznačajnije središte Primorske krajine, od njezinih početaka do militarizacije sredinom XVIII. stoljeća, uvijek je Senj. Međutim, sam grad prestano spori svoj krajiški status. Razvoj Senja kao krajiškog središta dramatično je isprepleten s borbom njegovih građana za očuvanje i proširenje gradskih povlastica, tj. za uživanje statusa slobodnoga kraljevskog grada.

Koliko god povijesti Senja i Primorske krajine bile nerazlučive, toliko su i različite. Naročito je to vidljivo u bunama početkom XVIII. stoljeća. U novim društvenim uvjetima ubrzanog razvoja habsburškog apsolutizma, senjsko građanstvo u biti teži oslobađanju od krajiških obaveza, a primorski krajišnik naprotiv teži osiguravanju svoga krajiškog položaja.

Istraživanja za ovaj rad započela su u proljeće 1978, a rukopis je završen ljeti 1980. godine. Autor je svjestan da on nikako ne može odgovoriti na sva pitanja koja sam sebi postavlja jer sadržajniji odgovori iziskuju dalja istraživanja. Ipak, uvjeren je da je ovaj prilog poznavanju buna u Senju i Primorskoj krajini od 1719. do 1722. godine u ostvarenim granicama opravdan.*

---

² R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine III*, Zagreb 1889, 331—340. Profesor J. Adamček upozorio me je u svojoj recenziji mog rukopisa na zbirku građe o buni u Senju u novembru 1719. godine, koja se nalazi pohranjena u Arhivu JAZU s oznakom Documenta croatica, sv. XXIV, br. 407. U toj zbirci je i izvornik dokumenta koji Lopašić objavljuje. Ova zbirka je uistinu dragocjena, ali sam zaključio, istraživši je pažljivo, da ne mijenja bit moje interpretacije. Iako ovom prilikom nije upotrijebljena, svakako zaslužuje da bude posebno objavljena.

* »Bune u Senju i Primorskoj krajini (1719—1722)« obranjene su kao magistarski rad u oktobru 1980. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Članovi komisije bili su profesori Radovan Samardžić, Slavko Gavrilović i Vasilije Krešić, koji je ujedno bio i mentor. Rad je obogaćen dopunama na temelju njihovih primjedbi, na čemu sam im iskreno zahvalan. Iskrenu zahvalnost dugujem i profesoru Josipu Adamčeku, koji je na preporuku Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti napisao recenziju i predložio da se rad objavi u »Radovima« Instituta za hrvatsku povijest. Njegova vrlo sadržajna i poticajna recenzija također je

UVOD

Uvid u zbivanja u Senju i Primorskoj krajini od sloma senjskih uskoka poslije Madridskog mira (1617) do bečkoga rata (1683—1699) nužan je za razumijevanje događaja koji nas neposredno zanimaju. O tim zbivanjima objavljeno je više izvora i literature,¹ koji nas na prvi pogled dovode u nedoumicu. Iako je Senj mnogo izgubio u svom značenju odredbama spomenutog mira, kroz cijelo XVII. stoljeće ne prestaje, naprotiv, uvjetno bi se moglo reći da je u stalnom usponu borba njegovih građana za svoja prava i povlastice. Ostaviši bez mnoštva svojih najborbenijih stanovnika,² opterećen njemačkom kompanijom u gradskoj posadi, Senj ne doživljava sudbinu drugih hrvatskih i slavonskih gradova, koji, ako već nisu bili pretvoreni u ruševine u XVI. stoljeću, u idućim, neovisno o volji svojih stanovnika postaju krajiške tvrđave. On se, istina, ne uspijeva osloboditi vlasti svojih moćnih velikih kaptana, ne uspijeva iskoristiti svoje suvremene razvojne mogućnosti, ali se tih mogućnosti ne odriče, stalno osporavajući moć vojnih vlasti. Kako to razumjeti?

Odgovor iziskuje još jedan pomak u prošlost.

Srednjovjekovna senjska općina već u XIII. stoljeću ima razvijenu samoupravu.³ Građani su izborili prvi statut od svojih feudalnih gospodara knezova Frankopana 1388. godine.⁴ Kako prostrano hrvatsko i ugarsko zaleđe ima u Senju svoju najbližu morsku luku, a poslije prodaje Dalmacije (1409) jednu od rijetkih preostalih, grad, koristeći se prednostima svoga prometnog položaja u doba sve življe trgovine, ustrajno proširuje svoje povlastice.

Međutim, njegov strateški položaj, povoljan kako u odnosu na nadiruće Turke tako i u odnosu na Mletke, pretvara ga u prvu krajišku kapetaniju u hrvatskim zemljama. Kralj Matijaš I. Korvin otima ga 1469. godine Frankopanima, nesiguran u njihovu privrženost, i namješta u njemu svoju stalnu posadu.⁵ Krajiška služba usmjerena na dva protivnika suštinski je poremetila tokove gradskog razvoja, osobito nakon 1527. godine, kada dolaskom habsburške vladajuće kuće postaje njezin istureni položaj u obračunima evropskih sila. Teško da bi grad izdržao da se u njemu nije počelo sustje-

---

znatno pridonijela obogaćivanju ovog priloga poznavanju buna u Senju i Primorskoj krajini od 1719. do 1722. godine. Posebnu zahvalnost dugujem i Redaciji »Radova« zbog uvrštavanja ovoga mog rada. D. Roksandić.

¹ Vidi »Izvori i literatura«. Upozoravam na značenje Lopašićeve zbirke *Spomenici Hrvatske krajine I—III*, Zagreb 1884—1889. Idući važan rad, pisan na temelju arhivskih istraživanja, jesu Ivičeve *Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16., 17. i 18. stoleća*, Subotica 1923. Pored Sladovičeva i Magdičevih radova za povijest Senja naročito je koristan rad V. Klaića, *Život i djelo Pavla Rittera Vitezovića*, Zagreb 1914. U novije vrijeme objavljen je rad M. Valentića *Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske Vojne krajine*, Senjski zbornik I (1965), 69—92, pisan na temelju objavljene literature. O razvoju Vojne krajine u Hrvatskoj općenito vidi rad F. Moaćanina *Pregled istorije Vojne krajine od XVI do XVII vijeka*, »Vjetrom vijani«, Zagreb 1971, 83—101.

² U historiografiji su vrlo podijeljena mišljenja o sudbini uskoka u Senju poslije Madridskog mira. Vidi rad G. Stanojevića *Senjski uskoci*, Beograd 1973, 297—305.

³ S. Pavičić, *Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća do turskog prodora*, Senjski zbornik, 3 (1967—1968), 324—373.

⁴ *Statut grada Senja od godine 1388*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, 3 (1854), 141—170. Ovaj je rad potpisan inicijalima J. M. Sporno je pitanje autorstva. Po Strohalu pisac je A. Mažuranić.

⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata IV*, Zagreb 1973, 102. i dalje.

cati mnoštvo prebjeglica iz hrvatskih i srpskih zemalja, uskoka s Balkanskog poluotoka pod turskom i mletačkom vlašću, vičnih stalnom ratovanju na kopnu i moru. Njima su jedini pouzdan izvor prihoda u službi habsburških gospodara ratni plijen, pljačka, nasilni nameti turskim i mletačkim podanicima i sl.⁶ Uskoro su Senj pretvorili gotovo u samostalnu vojnu silu i time u biti sami sebe osudili na propast.

Često se gubi iz vida da većina uskoka nije uživala senjska građanska prava, odnosno da ih je tek manjina među njima postupno stjecala, a baš je ta činjenica bitna za razumijevanje zbivanja u XVII. stoljeću. Iako je uskočko »herojsko doba« utjecalo na trajne preobražaje u društvenom biću grada, dosta pouzdano se može ustvrditi da su u senjskom građanstvu postojale skupine kojima je »laknulo« nakon uskočkog sloma jer su drugačije vidjeli budućnost grada, u povratku njegovoj izvorno urbanoj i prometnoj ulozi i s obrambenom snagom koja će štiti takav razvoj. Zato poslije Madridskog mira vojna vlast u Senju ostaje glavni protivnik njegova građanstva, iako većina građana ima plaćenu vojnu službu.

Spomenut ćemo neke činjenice iz borbe senjskih građana za svoje povlastice u XVII. stoljeću.

Ako se zaključuje po učestalosti zahtjeva senjskih građana, kako za potvrdu tako i za proširenje povlastica, jasno je da uskočki slom nije bio i slom grada, te da dolazak njemačke kompanije nije imao za posljedicu pretvaranje Senja isključivo u krajišku utvrdu i u statusnom smislu. Senjske zahtjeve redovno podržavaju hrvatski i ugarski staleži. Oni su u skladu sa suštinskom potrebom hrvatskih staleža da se onemogući sve širi utjecaj unutrašnjeaustrijskih staleža u Hrvatskoj i Slavoniji. Taj se utjecaj učvrstio posredstvom Bručke libele (1578)⁷, osiguravajući većinu najodgovornijih ali i najprobitičnijih komandnih mjesta njemačkom plemstvu na osnovi preuzetih obaveza u održavanju Vojne krajine. Suočeni s dalekosežnim posljedicama širenja unutrašnjeaustrijskog i habsburškog utjecaja u Hrvatskoj i Slavoniji, hrvatski staleži ustrajno zahtijevaju podvrgavanje Vojne krajine svojoj vlasti. Međutim, habsburškom dvoru je Vojna krajina sve važniji činilac razvoja njegova dvorskog apsolutizma, i sve njegove mjere, ma koliko bile kompromisne, u biti sve više izdvajaju Vojnu krajinu ispod vlasti hrvatskog bana i Sabora. Ustrajni Senjani dobivaju od kralja Ferdinanda III. novi statut (1640)⁸, koji se prividno malo razlikuje od statuta iz 1388. godine. U stvari, njime je u potpunosti opravosnažen razvoj od 1469. godine i ne samo vojna već i upravna vlast prenešena na gradskog kaptana, osiguran mu je velik utjecaj na suce, čak i priziv u sudovanju, neke važne ranije kneževe provlastice, naročito u trgovanju i privređivanju općenito itd.⁹ Nezadovoljstvo Senjana i hrvatskih staleža vladar nastoji smiriti uzdizanjem Senja u red slobodnih kraljevskih gradova (1652)¹⁰, što građanima i kaptolu omogućava slanje zastupnika na hrvatske i ugarske sabore,

⁶ Pregled historiografskih radova o uskocima vidi u Stanojevića (nav. dj., 5—9).

⁷ F. Vaniček, nav. dj., 39—42.

⁸ M. Magdić, *Statut kralja Ferdinanda III od godine 1640 za grad Senj*, Vjestnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva, 2 (1900), 81—97.

⁹ Najsadržajniju komparativnu studiju senjskih statuta iz 1388. i 1640. napisao je F. Čulinović. Vidi *Statut grada Senja*, Spomenica Mauroviću, Beograd 1934.

¹⁰ M. Magdić, *Povelja kojom je kralj Ferdinand III dne 25. veljače 1652. uvrstio grad Senj u broj kraljevskih i slobodnih gradova*, Vjestnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva, 2 (1900), 123—125.

a time i jačanje borbe na gradsku samoupravu budući da saborska zasjedanja redovno podržavaju senjske zahtjeve.¹¹ Time se napetosti u gradu, naravno, ipak ne smanjuju, a otpor vlastele i građana koji uživaju gradske povlastice nimalo ne jenjava.

Iako to u našoj historiografiji nije istraženo, izgleda da je pored spornog Varaždina i Senj bio umiješan u zrinsko-frankopansku urotu. Uvjereno je da su hrvatski i slavonski gradovi, poput Gradeca, odbili podržati urotu čini se suviše uopćenim.¹² U jednom znatno kasnijem izvoru, u dopisu Gradačkog dvorskog ratnog vijeća Bečkom dvorskom ratnom vijeću iz 1713. godine izričito se navodi da su Senjani bili upleteni u urotu, ali, nažalost, ništa više. Sigurno je, ipak, da ni tada, kao ni u cijelom razdoblju od uskočkog sloma do bečkog rata, borba Senjana za svoje povlastice ne prerasta u otvorenu bunu.¹³

Neovisno o pitanju da li su Senjani bili ili nisu bili umiješani u urotu, njezin slom je i za njih imao loše posljedice. Tadašnji senjski veliki kape-tan, ujedno i karlovački general, štajerski grof Ivan Josip Herberstein (1669—1689), »bezobziran i samovoljan«, upravljao je gradom ne osvrćući se na kraljevske povelje i saborske članke. Tako nije koristio ni LXXVII. članak Ugarskog sabora održanog 1681. godine u Sopronju. Taj je članak izglasan i potvrđen zalaganjem senjskog zastupnika, tada već poznatog Pavla Rittera, a u njemu se kaže »da kralj neće više dopustiti službenicima svojim, kapitanima ili generalima, da smetaju Senjanima u njihovim pravima i privilegijama, već da će ne samo sve nepravde i nasilja strogo zabraniti, nego i prestupnike strogo kazniti«.¹⁴

Velikog kapetana i generala Herbersteina ovaj članak uopće nije uznemirivao. Njemu se vladar ukazivao drugim svojim licem. Sukobi vojnih vlasti sa senjskim građanima zbog nastavljenog kršenja gradskih povlastica postaju sve oštriji. Početkom 1683. godine Herberstein hapsi gradskog suca Petra Vukasovića, što je Senjane naročito moralo razdražiti, plijeni mu kuću, potom utamničuje dva građanina, po jednog Boguta i Čudinovića, a uz to ne prestaje s protupravnom sječom šume, nezakonitim daćama i »biršazima«, protjerivanjem nepoćudnih građana itd.¹⁵ Oni se ponovo tuže Leopoldu I, ovaj put također posredstvom svoga zastupnika Pavla Rittera. Njegove tužbe naišle su na kraljev odaziv.¹⁶ Opasnost od izbijanja novog rata s Turcima poslije isteka dvadesetogodišnjeg Varšavskog mira, dalje širenje Thökölyjeva ustanka u Ugarskoj, uz otvorenu tursku podršku, prisiljavali su Leopolda I. da što više smiruje društvene napetosti u svojoj monarhiji.¹⁷ Poveljom od 19. IV. 1683. godine on nedvosmisleno brani i štiti svoje senjske podanike, vrlo dobro znajući da će u predsto-

¹¹ Najjasniji uvid daje V. Klaić u spomenutoj Vitezovićevoj biografiji.

¹² N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd 1976, 132.

¹³ U dopisu Gradačkog Bečkom dvorskom ratnom vijeću od 4. II. 1713. kaže se: »... Sye Zenger, oder doch dero Vor-Vnd Eltern, Vnd antecessores denen dise allerdings nach zu arthen scheinen... in der Vorgangenen Zrin-Vnd Frangepanischen rebellion haubstächtlichen Verstrickhet, Vnd interessiert gewesen...« (Kriegsarchiw Beč /dalje: KA/, Hofkriegsrat /dalje: HKR/ Expedit, 1713 III 449).

¹⁴ I. Kukuljević, *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, Zagreb 1862, 131.

¹⁵ M. Magdić, *Topografija...*, 144—145.

¹⁶ V. Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*, 54—55.

¹⁷ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962, 313.

ječem ratu oni trebati mnogo djelotvornije braniti i štiti njegovu vlast. Doista, Herbersteinova borba sa senjskim građanstvom se smiruje, a i rat uskoro izbija svom silinom i velikom neizvjesnošću u opsadi Beča.¹⁸

Koliko rat može utjecati na promjenu društvenih odnosa, lijepo se vidi iz jednoga navoda senjskog historičara M. Magdića, koji prepričava Ritter-Vitezoviću »Kroniku«: »... vojevahu Senjani slavno pod zapovjedništvom karlovačkoga generala grofa Herbersteina proti Turkom u Lici i Krbavi...¹⁹

Događalo se to samo dvije godine kasnije.

Nećemo se na ovome mjestu baviti ratovanjem Senjana i primorskih krajišnika u ratu do 1699. godine. Oni su podnijeli najveći teret u oslobađanju Like i Krbave, uspješno ga okončavši 1869. godine.²⁰

Usredotočit ćemo se na posljedice oslobođenja tih krajeva za one senjske zahtjeve od kojih građani nisu odustajali. Do bečkog rata grad se nalazio u neposrednoj blizini turske granice. Ona je dopirala do planinskih padina nad Kosinjem. Bio je doslovno granično mjesto. Ta je činjenica redovno osiguravala potrebno opravdanje postupcima vojnih vlasti. Poslije rata se mijenja geostrateški položaj grada. Prostrane Lika i Krbava dijele ga od granične linije. Senjani su vjerovali da će ta promjena ići njima u prilog. S koliko se nade ulazilo u rat u Senju i Hrvatskoj pokazuje izbor Petra Ričardića u Hrvatskom saboru za župana Like i Krbave.^{20a} Poslije oslobođenja tih krajeva 1689. godine kao da nitko na habsburškoj strani, ponajmanje u Senju, i ne pomišlja na mogućnost da bi se ti krajevi mogli izgubiti do konca rata. Ričardićevo imenovanje Pavla Rittera Vitezovića za podžupana Like i Krbave (1691)²¹ još više je potaklo senjska nadanja. Vitezoviću, međutim, ta čast nije osiguravala nikakav utjecaj na dalja zbivanja.

O sudbini oslobođenih krajeva odlučivale su vojne i komorske vlasti Beča i Graca. Među njima često nije bilo ni približne suglasnosti o rješavanju pojedinih teritorijalnih pitanja. Tako je bilo i u slučaju Like i Krbave. Nisu se sporili samo u stavu da u njima ne treba obnoviti vlast hrvatskih staleža, neovisno o njihovoj historijskom pravu. Bečka dvorska komora prodaje oslobođene krajeve kao vlastelinstvo grofu Adolfo Sinzendorfu za 80.000 rajnskih forinti. Kupac nije imao sreće jer je njegovo uvođenje u posjed onemogućavano s raznih strana. Najžešće se odupiralo srpsko i hrvatsko stanovništvo Like i Krbave, podržavano od vojnih vlasti. Sinzendorf tada pokušava osigurati podršku hrvatskih staleža. Sredinom 1693. godine predstavlja se Saboru i polaže zakletvu »kojom je Liku i Krbavu s hrvatskim kraljevstvom sjedinio i zakonima njegovim podvrgao«,²² ali posjed ipak nije uspio osigurati. Morao se povući, a vojno-komorsko dvovlašće u tim krajevima potrajalo je do 1712. godine, kada ih se podvrgava isključivo Vojnoj krajini.²³

Senjanima je brzo postalo jasno da se stari ciljevi ni dvora ni unutrašnjeaustrijskih staleža ne mijenjaju. Dapače, bilo je sve očitije da njihova bezobzirna ustrajnost u osiguravanju svojih interesa u hrvatskim

¹⁸ Opsada Beča počela je 14. VII, a okončana 12. IX. 1683. godine.

¹⁹ M. Magdić, *Topografija...*, 145.

²⁰ R. Lopašić, *Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibršimović*, Zagreb 1888.

^{20a} V. Klaić, nav. dj., 55—56.

²¹ V. Klaić, nav. dj., 83—84.

²² Isto mj.

²³ F. Vaniček, nav. dj., 155—161.

zemljama dobiva nove poticaje zbog opijenosti uspješnim ratovanjem, otvorenih mogućnosti brzog bogaćenja itd. Međutim, ratom je znatno ojačana samosvijest Senjana i primorskih krajišnika, a i njihovo uvjerenje da novonastale prilike moraju iskoristiti za poboljšanje svog položaja. Oni su spremni na oštriju i dosljedniju borbu za obranu svojih gradskih povlastica od »njemačkih« presezanja. Ali, među njima više nema ranijeg jednoduša.

U novooslobođenim krajevima svoje neposredne zahtjeve najprije pokušava ostvariti Senjsko-krbavska biskupija. U njoj je najjači utjecaj imalo svećenstvo iz nekoliko senjskih porodica. Iako Lika i Krbava tada imaju veliku većinu pravoslavnog stanovništva, ova biskupija, potpomognuta ali i ograničavana u manjoj ili većoj mjeri od vojnih i komorskih vlasti, pokušava podložiti cjelokupno stanovništvo, neovisno o vjeri, svojoj jurisdikciji. Potpun uspjeh ta je biskupija postigla pokatoličavanjem preostalog muslimanskog življa.²⁴ U prelaženju pravoslavnih na grkokatoličanstvo nije bilo nikakva uspjeha.²⁵ U više pojedinačnih porodičnih slučajeva uspjelo se s prijelazom na rimokatoličanstvo.²⁶ Otpor pravoslavnog stanovništva pokatoličavanju vrlo je složen fenomen i ovdje se nećemo upuštati u detaljnije izlaganje. Potrebno je samo upozoriti na značenje srpskog pravoslavnog sveštenstva koje se baš u Lici i Krbavi susteklo u dosta velikom broju iz Bosne i Dalmacije. U Kosinju, na primjer, pravoslavni pop obavlja vjerske obrede i za katolike.²⁷ Nas, međutim, zanima nešto drugo. Vojne i komorske vlasti brzo su shvatile da neograničavanjem širenjem moći Senjsko-krbavske biskupije ne raste samo utjecaj Senja u Lici i Krbavi, već se stvara prostor i za jačanje utjecaja hrvatskih staleža. Tu su vojne vlasti bile osobito

²⁴ R. Lopašić, *Spomenici... III*, 28—30.

²⁵ Ovdje ne mogu ulaziti u brojna otvorena pitanja u historiografiji o odnosu pravoslavlja i katoličanstva u Hrvatskoj u XVII. i u prvoj polovini XVIII. stoljeća. Nesumnjivo je da su senjski biskupi bili vrlo ustrajni u pokušajima da razviju grkokatoličanstvo. Takvi su naponi bili najjači poslije oslobođenja Like i Krbave, a najpoznatija je u tom smislu djelatnost biskupa Martina Brajkovića (1699—1703). Vidi u: D. Farlatti, *Illyricum sacrum IV*, Venecija 1769.

²⁶ Podatke nalazimo u Sladovića: »Prešavši ovi srbi polazili su naše crkve i biahu nastojani većinom od naših popovah, kano što je taj običaj i danas vidan, gdje srbi k našim župnikom za blagoslov dojdju a i maše plaćaju, naše crkve osobito na mladu nedelju ili koj god pohađaju.

Tiem načinom pređu bunjevci krpotski sasma u krilo naše crkve prem se do 18. veka od hrišćanah zamenito ženjahu pače im je odelo isto bisk. ćolić (!) 1746 pod pedepsu nezakopanja u sv. zemlju; međusobnu ženitbu ono malko izmenio a ovu zabranio.« (nav. dj., 435).

S. Pavičić je sasvim određen: »Neki su se srpski rodovi sasvim izmiješali s bunjevačkim, te su se uzajamno ženili i udavali. Tako su neki Uzelci i Pejnovići na smiljanskom tlu, a Vujnovići na trnovačkom postali katolici i od njih potječu Hrvati tih prezimena... U toku 18. i 19. st. ženidbama i domazetstvom prešli su neki Kokotovići, Lemići, Nenadići i Opačići na katoličku vjeru.« (*Seobe i naselja u Lici*, Zagreb 1962, 261).

O prelasku s katoličanstva na pravoslavlje našao sam samo jedan podatak kod Sladovića. On spominje prelazak »našieh 100 dušah«, ali ne navodi ni gdje, ni kada, ni kako. Izravno se ne poziva na izvor, ali se može zaključiti da je riječ o događaju u Lici prije 1711. (nav. dj. i 309).

²⁷ Ovaj je podatak poznat iz opisa Like i Krbave, koji je biskup Glavinić napisao 1696. godine: »... obit hic munus pastoris, schismaticis et Catholicis remedia salutis suppeditans, Nicolaus Uzelacz, subjectus (utpote kaluger seu Rascianus parochus) episcopus Vallachorum Isaiæ Popovich ex Marcha.« (R. Lopašić, *Spomenici... III*, 49). Glavinić očigledno izričito govori o Uzelčevu unijatstvu, ali ističe i da je bio »raški« pop. M. Grbić pobija tvrdnju o unijatstvu kosinjskih Srba u to vrijeme. (*Karlovačko vladništvo I*, Karlovac 1891, 251).

podozrive. Djelatnost Biskupije podvrgavaju strogoj paski, ali nešto kasnije ipak dolazi do teškog sukoba vojnih i crkvenih vlasti zbog imenovanja arhiđakona u Lici i Krbavi. Ne može se reći da sama Biskupija vrlo brzo ne shvaća da proširivanje njezinih ionako vrlo ograničenih prihoda ovisi o sporazumu s vojnim i komorskim vlastima. U zbivanjima koja nas u ovom radu neposredno zanimaju to će doći do punog izražaja.

Podvojenost Senjana javlja se u borbi za gradske povlastice. Ona postaje najizrazitija 1696. godine, kada, kako Magdić piše: »... odaslaše Senjani svoje sugrađane i patricije Ivana Homolića, Filipa i Petra Vukasovića i odvjetnika Dra. Marburga u Beč, da sklope polag dobivene pismene napute s kraljevskom komorom ugovor glede plaćanja tridesetnice, zatim priziva u sudbenih stvarih ponajprije na primorskoga podžupana a tada tek na kraljevsku kuriju, te napokon glede nekih drugih privilegija...»²⁸

Izaslanici su se zaustavili u Gracu u još uvijek nerazjašnjenim okolnostima, te su, zanemarujući ne samo svoja ovlaštenja već i u njima dobro poznate gradske povlastice (Petar Vukasović je na primjer gradski sudac koga 1683. godine hapsi general Herberstein), s Gradačkom dvorskom komorom dogovorili ugovor, datiran s 12. XI. 1696. godine, koji ubrzo dobiva i potvrdu Leopolda I. Njime su pitanja prodaje morske soli, plaćanja tridesetine, sječe šuma i sudskog priziva riješena tako da je u Senju, čim se za njega saznalo, izazvano silno uzbuđenje i ogorčenost. Zavladao je gotovo beziznimno uvjerenje da se tim ugovorom ugrožavaju osnove povlaštenog položaja grada. Na Senjane je porazno djelovala činjenica da su »Nijemci« za takav nasrtaj na gradske povlastice dobili podršku njihovih uglednih sugrađana. Smatrali su to nadasve opasnim presedanom. Oni odlučno poništavaju ugovor, a Filipu i Petru Vukasoviću oduzimaju građanska prava i protjeruju ih iz grada.²⁹ Odgovor gradačkih vojnih vlasti je brz i oštar. One zahtijevaju od senjskog velikog kapetana grofa Rudolfa Edlinga da poništi gradske zaključke kako o ugovoru tako i o Filipu i Petru Vukasoviću. Devetorici vođa bune oduzimaju se vojni činovi i provizija itd.³⁰ Iako se u prvi mah iz Graca ne traži ništa više, grof Edling ne može izvršiti nijedan nalog. Prilike su se i suviše promijenile da bi se gradom moglo zapovijedati. Građani se vrlo složno odupiru pritisku. Opravdavajući svoj stav grofu Edlingu pismom od 14. I. 1698. godine, oni brane devetoricu kažnjenih sugrađana ovako: »... zach ovih 9, kad se napervo daie, da bi bili sublevaturi, cha se nechie nachi, zach mi ostali drugi, to ie to od comunitadi y obchine ge nas popisano vise od 200 prez onih, ki se gos u gradu ne nahode; med kim ie gih pet Vkasovichev zapisano, to ie Jure, Anton, Vicko, Filip i Gandrig, jednakim nachinom polag privilegou i slobochine grada dersimo...«³¹

Ova je buna potrajala cijelu 1698. godinu i grad je u njoj bio u velikim iskušenjima zbog odlučne obrane svojih »privilegija i sloboda«. Iako se ne može reći da je u otporu uspio, nije ni poražen. Ta buna prva je u nizu drugih do kojih će doći tokom prve polovine XVIII. stoljeća.

Za naše je istraživanje vrlo važno raspraviti pitanje izuzetne jedinstvenosti velike većine senjskih građana u obrani povlastica. Jasan bi odgovor moglo dati tek istraživanje razvoja društvenih odnosa u gradu tokom XVII.

²⁸ M. Magdić, nav. dj., 145—146.

²⁹ R. Lopašić, nav. dj., 115—120.

³⁰ Isto mj.

³¹ Isto mj.

stoljeća, posebno društvenog raslojavanja i razvoja gradskog privređivanja, posebno senjske trgovine. Kako takvih istraživanja nema, moguće su samo pretpostavke na temelju utvrđenih činjenica.

Razvoj senjskoga građanstva u XVII. stoljeću znatno je ograničen vojnom službom i obavezama koje im je vojna vlast nametala. Osim toga, gradskim statutom su velikom kapetanu osigurani, naročito poslije 1640. godine, unosni trgovački prihodi, prihodi iz nekih drugih grana privređivanja, a otvoreni su mu i različiti drugi pravno dopušteni i nedopušteni izvori bogaćenja. Sve to uz obilnu plaću, ogromnu u usporedbi s vojnom plaćom Senjana, neovisno o činu i iznosu.³² Unosne dohotke su uz kapetana imali i drugi krajiški oficiri u gradu, inače plemići iz unutrašnjeaustrijskih staleža i rijetki domaći pouzdanici. Umjetno usporen razvoj građanstva nužno se odrazio u njegovu usporenom društvenom raslojavanju, što vojnim vlastima suštinski odgovara. Usporeno raslojavanje u skladu je s potrebom društvene stabilnosti krajiških jedinica. U vojnoj službi je inače većina građanstva i odraslog muškog stanovništva općenito. Društvena raslojenost je pretežnim dijelom usklađena s vojnom hijerarhijom. Koliko god to odgovaralo vojnim vlastima u XVII. stoljeću, u narednom je razdoblju, tako snažno obilježenom bunama građanstva, postalo to vrlo opasno.

U nemogućnosti da u različitim granama privređivanja razvija svoje poduzetništvo, osim toga stalno suočeno s nasrtajima vojnih vlasti na gradske povlastice, stanovništvo koje uživa gradska prava dobiva sve izrazitija egalitarna obilježja. Ona se vrlo jasno odlikuju u političkom smislu u razgraničavanju spram vojnih vlasti. Ta egalitarnost ne dovodi u pitanje podjelu uživalaca gradskih prava na plemiće ili vlastelu, kako su se sami zvali (*nobiles*), i građane ili pučane, kako su se također sami zvali (*cives*), ali na nju snažno utječe. Između plemića i pučana sve je brojniji međusloj plemenitih pučana, kao što se izričito kaže u popisu iz 1710. godine.³³ Dalje, stanovništvo bez građanskih prava (*inquilini*) teži da ih stekne.

Da zaključimo, sve jedinstvenije gradsko stanovništvo s vremenom je sve privrženije drevnom povlaštenom položaju grada. Kada se to stanovništvo počelo buniti, ono je sa svojom vojnom silom bez puno ustrecavanja i bojazni moglo uskratiti poslušnost svom kapetanu i još pokojem njemačkom oficiru. To je razlog i još jednom obilježju senjskih buna, njihovoj dugotrajnosti. Važno je napomenuti da takvo društveno izjednačavanje gotovo beziznimno obuhvaća i njemačku kompaniju, koja je u Senj prispjela poslije Madridskog mira. Ona je pohrvaćena do druge polovine XVII. stoljeća (primjer predaka Pavla Rittera Vitezovića!).³⁴ Veliki kapetan grof Edling može samo bespomoćno izvijestiti Gradačko dvorsko ratno vijeće o bezuspješnim pokušajima da umiri pobunjene Senjane 1698. godine: »Ich hab vermaint, sie mit den militarischen brachio darzu zu treiben vnd denen besoldaten soldaten anbefehlen, wider die renitenten das gewöhr zu ergreifen, aber vmsonst, also vnd wie ich schon öftermahlen vnterthenigst be-

³² Iz popisa plaćenih krajišnika Primorske krajine u 1709. godini vidi se da veliki kapetan ima 142 for. plaće mjesečno, a Perica Vukasović kao najbolje plaćeni oficir Senjanin ima 37 for. (KA, HKR Expedit, 1710 VI 219).

³³ F. Čulinović, nav. dj., 147—148; Vidi popis senjske vlastele i plemenitih pučana iz 1710. (Arhiv Hrvatske /AH/, Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, fasc. III, svežanj CCXXVIII, 300).

³⁴ M. Magdić, *Senj u XVII. vijeku*, Hrvatsko kolo, 6 (1910), 43.

richtet, keine macht hab, weille dise Zenger alle in einander verwandt wnd mit einander halten; in der Teutschen compaignie seynd nicht über 4 effectiv Teutsche soldathen, der überrest lauther Zenger...«³⁵.

Spomenuta buna utječe na djelomičnu promjenu politike vojnih vlasti u Senju. Koristeći se stečenim iskustvima, one shvaćaju da moraju osigurati što širu podršku svojoj politici u gradu, da bi stanovništvo bilo što podvojenije a time i otpornost grada manja. Buna je pokazala da se šira podrška nikako ne može dobiti među utjecajnom vlastelom i građanima, iako je više njih imalo oficirske činove. Čak i Filipa Vukasovića ponovo nalazimo kao gradskog zastupnika kod Josipa I. 1705. godine i kod Karla III. (VI) 1715. godine sa zahtjevima da ti vladari potvrde povlašten položaj Senja.³⁶ Koliko se Vukasovići u to vrijeme udaljuju od politike vojnih vlasti najbolje dokazuje činjenica da je Anton Vukasović izabran za podžupana zagrebačke županije u senjsko-primorskom kraju zaključkom Hrvatskog sabora od 1. III. 1717. godine.³⁷ Vojne vlasti zato počinju tražiti podršku među stanovništvom bez građanskih prava, u njihovoj najznačajnijoj skupini venturina,³⁸ unatoč činjenici da su i oni, sudeći po dostupnim izvorima, sudjelovali u buni.³⁹ U Gracu dobro predviđaju da bi se daljijem razvojem povlaštenog položaja grada u njemu ubrzalo raslojavanje, koje bi velikoj većini venturina smanjilo, a ne povećalo mogućnost da štekne građanski status. U pismu Gradačkog Bečkom dvorskom ratnom vijeću iz 1713. godine naglašava se da vlastela drže venturine za svoje »Vnterthanen vnd Paurn«, te da se u slučaju ostvarivanja glavnih zahtjeva senjske vlastele mogu očekivati novi nemiri i bune zbog otpora venturina. Posebno se upozorava da oni nikada nisu uživali gradske slobode, ali da nikada nisu bili ni podložni senjskoj vlasteli. Njihovo nastanjivanje u gradu posljedica je pretvaranja Senja u kapetanijsko središte. U njemu su oni uvijek bili podvrgnuti jurisdikciji vojnih vlasti. Promjena njihova položaja u smislu zahtjeva senjske vlastele bila bi »eine sach Von sehr grosser gefährlichkheit, als auch ybler, Vnd weitaus-sehender Consequenz währe...«⁴⁰

Da li su vlastela doista iskorištavala venturine ili nisu, a ako jesu, kako i koliko, za sada u nedostatku izvora ostaju otvorena pitanja. Da su oni povremeno bili nezadovoljni svojim položajem u gradu i odnosima s vlastelom moglo bi se posredno zaključiti po njihovim seobama iz Senja u Primorsku

³⁵ R. Lopašić, nav. dj., 114.

³⁶ M. Magdić, *Topografija...*, 147, 149.

³⁷ Članak 9 saborskog vijećanja od 1. III. 1717. glasi: »Pro Vice Comite Comitatus Zagrabienensis in Partibus Segniensibus Maritimis, Exemplo Articuli 13 Anni Millesimi Sexcentissimi Quinquagesimi Tertij; Egregius Antonius Wkasyovich per Dominos Status electus, et constitutus est, qui cum actu abesset, proxima occasione, coram Domino Regni Vice Bano, tanquam Comitatus Zagrabienensis Supremo Comite, super eodem offitio, solitum praestare tenebitur Iuramentum, qui post praestitum Iuramentum, et Successores sui in eodem offitio, Sessionem, dum et quando ad Regni Congregationes comparuerint, post Comitem Terrestrem Turo-poliensem sunt habituri: Cujus Iuditia ad Sedem Iudiciariam Comitatus Zagrabienensis appellari debeant, Celebratione nihilominus Sedis ejusdem etiam sine Praesentia dicti Vice Comitatus libera permanente.« (*Zaključci Hrvatskog sabora III*, Zagreb 1961, 64).

³⁸ Gradačko Bečkom dvorskom ratnom vijeću (dalje: DRV), Grac, 4. II. 1713, KA, HKR Expedit, 1713 III 449.

³⁹ R. Lopašić, nav. dj., 115—120.

⁴⁰ Gradačko Bečkom DRV, Grac, 4. II. 1713, isto.

krajinu, Liku i Krbavu.⁴¹ Ipak, takva pretpostavka je sporna zato što se seobe mogu tumačiti i prenaseljenošću Senja koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, a i svjesnim odlukama vojnih vlasti da se dio venturina kao starih, iskusnih i pouzdanih krajišnika naseli u novooslobođenim krajevima Like i Krbave.

U podvajanju senjskog stanovništva na »Communitets membra« i »Venturini« Gradačko dvorsko ratno vijeće, u sukobu s pravima, dakle, pokušava razviti politiku oslonca na druge. Ono podsjeća da u posljednjim senjskim ratnim uspjesima u ratu za španjolsko nasljeđe zasluge pripadaju njima, a ne povlaštenim građanima, koji ih inače prisvajaju: »... gleichwie in allen hiebeuor sich eraigneten fühlen die guette dienste gegen die feindte zu Zendd haubtsächlich nur die dasige Von alters her Vnter der militarischen Jurisdiction, Vnd Pottmässigkeit gestandtene Venturini, Vnd nichts die Communitets membra gelaistet haben...«.⁴² U politici pridobivanja venturina težište treba biti na otporu njihovu podlaganju vlasteli, što bi bila nužna posljedica ustrajno zahtijevanog razdvajanja jurisdikcija »Civilis et politici Von dem militari«.⁴³

Iako u Gracu nisu bile potpuno jasne namjere senjske vlastele i pučana, oni u izričitoj i češće ponavljanoj optužbi tvrde da je namjera Senjana »Von dem foro militari gänzlichen entziehen, gleichsamb aus sich eine Kleine republic formieren, Vnd eine Jurisdiction praetendieren, welche weder der löb. Hungar. geheimben Hoff Canzley, weder auch dem Königreich Hungarn selbstem iemahls zugestandten, noch auch Von ein oder der andern Theill dergleichen moviert ist«.⁴⁴

Nažalost, nisam uspio pronaći izvornu građu o odnosima Senjana s hrvatskim staležima u vrijeme kojim se bavim. Ovo izuzetno važno pitanje nesporno iziskuje dalja istraživanja. Prisiljen sam ostati na pretpostavkama koje su utemeljene na vojnoj građi. Slučaj izbora Antona Vukasovića za podžupana 1717. godine nesumnjivo potvrđuje da to pitanje u senjskim zbivanjima ostaje otvoreno.⁴⁵ Mislim da ne bi trebalo biti sporno da se ne može govoriti o stvarnom utjecaju staleža na razvoj grada. Mislim isto tako da ne bi trebalo sumnjati ni u stalne pokušaje Senjana da za svoje zahtjeve osiguraju podršku kako hrvatskih tako i ugarskih staleža.⁴⁶ U tom smislu i navedenu optužbu iz Graca prvenstveno treba shvatiti kao strah da se na podlozi gradskih povlastica ali i hrvatskog državnog prava Senj ne oslobodi vojne vlasti. Zato ga je pred hrvatskim i ugarskim staležima i trebalo optužiti da njegovi građani, uvijek »hoch Vnd übermuertig«, uvijek nepozdani, traže njihovu pomoć iz najužih interesa, koji se s malo zlovolje mogu oglasiti izdajničkim.

Dakle, namjere Gradačkog dvorskog ratnog vijeća su jasne. Senjsko stanovništvo treba podvojiti iznutra, a izolirati izvana, osobito spram Hrvatske i Ugarske, samo da bi vojna vlast u gradu ostala nesporna.

⁴¹ S. Pavičić, nav. dj., 169.

⁴² Gradačko Bečkom DRV, Grac, 4. II. 1713, isto.

⁴³ Isto mj.

⁴⁴ Isto mj.

⁴⁵ Barun Teuffenbach Gradačkom DRV, Senj, 5. I. 1713, AH, Acta segregatio-nalia, kutija 1, 1715 I 3; Gradačko Bečkom DRV, Grac, 23. III. 1736, KA, HKR Expedi, 1724 VII 460.

⁴⁶ Klaićev rad *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića* posvećuje pažnju baš tom pitanju.

Na kraju ovih uvodnih razmatranja o Senju u XVII. i početkom XVIII. stoljeća, do rata 1716—1718. godine, opravdano je postaviti pitanje o krajnjim političkim ciljevima senjske općine na pragu XVIII. stoljeća. Da li Senjani žele samo spriječiti zloupotrebe vojnih vlasti? Teže li oni onemogućavanju utjecaja vojne vlasti na gradske poslove? Možda se hoće u potpunosti osloboditi krajiške službe, razvijajući se kao slobodan kraljevski grad? Koliko je realna vojna optužba s početka XVII. stoljeća da im je cilj postati jedna »privat republic«,⁴⁷ na primjer poput Dubrovnika? U više izvora vojne provenijencije s konca XVII. i početka XVIII. stoljeća gotovo istim riječima sažima se srž sukoba vojnih vlasti sa senjskom općinom. Ovo mišljenje također nam može pomoći u traženju odgovora na postavljeno pitanje: »... alle unruhe vnd vngelegenheiten zu Zeng principaliter dahero ihren ursprung nemben, dass die maisten gräniz soldaten dan selbst zugleich auch bürger seindt, welche mit negligirung ihrer militärischen functionen nur ihren nuzen bei denen bürgerlichen gewerben suchen, vnd wan sye etwas peccieren, sich an die burgerschafft bei ihre habende privilegien halten, wnter dem praetext aber eines soldaten aller freyheiten genüessen, vnd allerhandt excess verüben wollen, als haben seine K. Matt. weithers allergnedigist resolvirt vnd befolchen, dass hinfüro keiner mehr zu einem Zengerischen gräniz soldaten angenommen werden solle, es seye dan, es habe dem bürgerlichen foro vnd denen Zengerischen privilegiis vorhero völig renuncirt...«⁴⁸

Dakle, neovisno o završnom odgovoru na postavljeno pitanje, ostaje neosporno da vojne vlasti i dalje suštinski ugrožavaju povlašteni položaj slobodnoga kraljevskog grada Senja, a da grad želi sačuvati i dalje razvijati svoj povlašteni položaj. Minimalni cilj senjskog građanstva početkom XVIII. vijeka nužno mora biti onemogućavanje utjecaja vojnih vlasti u gradskim poslovima. Pokušat ću to detaljnije istražiti.

Da li se u isto vrijeme i krajišnici u Primorskoj krajini žele osloboditi postojećih odnosa u krajiškoj službi? Da bismo odgovorili na to pitanje, razmotrit ćemo razvoj Primorske krajine u XVII. i početkom XVIII. stoljeća.

Istraživanje Primorske krajine pretpostavlja znatno veće teškoće u usporedbi s istraživanjem Senja. Iako se u još uvijek malobrojnim historiografskim radovima o Vojnoj krajini u Hrvatskoj povremeno spominje i Primorska krajina, teško da se može govoriti o većem broju činjenica o njoj koje ne bi bile sporne već uspoređivanjem različitih pisaca. To je posljedica više uzroka, među kojima se izdvajaju ili ograničeno ili slabo poznavanje izvorne građe. Ove uvodne napomene time su neizbježno sporne, ali ipak nužne.

U pokušaju da istražimo bune u Senju i Primorskoj krajini od 1719. do 1722. godine moramo najprije odgovoriti na pitanje što je uopće Primorska krajina tog vremena. U kakvu je odnosu spram Hrvatske krajine? U kakvu spram Karlovačkog generalata? Teško je dati sažeto a dovoljno prihvatljivo objašnjenje. U vremenskom rasponu od XVI. do početka XVIII. stoljeća mijenjaju se i opseg i sadržaj spomenutih pojmova. Na ovome mjestu ograničit ćemo se na Primorsku krajinu. Iz mnoštva krajiških izvora

⁴⁷ KA, HKR Expedit, 1713 III 449.

⁴⁸ Teuffenbach Gradačkom DRV, Senj, 5. I, 1713, isto.

s početkom XVIII. stoljeća očito je da su Hrvatska i Primorska krajina dva dijela Karlovačkog generalata. Njih dvije su međusobno odijeljene prirodnom granicom kapelskog masiva. Dok je Hrvatska krajina usmjerena spram Turaka, Primorska krajina ima i u spomenuto vrijeme dvostruku krajišku službu, protiv Turaka ali i Mletaka.⁴⁹

Poslije osvajanja Krbave i Like u trećem desetljeću XVI. stoljeća Turci usporavaju svoje dalje napredovanje. Ono je iziskivalo zauzeće Senja, u čemu oni nisu uspjeli. U prostoru do kojeg su Turci doprli između 1527. i 1530. godine u velebitsko-kapelskom pobrđu, nadomak Gacke, utvrđuje se približno nepromijenjena granica Hrvatske s Osmanlijskim Carstvom u cijelom razdoblju do oslobođenja Like i Krbave (1689). Granicu je činila crta koja je od velebitskog sela Krasno, preko izvora Gacke, išla na potkapelski Turjanski i dalje do tvrđave Prozor iznad Korenice.⁵⁰ Ovu granicu brani Senjska kapetanija. Sve do preuređenja krajiške obrane 1577—1579. godine ona je Primorskoj krajini istoznačan pojam.

Do 1526. godine težište krajiške obrane u Senjskoj kapetaniji jest u podvelebitskom Primorju od Ledenica do Baga. Premda sukobi i suparništvo s Mlecima, gospodarima na Jadranskom moru, ne prestaju, znatno opasniji turski prodori nametnuli su prenošenje težišta obrane u kontinentalno zaleđe Senja, gdje se moglo frontalno opirati Turcima. Međutim, hrvatsko plemstvo je i ovdje za takvo nešto bilo preslabo poslije krbavske katastrofe. Zato i na ovom dijelu granice obranu preuzima austrijski nadvojvoda Ferdinand. U obrani svojih posjeda, ali i kao pretendent na hrvatsko prijestolje, uzima od Krste Frankopana tvrđave Otočac i Prozor u Gackoj. Poslije izbora za kralja ove dvije tvrđave podvrgava Senjskoj kapetaniji.⁵¹

Spomenuto preuređenje obrane Hrvatske (1577—1579) vrlo je važno za dalji razvoj Vojne krajine općenito. Zbog potrebnih pojmovnih objašnjenja napominjem da se tada gradi Karlovac kao najjače krajiško uporište. Po njemu će vojne vlasti Hrvatsku krajinu sve češće početi nazivati Karlovačkim generalatom. Tada su u Senjskoj kapetaniji naročito ojačali Senj i Otočac. Senj postaje središte velike kapetanije (Oberhauptmannschaft), a a Otočac središte kapetanije (Hauptmannschaft). Cijelo krajiško područje između mora i Kapele od sada se redovno naziva Primorskom krajinom.⁵²

Još od tridesetih godina XVI. stoljeća na cijelom tom prostoru nema stanovništva izvan tvrđava. Takvo je stanje potrajalo sve do početka XVII. stoljeća. Naseljene tvrđave (osim Senja i Otočca to su Brinje, Ledenice te povremeno Prozor, Bag i Dabar) jedino pružaju koliko-toliko snošljive životne uvjete.⁵³ Broj stanovnika vrlo je ograničen skućenim tvrđavnim životnim prostorom i izuzetno teškim uvjetima privređivanja, osobito u najvažnijoj grani, poljoprivredi, zbog neprekidnog krajiškog »malog rata«. Otočaćka posada, na primjer, broji u 1527. godini 28 puškara i nekoliko konjanika. U svom stalnom jačanju do 1577. godine ipak ne prelazi broj od 60 vojnika.⁵⁴ Prozor je nastanjen do 1540. i ima malu posadu od 6 ljudi.

⁴⁹ O pograničnim sukobima primorskih krajišnika i mletačkih podanika i vlasti ima dosta sačuvane građe. Vidi na primjer, KA, HKR Expedit, 1721 I 457.

⁵⁰ S. Pavičić, nav. dj., 140.

⁵¹ F. Šišić, *Hrvatski saborski spisi I*, Zagreb 1912, 24; S. Pavičević, nav. dj., 140—141.

⁵² S. Pavičić, nav. dj., 141—142.

⁵³ S. Pavičić, nav. dj., 140—145.

⁵⁴ F. Šišić, nav. dj., 65; S. Pavičić, nav. dj., 141.

Tada je napušten i tek poslije spomenutog preuređenja Vojne krajine ponovo naseljen posadom od dvadesetak ljudi.⁵⁵ Svojom jakošću izrazito odskae Senj. Njegova posada ima u 1559. godini 253 plaćena vojnika, 1573. već 352, a početkom XVII. stoljeća vjerojatno ih je bilo između 500 i 600.⁵⁶ Ovaj posljednji podatak je nejasan jer se može pretpostaviti da obuhvaća i neplaćene uskoke. Međutim, ima i drugih podatak o tvrđavnoj posadi Senja, npr. za 1579. godinu o 120 momaka kojima nadvojvoda Karlo tada pridružuje 50 novih.⁵⁷

Kretanje ukupnog broja stanovnika kroz XVI. stoljeće nije moguće pratiti. Pretpostavlja se da je u Senju bilo 2500—3000 stanovnika početkom tridesetih godina, prije raseljavanja stanovništva. U 1538. godini grad ima jedva 1000 stanovnika.⁵⁸ Narednih decenija njegovo je stanovništvo u porastu, s povremenim manjim padovima, zbog stalnog uskočkog useljavanja. U poluopustjeli Senj najprije dolazi stanovništvo iz okolnih hrvatskih krajeva koje su Turci osvojili ili opasno ugrožavali. Od sredine stoljeća znatno je brojnije naseljavanje iz šireg hrvatskog i srpskog prostora, s turskih i mletačkih posjeda. To naseljavanje u manjoj mjeri obuhvaća tvrđave Primorske krajine. Stanovništvo svih tih mjesta je i u XVI. stoljeću a i vrlo dugo kasnije gotovo isključivo katoličke vjere.

Dakako, posade nisu jedino tvrđavno stanovništvo. Vojnici su živjeli sa svojim porodicama, a bilo je i stanovništva drugih zanimanja. Tvrđavne posade bile su plaćene, ali vrlo neuredno i raznovrsno isplaćivane. Već spomenuti »mali rat« nikada ne sprečava u potpunosti bavljenje zemljoradnjom, a još manje stočarstvom. Iako je privređivanje bilo vrlo ekstenzivno, to ne činija baš nikakve teškoće u XVI. stoljeću. Napuštenih oranica, livada, pašnjaka i šuma ima dosta. Dalji, povremeno unosni izvori prihoda su u »malom ratu«, u plijenu i pljački, u čemu daleko prednjače Senjani.

Poslije tzv. dugog rata (1593—1606) i uskočkog sloma počinje novo razdoblje u razvoju Primorske krajine. Do tada je osnova njezine moći u tvrđavama i njihovim plaćenim posadama. Pretežan dio krajiške vojne snage čine haramije, »miles confiniarius pedestris«.⁵⁹ Oni su posjednici na gradskom zemljištu, a posjed su im ili potvrdile ili dodijelile vojne vlasti.

Vojni i privredni razlozi iziskuju naseljavanje opustjelih, privredno umrtvljenih prostora. Najpodobniji za naseljavanje su vlasi, stočari i ratnici sa zemljišta pod turskom vlašću. Među tim naseljenicima početkom XVII. stoljeća pretežu Hrvati, a sredinom i krajem stoljeća Srbi.

Ove seobe tek su u manjoj mjeri stihijska kretanja stočara. Vojne vlasti i hrvatsko plemstvo obično ih naseljavaju poslije kraćih ili dužih pregovora, dovodeći ih na zemljište na kojem je moguće privređivanje i koje je važno sa vojnog stajališta. Za razliku od naseljenika u XVI. stoljeću, koji ulaze u tvrđave i koji su u pravilu plaćeni za svoju krajišku službu, naseljenici u XVII. stoljeću naseljuju opustjele predjele Primorske krajine i dobivaju na uživanje zemlju koja je načelno oslobođena feudalnih podavanja uz uvjet krajiške službe.

⁵⁵ R. Lopašić, nav. dj., 65; S. Pavičić, nav. dj., 142.

⁵⁶ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb 1959, 687.

⁵⁷ E. Laszowski, *Gorski Kotar i Vinodol*, Zagreb 1923, 274.

⁵⁸ S. Pavičić, *Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku . . .*, 338.

⁵⁹ Bellosztenecz, *Gazophylacium II*, Zagreb 1740, 124. (reprint).

U Lič, posjed Zrinskih u Gorskom kotaru, dolazi prava hrvatska seoba u XVII. stoljeću, tj. 1605. godine. Naseljeni Bunjevci Krmpoćani već poslije 1609. godine dijelom prelaze na susjedno krajiško područje, razvijajući naselja Krmpote i Krivi Put. U toku XVII. stoljeća oni se postupno šire pustim podvelebitskim primorjem. Razvili su se u jednu od najbrojnijih hrvatskih skupina u tom prostoru.⁶⁰

Ubrzo za njima, 1611. godine, u dogovoru sa senjskim velikim kapetanom Gušićem, srpska skupina od 63 porodice s 550 članova naseljava Brlog i Gušića Polje. Bila je brojnija od susjednog starosjedilačkog naselja u Otočcu i Prozoru, koje u isto vrijeme ima 430 žitelja. Ovi doseljenici se u XVII. stoljeću šire uz sjeverni tok rijeke Gacke.⁶¹

Druga brojna hrvatska seoba bila je 1627. godine. Kao ni u slučaju prve, nije poznat broj doseljenih porodica i njihovih članova. Oni su također naseljeni u Lič, ali se brzo spuštaju prema moru i zauzimaju Sv. Jakov i Senjsku planinu, dopirući do samoga grada. Sačuvano je dosta izvora o njihovim sukobima s Ledeničanima i Senjanima, koje je istraživao S. Pavičić: »Naseljenici iz Liča imali su mnogo stoke, a Ledeničani i Senjani mnogo više dobrih pašnjaka. Zbog toga, a najviše, dakako, zbog stare navike, oni su ubrzo počeli svojom mnogobrojnom marvom upadati u ledeničko i senjsko područje i činiti po livadama velike štete, orati njive i sjeći goru. Ledeničani i Senjani pritužili su se zbog toga svojim krajiškim vlastima, koje su to upadanje u tuđe područje zabranile. Takvo se stanje svejedno produžilo i trajalo od 1622. sve do 1681.«⁶² Njihovo naseljavanje se brzo širi i dalje podvelebitskim primorjem.

U okolinu starosjedilačkog hrvatskog naselja u Brinju, na prostrano a neiskorišteno naselno zemljište dovode vojne vlasti 1638. godine drugu srpsku skupinu. Ona dolazi u dva navrata i ukupno je imala 26 porodica. Već 1658. godine narasla je na 66 kuća s 585 članova.⁶³ Koliko su vojne vlasti usmjeravale kolonizaciju, lijepo se vidi na njezinu primjeru. Da bi se izbjegli sukobi starog i novog stanovništva, jer je potonje zaposjelo zemlju koju je ranije povremeno uživalo starosjedilačko, vojne vlasti dijele 1644. godine brinjsko područje. Hrvatima ostaju samo Brinje, Drenovac, Letinac, Kamenica, Križpolje, Veliki i Mali Kut, Dubrava Mala, Jezerane, Stajnica i Lipica, a Srbi dobivaju Lučane, Skaliće, Vodoteč, Prokike, Županj Hum, Gušića Polje i Drenov Klanac.⁶⁴ Srpsko naselje u okolini Brinja je nešto brojčano slabije od hrvatskog, koje 1672. godine broji stotinjak kuća.⁶⁵

Treća, najbrojnija seoba Srba u Primorsku krajinu počinje 1658. godine. Skupina Usorčana od 83 porodice i s 941 članom naseljuje okolinu Otočca. Odlukom vlasti smještena je u Gackoj. Po starohrvatskom nazivu dodijelnog staništa pretežno je prozvana imenom Vilići.⁶⁶

---

⁶⁰ Prikaz seoba u Primorsku krajinu tokom XVII. stoljeća vidi u: A. Ivić, *Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16., 17. i 18. stoleća*, Subotica 1923. i S. Pavičić, *Seobe i naselja...*

⁶¹ Vidi nap. 60.

⁶² S. Pavičić, nav. dj., 161.

⁶³ Vidi nap. 60.

⁶⁴ R. Lopašić, *Spomenici... II*, 269—271.

⁶⁵ Vidi nap. 60.

⁶⁶ Vidi nap. 60.

Ove tri srpske skupine popisane su zajedno 1658. godine. Njihovo ja stanje tada ovakvo:⁶⁷

Skupina naseljenika	Kuća	Žitelja	Krajišnika
Brloška	74	691	233
Brinjska	66	585	180
Vilička	83	941	263
Ukupno	223	2217	676

Četvrta brojna srpska seoba prije bečkog rata bila je 1672. godine. Njome je grof Herberstein nastanio devedesetak porodica u Dabru i Glibodolu.⁶⁸

U toku bečkog rata, osobito iza pohoda krajišnika u Liku i Krbavu 1865. godine, u okolini Otočca i Brinja privremeno je smješteno 180 porodica srpskih naseljenika s 1459 čeljadi.⁶⁹ Primorska krajina je tada prenaseljena. Poslije oslobođenja Like i Krbave ona prestaje biti imigracijski, a postaje emigracijski prostor. Iz nje odlaze privremeno smješteni Srbi, potom većina srpskih stanovnika Dabra i Glibodola, a i dosta Hrvata iz podvelebitskog primorja.⁷⁰

Prije bečkog rata u Primorskoj krajini najnaseljenije su tvrđave i sela u njihovoj blizini, a poslije rata, početkom XVIII. stoljeća, naselja se šire rubovima svih prostora pogodnih za privređivanje. S. Pavičić podrobno istražuje naseljavanje ovog prostora koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća. U Gackoj, najprikladnijem mjestu za nastanjivanje, prije rata su stalno naseljeni samo Otočac i Prozor te Vilići. Otočani i Prozorčani teže da se prošire na dobru zemlju oko gornje Gacke, koja je »malim ratom« bila najviše ugrožena, i da obnove nekadašnja sela Čović, Sinac i Lešće. Otočani su obrađivali i zemlju nenaseljenog sela Švica. Vilićani također nastoje proširiti svoje prvobitno naselje od Podhuma, Glavataca, Škara i Doljana prema Vrhovinama, Crnoj Vlasti, Babinu Potoku i Turjanskom. Zemlju spomenutih prostora obrađivali su već prije bečkog rata, ali su se stalno počeli naseljavati tek poslije njega. Najbrojnije naselje razvilo se u Vrhovinama. Velebitsko podgorje tek je pred bečki rat imalo nešto stanovništva oko Baga, ali se ono poslije rata počelo brzo umnožavati i prodirati preko Velebita u novooslobođenu Liku. Ono se kretalo prema novskom području dolinom Sudaje, obrađujući Smiljansko polje.⁷¹

Koliko se ovom unutrašnjom kolonizacijom promijenila slika naseljenosti Primorske krajine, približno se može vidjeti iz skupnog popisa nepla-

⁶⁷ KA, Prot. Croatica, XI. 1658. (vidi u: A. Ivić, nav. dj., 139).

⁶⁸ Vidi nap. 60.

⁶⁹ Vidi nap. 60.

⁷⁰ Vidi nap. 60.

⁷¹ S. Pavičić, nav. dj., 170. Važno je naglasiti da oko 1700. godine ima slučajeva zajedničkih naselja hrvatskog i srpskog stanovništva: »... imade nesjednjenih grčke crkve u srezu s. jurja, krpotah, jablanca i krasna pomješanih s kupa s našimi al neimadu svoga van našeg duhovnika.« (Sladović, nav. dj., 49).

ćenih krajišnika u Senjskoj velikoj kapetaniji i Otočačkoj kapetaniji, sačinjenog najvjerojatnije 1725. godine.⁷²

Teško je određenije govoriti o ukupnom stanovništvu kako u Primorskoj krajini tako i u Senju u XVII. i početkom XVIII. stoljeća. U senjskim popisima nalazimo ili imena vlastele i pučana ili imena Senjana s vojnom obavezom. Matične knjige se u njemu počinju voditi početkom XVIII. stoljeća za župnikovanja Vicka Vukušića. Po njegovu popisu iz 1710. bilo je »živućih duš 1987 od kih je za pričešćenje 1389, od spovidi 147, male dice 451. Prez fureštirov ki dohode i othode«. ⁷³

Izvorna građa omogućava nam da uočimo promjene u prostornom obuhvatu Primorske krajine poslije bečkog rata, pa čak i da odredimo njezine

⁷² AH, Uvezani spisi, Karlovački generalat, kutija 1.

Summarischer Extract

DER UNBESOLDTEN MANNSCHAFFT DER CROATISCH UND MEER-GRÄNZEN
(1725?)

N 8	Oberhauptmannschaft Zeng hat dorffschafften als	zu Pferdt	zu Fuss	Summa z. P.	Summa z. F.	Salorum
	Brindl	78	128			
	Stainiza und Jesseran	23	25			
	Luchan	38	55			
	Dabar	19	33			
	Wallachen dorff Kossin	59	49			
	ober dorff Kossin	22	39			
	unter dorff Kossin	17	28			
	Ledeniz	21	42			
	S. Jergen	32	28			
	Jablenaz	6	61			
	Khermpotl	—	68			
				315	556	871
N 9	Hauptmannschaft Ottötschätz hat dorffschafften als					
	Sinacz	8	78			
	Lesche	23	86			
	Prossor, Dobrave, Spilnich sambt denen ottotschätz ligenden Häusern	19	102			
	Suiza, Polliza, und Kompolie	20	101			
	Vilichanj	78	157			
	Berlog	48	99			
	Verhovine	43	95			
				239	718	957

(AH, Uvezani spisi, Karlovački generalat, kutija 1)

⁷³ Josip Frančišković. *Natpis na portalu katedrale u Senju*, Bogoslovska smotra, 20 (1923), 273—274.

približno točne granice. Njezine prirodne granice i dalje ostaju na Kapeli i morskoj obali. Od Vinodola i Gorskog kotara razgraničena je konfisciranim dobrima Frankopana i Zrinskih pod komorskom upravom.⁷⁴ Njezina granica je pomaknuta u Liku i obuhvaća Kosinj, ali je u Primorju sužena time što je obala od Prizne do Dračevca s Bagom pripojena Lici i Krbavi.⁷⁵ Tim suženjem Primorska krajina ostala je bez kopnene granice s mletačkim posjedi- ma. U vojno-upravnom smislu pripadaju Primorskoj krajini, odnosno Senjskoj velikoj kapetaniji, tvrđavne posade u Rijeci i Trsatu.⁷⁶

Već sam govorio o hrvatskoj i srpskoj narodnoj pripadnosti stanovništva Primorske krajine. Međutim, izvorna građa obavezuje na neka detaljnija objašnjenja.

Kao i drugdje na Vojnoj krajini, i ovdje se u suvremenim izvorima često dešava da se za iste skupine upotrebljavaju različita imena. Upotrebljava se više oznaka društvene, statusne, vjerske, pokrajinske, mjesne, jezične itd. provenijencije po kojima se može pokušati odrediti narodna pripadnost stanovništva. Sve one upućuju na slojevitost geneze iz koje se razvila i moderna hrvatska i moderna srpska nacionalna svijest u tom prostoru, ali i na neke činioce koji su ih oblikovali. Neću se upuštati u izlaganje brojnih rasprava u našoj historiografiji o porijeklu stanovništva Senja i Primorske krajine.

Učinit ću nešto drugo, vrlo ograničenog domašaja, ali što bi trebalo zadovoljiti potrebe ovog rada. Na temelju vlastitog uvida u objavljenu i neobjavljenu građu s prijelaza XVII. u XVIII. stoljeće pokušat ću sistematizirati one nazive koji pomažu u razlučivanju tadašnje narodne pripadnosti, vodeći računa o porijeklu izvora.

Krajiške vlasti i u to doba prvenstveno zanimaju vojnici, odnosno vojni obveznici. Pritom je uočljivo dijeljenje Nijemaca od »National Miliz«. Ovim najopćijim pojmom obuhvaćeni su i starosjedioci i doseljenici, k tome krajišnici i jedne i druge narodnosti. Napominjem da se ovaj pojam upotrebljava i u užem značenju. U Senju nacionalnu miliciju čine vlastela i pučani u krajiškoj službi, razlikujući se tim nazivom od venturina. Nešto je rjeđa upotreba pojma »Grenzer« u istom općem smislu. Povremeno, osobito kada su u pitanju sukobi starosjedilaca s doseljenicima, upotrebljavaju se pojmovi »Croathen« i »Wallachen«. Ovaj drugi pojam se dijeli kada je potrebno naglasiti vjersku razliku pravoslavnih i katolika.

Katolička crkva dijeli stanovništvo prvenstveno na »catholici« i »schismatici«. Prvi obuhvaćaju starosjedioce koji se redovno nazivaju imenom »Croata« i vlahe katoličke vjere koji se obično nazivaju Bunjevcima. Pojam »Valachi« obično se odnosi na pravoslavne, a razmjerno najčešće se baš u katoličkim izvorima upotrebljava ime »Rascianus«.

Nisam imao izvora koji su u ovo doba nastali u pravoslavnoj crkvi na području Primorske krajine.

Izvori pisani našim jezikom pretežno su senjskog porijekla. U njima je redovno naglašeno senjsko pripadništvo, ali se jezik obično naziva hrvatskim. Naziv jezika u senjskim latinskim izvorima je ilirski. U njemačkim izvorima razlikuju se pojmovi hrvatskog i ilirskog jezika.

⁷⁴ Rad E. Laszowskog *Gorski Kotar i Vinodol* omogućava približno točno razgraničenje frankopansko-zrinske državine od Primorske krajine.

⁷⁵ Grof Anton Coronini se već 1699. potpisuje kao »... veliki Capitan Like Krbave i Karlobaga« (AH, Spisi Like i Krbave, kutija 5). Granicu kod Prizne potvrđuje F. Bach u *Otočaner Regiments Geschichte I*. Karlovac 1951, 7.

⁷⁶ KA, HKR Expedit, 1710 VI 219; isto, 1721 I 457.

Dakle, iz perspektive današnjeg stanja na prostoru tadašnje Primorske krajine razlikujemo hrvatsko stanovništvo, koje potječe prvenstveno od tadašnjih Hrvata, vlaha katolika ili češće Bunjevaca, katolika općenito, i srpsko stanovništvo, koje potječe od tadašnjih pravoslavnih vlaha, Rašana, pravoslavnih općenito.

Tada su samo pojedinci u Primorskoj krajini bili Nijemci ili Talijani.

O društvenim odnosima u Primorskoj krajini u vrijeme intenzivnih naseljavanja dosta je teško govoriti. Sve do sloma Zrinskih i Frankopana naseljavanje Primorske krajine bilo je u znatnoj mjeri usklađeno s njihovim potrebama, kako obrambenim tako i u obnovi privređivanja. Oni su još uvijek u teritorijalno neizdvojenoj krajini redovno zauzimali važna vojna mjesta kao najznačajniji posjednici.⁷⁷ Kada su doseljenici imali razloga za nezadovoljstvo, oni su se u suštini sukobljavali s najmoćnijim feudalcima u Hrvatskoj.⁷⁸ Protiv njih ipak nema otvorenih krajiških buna. Tome je jedan od mogućih razloga da manje povoljan status tzv. »privatnog vlaha« nije bio moguć u Primorskoj krajini, pa su se krajišnici osjećali zaštićenijima u obrani svojih »prava i običaja«. Drugo, sve do druge polovine XVII. stoljeća bilo je dovoljno nezaposjednute zemlje. Time su se ublažavale postojeće protivnosti kako u njihovu odnosu s krajišnicima tako i među samim krajišnicima.

Od sredine XVII. stoljeća do sukoba dolazi najčešće među samim krajišnicima. Sukobljavaju se starinci ili raniji doseljenici s novijima. Glavni uzrok sukobima je zemlja, tj. oranice, pašnjaci, livade i šume. Graničarsko privređivanje u XVII. i početkom XVIII. stoljeća pretežno je ograničeno na stočarstvo. Međutim, zemljište koje su im podjeljivale vojne vlasti bilo je ograničeno. Ono je pretpostavljalo stalno nastanjanje vlaha zbog potreba krajiške službe, zbog potrebnog prijelaza na zemljoradnju tamo gdje ima obradive zemlje itd. Sve dok je Primorska krajina bila na granici, zemljoradnja je u uvjetima manje-više stalnog »malog rata« bila vrlo otežana. Zatim, zemlja podjeljivana vlasima desetljećima je ležala zapuštena, ona je često i slabije plodnosti. Njezino kultiviranje iziskivalo je vrlo velik napor, za koji oni dugo nisu bili ni sposobni ni spremni. Njihovu je stočarenju vlastiti posjed ubrzo postajao »uzak«.

Spomenuli smo da je svaka doseljenička skupina samostalno dogovarala s vojnim vlastima svoj privilegijalni krajiški status. U tom smislu ona je sama sebi dovoljna. Kada jedna skupina ugrožava državinu druge, mogući su vrlo oštri sukobi među samim krajišnicima. To se dosta puta i dešavalo sve do sredine XVIII. stoljeća, kada je i to pitanje riješeno na novoj osnovi. Tvrdnja, na koju se često nailazi u izvorima ali znatno češće u literaturi, o posvemašnjoj jedinstvenosti krajišnika ne može se dokazati za Primorsku krajinu. Spomenuta priroda njihovih privilegija nije tome jedini razlog. Društveni odnosi u krajiškim zajednicama, kojima je osnova kućna zadruga i cijeli sistem vrijednosti patrijarhalnog društva, također nas obavezuju da budemo vrlo jasni kada govorimo o jedinstvu krajišnika.

Krajiške su vlasti izgleda znatno djelotvornije ujedinjavale različite skupine i slojeve krajišnika nego što su to mogli oni sami. Obično se to

⁷⁷ R. Lopašić, *Spomenici... III*, 469.

⁷⁸ O Zrinskim i Frankopanima u hrvatskom društvu XVII. stoljeća postoji vrlo velika literatura. Među najnovijim radovima vidi: N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj*. Vidi također: F. Močanin, *Pregled*, 98.

dešavalo poslije neke krajišnicima neprihvatljive mjere ili odluke, npr. o poskupljivanju soli ili propisivanju uniformi. Krajišnici se ujedinjuju onda kada smatraju da je ugroženo nešto što je zajednička krajiška povlastica. Jedinstvenost njihova pokreta prouzrokuje se izvana. Baš zato je čak i neznatnim promjenama stava vojnih vlasti moguća podjela ili umirenje pokreta. Širi krajiški pokret javlja se gotovo uvijek u sličnim društvenim uvjetima, a često i u prirodno izdvojenim prostorima, npr. velikih kraških polja i sl. Često se dešava da jednu krajišku bunu po naredbi guši krajiška vojska iz drugog dijela Vojne krajine.

Razlike među krajiškim skupinama i slojevima vrlo su izrazite u Primorskoj krajini početkom XVIII. stoljeća. Najizrazitije su u odnosu plaćenih i neplaćenih krajišnika. Kao što smo već izložili, plaćeni krajišnici su uglavnom u tvrđavnim posadama. Potječu od najstarijeg krajiškog sloja. Velikim su dijelom starosjedioci, a kada to kažemo, mislimo da potječu najmanje iz XVII. stoljeća. Među njih tek iznimno, zbog izumiranja nekog roda ili povećanja posade, može ući i doseljeni krajišnik. Iako je plaća bila niska, iako se neredovno i različito isplaćivala, status plaćenog krajišnika osiguravao je znatno povoljniji položaj u Vojnoj krajini. Oni ga odlučno brane, i to kako spram vojnih vlasti tako i spram neplaćenih krajišnika. Vrlo izrazit primjer za potonji slučaj jest sukob Brinjana s Dabranima.⁷⁹

Međutim, početkom XVIII. stoljeća plaćeni krajišnici ipak su u jačem sukobu s vojnim vlastima. Poslije bečkog rata pristupa se uređenju Vojne krajine po načelu dosljedno provedene militarizacije. Iako je taj proces trajao sve do sredine XVIII. stoljeća, već u ishodištu nailazi na odlučan otpor plaćenih krajišnika. Militarizacija njih najviše ugrožava jer je njihov privilegijalni krajiški status, razvijan od XVI. stoljeća, i najsadržajniji. Umjesto da se dalje razvija, on je u suštini trebao biti stegnut. Militarizacijom su se plaćeni krajišnici statusno izjednačavali s neplaćenima. Zato su ovi prvi među najborbenijim sudionicima krajiških buna u prvoj polovini XVIII. stoljeća.

Neplaćeni krajišnici, s druge strane, osjećaju se ugroženima zbog mnoštva povreda njihovih pojedinačnih prava. Njihova radna, naturalna i novčana podavanja, koja su im na različite načine bila nametana (karakterističan je primjer globa) činila su uz vojnu službu njihov položaj povremeno težim od položaja kmeta u tom razdoblju. Budući da neplaćeni krajišnici izlaz vide u poštivanju zajamčenih prava, oni u suštini podržavaju militarizaciju, odnosno politiku Bečkog dvorskog ratnog vijeća. I jednima i drugima zajedničko je naglašavanje nužnosti točnog utvrđivanja krajiških prava i dužnosti. Sasvim je sporedno što u nekim slučajevima, npr. uniformi, jedni i drugi imaju oprečne stavove. Takve razlike samo su izraz stanja koje je moralo biti prevladano da bi se potrebno uređenje provelo.

Neplaćeni krajišnici žive u izdvojenim patrijarhalnim zajednicama, a kako se njihovo privređivanje svodi pretežno na stočarstvo, oni su početkom XVIII. vijeka, za razliku od plaćenih krajišnika, daleko od bilo kakva izrazitijeg društvenog raslojavanja. Takvo društvo teži da bude zaštićeno od niza vojnih i komorskih mjera koje ga ugrožavaju. Izvorište krajiških pokreta i buna još se određenije vidi u neusklađenoj politici bečkog dvora. Sva poskupljenja soli, kontribucije, djelomično i globe proistječu iz potre-

---

⁷⁹ O ovom sukobu sačuvano je razmjerno mnogo arhivske građe u Arhivu Hrvatske u Zagrebu i u Kriegsarchivu u Beču.

ba dvorskog apsolutizma, koji je tada nesporno u usponu. Gotovo neprekidnim ratovanjem širom Evrope koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća bečki dvor je financijski iscrpljen. Zato se povećava pritisak na podanike, dakako i na krajišnike. Militarizacija je u financijskom pogledu imala u biti isti smisao, razvijajući načelo samodovoljnosti u održavanju Vojne krajiine. Krajiške bune su pripomogle da se na bečkom dvoru politika prema krajišnicima jasnije odredi i da se tok militarizacije ubrza.

I. BUNE PRIMORSKIH KRAJIŠNIKA U 1719. GODINI

Za vrijeme rata protiv Turaka 1716—1718. godine primorski krajišnici sudjeluju u borbama na granici Karlovačkog generalata. Bilo je to u skladu sa strateškom zamisli austrijskog vojskovođe princa Eugena Savojskog. Njegov glavni napad na Turke u Sremu, Banatu i Srbiji trebalo je podržavati napadima krajišnika i hrvatske banderijalne vojske duž turske granice na Uni i Save.¹ U početku rata primorski i lički krajišnici, pod zapovjedništvom baruna von Teuffenbacha², drže krajnje desno krilo austrijskog fronta.³ U 1716. godini uspijevaju u napadima spaliti dvije turske krajiške utvrde, Perkovicu i Ostrožac. U tim bitkama ubijeno je dvadeset protivnika, a devet je zarobljeno. U plijenu je bilo stotinjak komada rogata i oko pet stotina komada sitne stoke.⁴ Iduće se godine nešto oštrije ratovalo. U julu 1717. sudjeluju primorski krajišnici u zajedničkom napadu krajišnika Karlovačkog generalata na dobro utvrđeni Furjan. Turska posada predala se poslije nekoliko dana, shvativši da se neće moći obraniti. Ovog puta plijen je bio znatno obilniji. Zabilježeno je još nekoliko manjih uspješnih okršaja.⁵

Sve su to bile vrlo skromne pobjede. Krajišnici su se očigledno malko borili. Unatoč po Turke katastrofalnom toku rata na glavnom frontu, gdje ih princ Eugen hametice tuče kod Petrovaradina, Temišvara i Beograda, njihovi bosanski krajišnici uspijevaju se obraniti uz ograničene gubitke. Zato nije ni bilo promjene granice Karlovačkog generalata u odredbama Požarevačkog mira (21. jula 1718).

U ratu su došle do izražaja sve posljedice lošeg upravljanja Vojnom krajinom poslije Karlovačkog mira. Nigdje one nisu toliko očite kao u Primorskoj krajini. Za društvenom nesigurnosti različitih krajiških skupina i slojeva, prekomjernim novčanim, naturalnim i radnim opterećenjima krajišnika i mnogobrojnim zloupotrebama vlasti nisu zaostajale loša obučenost krajišnika za ratovanje, neopskrbljenost, a redovno i nesposobnost »nje-mačkih« oficira.⁶ Iako se u literaturi odgovornost za takvo stanje prebacuje na unutrašnjeaustrijske staleže, ne mogu se nikako zanemariti u ovom

¹ S. Gavrilović, *Srbi u Hrvatskoj u XVIII veku*, Zbornik Matice srpske za istoriju, 14 (1976), 21.

² Maximilian Ernst baron von Teuffenbach (1676—1736/1739?), štajerski plemić, veliki kapetan u Senju od 1711. do 1732. Podrobnije vidi u: C. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oestereich* 44, Wien 1882, 74.

³ F. Vaniček, nav. dj., 348.

⁴ Isto, 353.

⁵ Isto, 358—360.

⁶ Odličan uvid u stanje Karlovačkog generalata, posebno Primorske krajiine, pruža izvještaj karlovačkog generala grofa Rabatte iz 1719. godine, inače dostavljen

radu već spomenute slabosti bečkog dvora. Cijenu njegove nesposobnosti da izađe iz začaranog kruga kompromisa u svim bitnijim pitanjima uređenja Vojne krajine plaćali su prvenstveno krajišnici. Ipak nisu bili spremni platiti bilo koju cijenu. To će se ubrzo pokazati.

S krajem rata austrijski državni dug doseže suvremenima vrtoglavo visok iznos od preko 70 milijuna forinti s više od 4 milijuna godišnjih kamata. Doista ironično zvuče riječi austrijskog historičara von Mensija: »Wie im Spanischen Erbfolgekriege hatten auch diesmal die Siege Eugens die österreichischen Finanzen aus einer verzweiferten Lage gerettet und den Staat vor dem sonst unvermeidlichen völligen Bankrotte bewahrt.«⁷ Državni dug je naglo porastao baš 1716—1718. Da bi se koliko-toliko vratila ravnoteža u financijama, morali su se hitno iznalaziti novi izvori državnih prihoda, uštede itd.⁸ U posvemašnjem opterećivanju podanika nije se zaobišlo ni krajišnike. Uostalom, vrlo uspješnim okončanjem rata oni ponovo postaju manje važni.

Vlasti su svjesne rizika daljeg opterećivanja krajišnika, ali ipak ne odustaju od mjera za koje se opredjeljuju s dubokim uvjerenjem o njihovoj neizbježnosti. Pritom kao da zavaravaju same sebe zbog mogućih posljedica. Primorsku krajinu tako snalaze redom od početka 1719. ukonačivanje vojske, poskupljenje soli, kontribucija itd.

Razmotrit ćemo podrobnije stanje u Primorskoj krajini poslije rata, u granicama koje nam dopuštaju raspoloživi izvori⁹ i literatura¹⁰.

Iako u ratu nisu imali znatnijih gubitaka, Primorci su pretrpjeli velike štete u svom privređivanju. Tri uzastopne godine krajišnici su bili odsutni iz svojih kuća u ona godišnja doba kada su svojim gospodarstvima najpotrebniji, od proljeća do jeseni. Prilike su otežale nerodice tih godina, za kojima je slijedila djelomično i glad.

Ova krajina, stiješnjena na moru pod Velebitom i između Velebita i Kapele, ionako ima malo plodne zemlje. Gacka je u to doba još uvijek slabo obrađena, s dosta močvara i šikara.¹¹ Velike ljetne žege 1718. godine spržile su i pašnjake, tako da je i stoka dosta stradala.¹²

---

bečkim i gradačkim vojnim i komorskim vlastima (KA, HKR Expedit, 1721 I 457). Vidi također: G. E. Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522—1747*, Urbana 1960, 104—105. i J. Amstadt, *Die k. k. Militärgrenze, 1522—1881, I*, Würzburg 1969, 146—147.

⁷ F. v. Mensi, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1940*, Wien 1890, 536.

⁸ F. v. Mensi, nav. dj., 521—540.

⁹ Izvorna građa o zbivanjima od svršetka rata do početka buna 1719. tek je fragmentarno sačuvana. Najkorisniji izvor bili bi istražni spisi sačinjeni poslije smirivanja buna u prvoj polovini 1719. godine. Koristio se njima F. Vaniček, ali mi nije bilo moguće da ih pronađem. Najznačajnijim novopronađenim izvorom smatram »Memorial« krajišnika Karlovačkog generalata upućen caru povodom ukonačivanja kirasira 1719. (AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 48).

¹⁰ U nijednom radu se posebno ne raspravlja o tim zbivanjima. Najjasniju ocjenu je izrekao S. Gavrilović: »Posvuda u Hrvatskoj stanje posle rata s Turskom bilo je vrlo teško, ali je najteže bilo možda u Karlovačkom generalatu, naročito u Lici i Primorskoj krajini, stalno ugroženim od nerodice i gladi. Opštim nedaćama tih krajeva sada su se pridružile i tri nove — ukonačenje sa ishranom regularne vojske (tzv. »kvartir«), kontribucija i porast cene soli. To je dovelo do nemira koji su kroz celu deceniju, 1719—1728, potresali Generalat i pojedine krajine. U tim nemirima učestvuju krajišnici obeju veroispovesti, koje raspoloživi izvori najčešće nazivaju skupnim imenom »Vlah«. (Srbij u Hrvatskoj u XVIII veku, 25).

¹¹ V. Banović, *Gacka dolina s okolnim poljima*, Zagreb 1932, 8.

¹² »Memorial« krajišnika caru Karlu VI, nav. mj.

Već spomenuti vrlo skromni ratni uspjesi samo su povećali napetosti i zlovolju između krajišnika i vojnih vlasti.

Još uvijek je bilo sukoba među samim krajišnicima. Odmah poslije svršetka rata ponovo se zaoštava najozbiljniji slučaj, sukob Brinjana i Dabrana zbog Glibodola. Brinjski su se krajišnici još od prve polovine XVI. stoljeća povremeno koristili u svom privređivanju opustjelim glibodolskim zemljištem. U 1672. godini grof Herberstein naseljuje u tada opustjeli Dabar stotinjak srpskih porodica. Kako u njemu nije bilo dovoljno naselne zemlje za tako veliko mnoštvo ljudi, podjeljuje im također Veliki i Mali Glibodol. Dabarsko naselje je tada jače od brinjskog. Međutim, poslije oslobođenja Like i Krbave iz još nedovoljno ispitanih razloga dvije trećine ovog srpskog stanovništva napušta svoja staništa i pretežno se vraća u Liku i Krbavu. U međuvremenu znatno ojačalo brinjsko hrvatsko naselje traži da mu se vrati Veliki Glibodol. Preostali Dabrani za to nisu htjeli ni čuti. U svom odbijanju imaju podršku vojnih vlasti.¹³ Više puta (1695, 1704, 1710. i 1712) dobivaju potvrdu svog posjeda. Stav vojnih vlasti počinje se mijenjati u korist Brinjana pred rat i naročito u toku rata. Naime, dok Dabrani iz svoje 34 kuće daju 49 vojnika, konjanika i pješaka, Brinjana dolazi 195. Njih naročito podržava senjski veliki kapetan Teuffenbach.¹⁴ Osim toga što je brojnije, u krajiškoj službi time i značajnije, brinjsko stanovništvo, naseljeno uz važnu prometnicu (»Landstrasse«), opterećeno je i dodatnim obavezama, na primjer, prema putnicima, krajiškom prijevozu i sl. Za razliku od Teuffenbacha, karlovački general Rabatta, smatrajući da Dabar i Glibodol ponovo trebaju biti napućeni do stotinjak kuća, ostavlja otvorenim pitanje »ob solche ansidlung mit Wallachen, oder mit denen klagenden Pründlera... geschehen solle«.¹⁵ Očigledno je priklonjeniji uobičajenom stavu krajiških vlasti da katolike i pravoslavne ne treba miješati u istim naseljima. Unutrašnje-austrijsko Dvorsko ratno vijeće početkom 1719. godine smatra, doduše, da Veliki Glibodol treba podijeliti Brinjanima, ali se boji loših posljedica objavljivanja takve odluke. Ono ne strahuje od sukoba Dabrana s Brinjanima. Brine ga mogućnost da Dabrani iz osвете pobjegnu u Tursku, »nach gewohnheit diser Vnbändtigen Vnd gefährlichen leüthen«, što bi moglo imati loše posljedice budući da dobro poznaju velik dio krajine.¹⁶ Bečko dvorsko ratno vijeće još je suzdržanije naglašavajući sporna pitanja kako, kada i na koji je način Glibodol nastanjen Dabranima.¹⁷ Moglo bi se ustvrditi da je u Beču prevladalo mišljenje da prilike u Primorskoj krajini ne treba otežavati odlukom koja bi ih mogla učiniti još složenijima.

---

¹³ Ovaj slučaj također upućuje na zaključak da se zemlja dijelila skupinama naseljenika, a ne pojedinačnim porodicama, odnosno zadrugama. Nažalost, raspoloživa građa ne omogućuje detaljnije istraživanje društvenih odnosa u krajiškim zajednicama Primorske krajine.

¹⁴ Povjerenstvo Karlovačke generalne komande ispitivalo je ljeta 1715. godine uzroke seljenja iz Generalata u Slavoniju, Srem i Ugarsku. Zastupnik Dabrana Ivan Vajsović izjavio je pred njim da je barun Teuffenbach kazao u prisutnosti auditora, lajtnanta Portnera i A. Vukasovića, da »Vlasi iz Dabra mogu krenuti kud ih je volja, a da će on mjesto 40 vlaških kuća naseliti 100 Hrvatskih«. (R. Lopašić, *Spomenici III*, 308).

¹⁵ Von Krieger Gradačkom dvorskom ratnom vijeću (dalje: DRV), Grac, 29. XII, 1718. AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 20.

¹⁶ Gradačko Bečkom DRV, Grac, 9. I. 1719, isto.

¹⁷ Ex Consilio Bellico, Beč, 4. II. 1719, isto.

Nisam se zadržao na ovom sukobu zbog uvjerenja da je on najvažnije obilježje prilika u Primorskoj krajini početkom 1719. godine. To je samo tipičan primjer odnosa među krajiškim zajednicama. Takve protivnosti nužno postaju važne u bilo kakvu pokušaju jedinstvenog otpora krajišnika vojnim vlastima, a takav otpor baš tada postaje nužan.

Može se kazati da svi krajišnici beziznimno smatraju da kao vojnici (»wier selbsten nomen militis führen«) ne mogu biti obavezni ukonačivati redovnu vojsku. Takva svijest je naročito morala biti razvijena u krajišnika s dugom tradicijom svoje službe, kao što su Primorci.

Ipak, baš je njima početkom 1719. godine nametnuta ova teška i tipično kmetska obaveza. Do slučaj bude još teži, nije se radilo o smještaju kraćeg vremenskog trajanja, već o prezimljavanju pet kompanija Hohenzollernovih kirasira i naravno njihovih konja. Koncem 1718. i u januaru 1719. godine u Beču, Gracu i Karlovcu dosta se raspravlja o njihovom razmještanju u Karlovačkom generalatu. Koliko se iz izvora može zaključiti, nije bilo nedoumice u pitanju da li krajišnici trebaju snositi teret smještaja i opskrbe spomenutih kirasira. Već smo naglasili da povećano opterećivanje podanika poslije rata 1716—1718. nikako nije moglo mimoći ni krajišnike. Baš ukonačivanjem vojske na račun krajišnika mogle su se ostvariti velike uštede u državnoj blagajni. Uostalom, takvo je rješenje vlastima prikladnije nego utjerivanje novčanih podavanja od krajišnika, iako je i to bilo na dnevnom redu. Vojne vlasti su neko vrijeme u nedoumici zbog određivanja lokacije. Dvoume se između Like i Krbave s jedne strane i Primorske krajine s druge. Zanimljivo je obrazloženje odbacivanja prve mogućnosti. Ličane i Krbavljane u to doba općenito smatraju »neukrotljivijim« od primorskih krajišnika. Oni, k tome, budući da su znatnim svojim dijelom skorašnji podanici Habsburgovaca, uopće nisu naviknuti na obaveze poput ukonačivanja. Osim toga, vojnim vlastima su važni i smještajni uvjeti. Primorska krajina im je za to pogodnija jer su u njoj bolje kuće. Obaveza Ličana i Krbavljana ograničava se na opskrblijevanje mesom smještenih kirasira.

Ipak, obaveza ukonačivanja ne proteže se na središte Primorske krajine, Senj. Ne krije se da bi iz takve odluke, kada bi bila donesena, mogao proisteci nered i različite druge loše posljedice. Tek koju godinu ranije (1715) novi vladar Karlo III. (VI) iznova je potvrdio gradske povlastice, koje u potpunosti isključuju slične obaveze. Vojne vlasti kao da su svojom odlukom svjesno razdvojile Senjane od primorskih krajišnika, u slučaju da bi iskrsele kakve teškoće.¹⁸

Ni iz izvora ni iz literature ne vidi se kada su točno ovi kirasiri došli u Primorsku krajinu. Ne vidi se čak ni da li su uopće došli. Po prepisci o istovremeno raspravljanom pitanju poskupljenja soli u »Carlstätte und Meer gränizen«, vođenoj između Beča, Graca i Karlovca u vremenu od 11. do 26. januara 1719. godine, moguće je zaključiti da među krajišnicima nema zabrinjavajućih nemira. Vojne i komorske vlasti se međusobno uvjeravaju »dass nicht allein die Carlstätte gränizer zu annembung obgedachter Neüen Salz-staigerung sich seithero bereits bequemet hetten, sondern dass auch die Zengerische Meer-gränizer ein gleiches thuen wurden, wan nur solche ex parte militari in nachtruckhlichen Terminis publiciert werden

¹⁸ Gradačko DRV Rabatti, Grac, 16. I. 1719. AH, Spisi Like i Krbave, kutija 5, 1719 I 2.

möchte».¹⁹ Da su kirasiri u januaru došli u Primorsku krajinu, sigurno ne bi bilo ni takve poluuvjerenosti u pouzdanost procjene stanja, naročito ne među primorskim krajišnicima. Kronika krajiških nemira i buna znatno je bogatija u Primorskoj nego u Hrvatskoj krajini. Možda se i tada htjelo provjeriti stanje među Primorcima objavljivanjem naredbe o ukonačivanju kirasira da bi se naknadno objavilo poskupljenje soli. Prvo je ipak sadržavalo manje opasnosti od drugoga. Ni po načinu kako se sudi o brinjsko-dabarskom sporu o Velikom Glibodolu u pismu od 4. februara t. g. ne bi se moglo zaključiti o njihovu dolasku u Primorsku krajinu.²⁰ Budući da se iz izvora vidi da je buna smirena prije 9. marta 1719. godine²¹, moguća su dva zaključka, tj. ili su kirasiri morali napustiti Primorsku krajinu tek što su se u njoj smjestili zbog silovitog otpora krajišnika ili oni u nju nisu ni došli. Buna je mogla izbiti odmah poslije objavljivanja naredbe o ukonačivanju. Ispitat ćemo i jednu i drugu mogućnost. Pritom ćemo se najprije zadržati na kritici prikaza bune u literaturi, a potom ćemo iskoristiti neke nove izvore.

Sladović samo napominje u dijelu svoje rečenice: »Onai glas o dolazku nemačke vojske raznose se s nova g. 1719 i po Senju...«²² Dakle, mogli bismo zaključiti da je došao samo glas, ali ne i kirasiri. Budući da je Sladović u svom prikazu usredotočen na zbivanja u Senju, ovaj nam iskaz ne može više koristiti.

Vaniček je prvi pisao o toj buni. Govoreći o povodima buna primorskih krajišnika u 1719. godini, on kaže: »... zum ersten Tumult die Einquartierung von 5 Compagnien Hohenzollern-Kürassiere bei der nach dem Friedensabschluss angetretenen rückgängigen Bewegung der Armee.« Na ukonačivanje se odnosi još jedan navod: »Ueberdies wurde das tiefgehende Missvergnügen durch die Mähre bössartiger Hetzer zur Heftigsten Aufregung gesteigert, dass ihre Offiziere für die Bequartierung der deutschen Truppen die Portionen in Baarem erhalten, sie aber die Verpflegung unentgeltlich leisten müssten. Endlich schmerzte es sie, dass sie eine Ausnahme bildeten, während die Likaner und Krbavaner von dieser Last verschont wurden.«²³ Na prihvaćanje prve mogućnosti upućuje upotreba glagolskog vremena, iako ni to nije pouzdano. Iz Vaničekovih navoda mogući su i oprečni zaključci, tj. i da su ukonačeni i da nisu ukonačeni.

U prilog zaključku o buni poslije dolaska kirasira govori na prvi pogled ovaj Magdićev navod: »Pa kad je pored svega toga poslije Požarevačkoga mira u primorsku Krajinu došlo pet satnija Hohenzollern-kirasira, te se ove njemačke čete smjestile po krajiškim kućama, pobuni se proljećem 1719. jedan dio primorske krajine, a na čelu mu grad Senj, koji je u ono doba sijelo velike kapetanije senjske nekim načinom prednjačio čitavoj primorskoj Krajini.«²⁴ Magdić je nesumnjivo jedan od najvršnjih poznavalaca izvorne građe o senjskoj prošlosti, ali je u ovom slučaju očigledno zakazao. Vidjeli smo da je Senj pošteđen obaveze ukonačivanja, pa se njegovi građani ovoj buni ne pridružuju. Magdić to pitanje nije ni istraživao.

¹⁹ KA, Croatica, 1719 I 15.

²⁰ AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 20.

²¹ Gradačko DRV Rabatti, Grac, 9. III. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 20.

²² M. Sladović, nav. dj., 364.

²³ F. Vaniček, nav. dj., 183.

²⁴ M. Magdić, *Senjska buna...*, 152.

Proizvoljno je protumačio Vaničeka jer je i iz sažeta Vaničekova prikaza jasno da Senjani ne sudjeluju u toj buni.²⁵ Inače, navod o toj buni, gotovo doslovno istog sadržaja, Magdić još dva puta objavljuje, u većem vremenskom razmaku.²⁶

Čulinović također ne piše na osnovi istraživanja građe, nego i on priča Vaničeka, ne saopćavajući ni u tumačenju ništa novo.²⁷ Vaničekom se koristi i Antoljak, ali on je potpuno neodređen u objašnjavanju uzroka bune: »Istom god. 1719. izbila je nova buna u Brinju zbog nekih nepodopština i izgređa njemačkih časnika.«²⁸

Ovu dvojbu možemo pokušati razriješiti pomoću dostupnih izvora. Može se pretpostaviti da se u to vrijeme kirasiri nalaze u hrvatskim zemljama, u pograničnom prostoru Habsburške Monarhije, jer su sudjelovali u minulom ratu. U već spomenutom pismu koje Gradačko dvorsko ratno vijeće šalje 9. marta 1719. godine u Karlovac grofu Rabatti pored ostalog se kaže: »... was aber wegen anderwertiger Delogierung der *disseits* (podvukao D. R.) der Capella Ligenkten fünf Hochenzoller. Compag. Von Vns gemeldet worden, da sye ein Hochlöb. Kay. Hoff Kriegs Rath schon gedacht das vnd sobald durch die demnechsten weckziehendte Chur Sachs, Vnd Chur Bayrische Truppen in dem königreich Hungaren ein Blatz geraumbet sein Würdt, sothane Compagnien zuruck gezogen...«²⁹ Podvučeni izraz »disseits« redovno se odnosi na »ovu« stranu Kapele, tj. na onu u kojoj je Karlovac, koja je spram Graca. To je Hrvatska krajina. Primorska je krajina »jenseiths der Capella«. To se potvrđuje i Vaničekom navodom: »Als aber die gesammten Grenzer des Karlstädter Generalats um die Ausquartierung der inzwischen Oguliner Hauptmannschaft ungebrauchten Kürassiere petitionirten, wurden diese nach dem Abrücken der chursächsischen und churbaierischen Truppen aus Ungarn in die dadurch leer gewordenen Plätze verlegt.«³⁰ Može se ustvrditi da su kirasiri trebali prvotno prijeći iz Ogulinske velike kapetanije u Primorsku krajinu, tj. da su oni u času objavljivanja naredbe o ukonačivanju već smješteni na krajiškom području, ali ne među Primorcima. Primorski su se krajišnici pobunili nakon objavljivanja odluke o ukonačivanju kirasira u njihovoj krajini, ali prije njihova dolaska, koji se napokon neće ni ostvariti. Sličnih dokaza ima još u izvorima. U sačuvanoj spomenici (»Memoriale«) koju su krajišnici Karlovačkog generalata uputili caru s molbom da ih oslobodi ukonačivanja spomenutih kirasira jasno piše da se podnosi u ime »wier gesambte derseith Capella wohnhaffte Granizer«.³¹ Pojam »Karlovački generalat« ponekad se odnosio samo na Hrvatsku krajinu.

Pitanje da li do bune dolazi prije ili poslije ukonačivanja kirasira nije nevažno. Samim Krajišnicima nije nimalo svedjedno da li bune u prisutnosti pet kompanija kirasira ili bez njihove prisutnosti. Čak se i ne čini vjerojatnim da bi krajišnici napuštali svoje domovine i sela, s »njemačkom« vojskom u njima, da bi se skupljali oko Otočca i Senja. Krajišnici u Ogulinskoj velikoj

²⁵ F. Vaniček, nav. dj., 184.

²⁶ Vidi nap. 1, Predgovor.

²⁷ F. Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb 1951, 87.

²⁸ S. Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1956, 22.

²⁹ AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 i 48.

³⁰ F. Vaniček, isto mj.

³¹ AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 48.

kapetaniji nisu se pobunili prije ukonačivanja kirasira. Kasnije su mogli samo pisati peticije. Drugo, jedan ili drugi slučaj utječu na znatno različita »dubinska« objašnjenja uzroka bune.

Po Vaničeku buna je počela u Brinju.³² Dan njezina početka nam nije poznat. Na temelju upotrijebljene građe može se pretpostaviti da je to bilo sredinom februara. Zvonjavom crkvenih zvona skupilo se po Vaničeku oko 600, a po Magdiću oko 1000 naoružanih krajišnika iz Brinja, Brloga, Svetog Jurja, Dabra i još nekih mjesta. Kolika je bila silina uzbuđenja među krajišnicima, pokazuje činjenica da su se smjesta ujedinili i Brinjani i Dabrani, unatoč međusobnom velikom zemljišnom sporu. Na popisu plaćenih krajišnika Primorske krajine iz 1709. bio je zajedno s oficirima 61 vojnik u Brinju,³³ a samo u navedenim mjestima nalazilo se 1725. godine ukupno 465 neplaćenih krajišnika.³⁴ Ako se ima u vidu sudjelovanje krajišnika iz još nekih neimenovanih mjesta u okolini, može se zaključiti da se u Brinju doista skupilo između 600 i 1000 pobunjenika te da su se u tim mjestima pobunili gotovo svi krajišnici, kako plaćeni tako i neplaćeni, kako Srbi tako i Hrvati. Po mjestu izbijanja bune može se zaključiti da u njoj prednjače plaćeni krajišnici. Uostalom, njih je ukonačivanje i moralo znatno više ogorčiti. Osim toga, već od samog početka bune u njoj sudjeluju i krajišnici Senjske velike kapetanije i Otočačke kapetanije.³⁵

Dalji tok bune prisiljeni smo opisati prvenstveno prema Vaničeku. Ipak, moguće su i neke ispravke njegova opisa na osnovi dostupne izvorne građe.

Pobunjeni krajišnici uputili su se iz Brinja u Otočac. Pred mjestom su tražili da im se izruči tvrđavni zapovjednik Gabriel von Aichelburg. On se uspio skloniti najprije u otočku forticu, a nakon toga u Senj, odakle je inače i bio.

Iz Vaničekova opisa moglo bi se zaključiti da je von Aichelburg tvrđavni zapovjednik u Otočcu. Međutim, u spomenutom popisu plaćenih krajišnika on je tvrđavni zapovjednik baš u Brinju.³⁶ Kao takav se spominje i u izvoru iz vremena bune.³⁷ Očigledno je brinjska posada, isto kao i krajišnici iz okoline Brinja, imala i nekih drugih povoda buni, kojima su izvori u odnosima s komandantom. Jedino takvi »neraščišćeni« računi objašnjavaju zašto on, uplašen bunom, bježi iz Brinja u Otočac i zašto ga pobunjeni krajišnici prate, tražeći pred Otočcem da im se izruči. Njegov bijeg iz Brinja pobunjeni krajišnici iskorištavaju da bi opljačkali ratne zalihe («Kriegs Provision») u tvrđavi, dakle da počine vrlo težak prekršaj vojne discipline.

Ipak, teško je prihvatiti da je tako velika skupina pobunjenih krajišnika došla pred Otočac samo da traži izručenje von Aichelburga. Vjerojatnije je da su pobunjenici htjeli uvući u bunu otočačke i plaćene i neplaćene krajišnike. Ni Vaniček ni kasniji pisci ne izjašnjavaju se o ponašanju brojne otočačke posade, ali se iz daljeg opisa bune može zaključiti da pobunjenici ne samo što nisu uspjeli dobiti von Aichelburga, nego nisu uspjeli u tom pokušaju pridobiti ni otočačku posadu. Otočački kapetan grof Paradeiser

³² U prikazu toka bune koristit ću se spomenutim radovima Sladovića, Vaničeka, Magdića, Čulinovića i Antoljaka.

³³ KA, HKR Expedit, 1710 VI 219.

³⁴ AH, Uvezani spisi, Karlovački generalat, Kut. 1.

³⁵ Isto mj.

³⁶ Vidi nap. 33.

³⁷ AH, Generalkomanda Karlovac-Varaždin (Zagreb), 3 Repertorium (1719—1721).

bolje se snašao od von Aichelburga. Međutim, njegov je život također bio ugrožen i spram njega je isto tako postojala velika omraza krajišnika.

Uplašeni od mogućeg napada s dvije strane, iz Otočca i Senja s jedne, a iz prekokapelske krajine s druge strane, pobunjenici se povlače od Otočca i zaprečuju prijelaze preko Kapele. Brinjani i Brložani su to učinili na Velikoj, a Dabrani na Maloj Kapeli. Jedna skupina se uputila prema Vilićima i Vrhovinama i uspjela uzbuniti tamošnje brojne krajišnike, tj. 373 neplaćena krajišnika po popisu iz 1725. Ojačano mnoštvo pobunjenika ponovo se skupilo pred Otočcem, uspjevši ovaj put, prema Vanićeku, pridobiti i njegove krajišnike. Vaniček ne kaže da li su ušli u mjesto i forticu, te što se dogodilo s grofom Paradeiserom. U Otočcu i Prozoru bilo je 149 plaćenih krajišnika (1709) i 121 neplaćenih krajišnik (1725). Može se reći da se time uzbunila cijela Primorska krajina između Velebita i Kapele. U podvelebitskom primorju pouzdano se zna da je već spomenuti Sveti Juraj u buni, i to od njezina početka, a vjerojatno i neka druga mjesta. Posljednje je trebalo biti pridobivanje Senja za bunu. Pobunjeni krajišnici su to i pokušali.

Prema Magdićevu opisu pobunjenici nailaze na zatvorena velika i mala vrata. On piše: »Puna dva dana lutahu oko gradskoga zida, vrebajući ne bi li se kako dočepali grada i njegove posade, dok nije napokon trećega dana tadašnji zapovjednik grada Senja barun Maksimilijan Ernest Teuffenbach prosuo na njih vatru iz topova, te ih tako prisilio na povratak.«³⁸ U ovom Magdićevu opisu sporan je udio u baruna Teuffenbacha, senjskog velikog kapetana, u tim zbivanjima. Iz pisma koje baronu upućuje Bečko dvorsko ratno vijeće 26. aprila 1719. jasno je da je u vrijeme bune on bio odsutan iz grada.³⁹ Isto se može zaključiti iz Prot. Registratur 1719. spomenutog vijeća. U to vrijeme barun Teuffenbach radi u komisiji za razgraničavanje s Turskom na osnovi Požarevačkog mira. Zapovjednik tvrđave u Senju je natporučnik Lukančić.

Čulinovićev opis zbivanja oko Senja nešto je drugačiji. Tvrdi da su krajišnici stigavši pred grad pokušali u njega i prodrijeti, ali da ih je u tom pokušaju spriječila njemačka posada. Nato su krajišnici opkolili grad i otpočeli opsadu. Prva dva dana su se prepucavali s njemačkom posadom, sve dok topovskom paljbom nisu prisiljeni na povlačenje.⁴⁰ Ovaj se opis ne može prihvatiti. Pisac se poziva jedino na Vanićeka, koji očigledno drugačije govori o zbivanjima pod Senjom. Čulinovićev opis prvenstveno čini neprihvatljivim tumačenje uloge tzv. »njemačke posade«. Njemu nije poznato da u njemačkoj posadi« jedva da ima pokojni Nijemac. Da su se senjski građani htjeli pridružiti buni, njemačka posada u njoj ne bi zaostajala. Oficiri protivnog mišljenja bili bi nemoćni kao u buni 1695—1698.

Nemamo izvora ni o zbivanjima u Senju i oko Senja za vrijeme ove bune koji bi nam omogućili sadržajnije istraživanje. Ipak, moramo pokušati objasniti zašto grad nije bio spreman da se pridruži buni i zašto se pobunjeni krajišnici tada ne povlače, već se ulogoruju pred gradskim zidinama u nekoj vrsti opsade.

Činjenica da su građani oslobođeni ukonačivanja nije dovoljna za objašnjenje nesudjelovanja. Odnosi Senjajna s vojnim vlastima poslije Po-

³⁸ M. Magdić, isto mj.

³⁹ Vidi također: AH, Spisi Like i Krbave, kutija 5, 1719 I 35.

⁴⁰ F. Čulinović, nav. dj., 88.

žarevačkog mira, u otežanim političkim i naročito privrednim prilikama, nikako nisu mogli biti bez velikih napetosti. Sladović zaslužuje povjerenje kada kaže da je vijest o dolasku »njemačke« vojske izazvala »nesvladani strah« u Senjana.⁴¹ Vijesti o nametanju daće (contributio militaris) imale su i suviše potvrda, a da građani dolazak kirasira ne bi neposredno povezivali s takvom mogućnošću. Svaki pokušaj nametanja kontribucije tada je nužno pretpostavljao ograničavanje uživanja gradskih povlastica. Zato je čuvanje »listina i povlastica«, inače vječni motiv u senjskim previranjima i bunama, imalo i ovaj put svoj stvarni smisao. Isto tako, baš čuvajući gradske slobode, Senjani uopće nisu mogli dopustiti pobunjenim krajišnicima da uđu u njihov slobodni kraljevski grad, potpuno neovisno o postojećim razlikama u opredjeljivanju njegova građanstva i vojništva prema krajiškoj buni. Manje ili više nasilan ulazak krajišnika u grad mogao je postati neposredan povod neusporedivo opasnijim ugrožavanjima njegovih sloboda i povlastica. Dakle, nije dovoljno reći da Senjani, saznajući da u gradu neće doći do ukonačivanja vojske, nisu bili spremni dovoditi u pitanje svoju sudbinu izjednačujući je sa sudbinom krajišnika koji se bune protiv nametnute obaveze.

Međutim, zbivanja u Senju imaju štošta zajedničko sa zbivanjima u Primorskoj krajini. Politika vojnih i komorskih vlasti ugrožava i jedne i druge. Iako se Senjani ne pridružuju buni, više je nego sigurno da ih pobunjeni krajišnici ne smatraju svojim neprijateljima. Pobunjenici bi se inače drugačije ponašali. Zato se ne čini prihvatljivom ni druga nepotkrijepljena Čulinovićeva tvrdnja o dvodnevnom međusobnom prepucavanju. Pobunjeni krajišnici, naprotiv, znaju da u gradu ima dosta onih koji odobravaju njihovu pobunu, čak i onih koji smatraju da joj se grad treba pridružiti. Zato se pobunjenici ponašaju slično kao i pred Otočcem. Tek trećeg dana, kada su poslije bombardiranja shvatili da je vojna vlast u gradu čvrsta i da se građani neće otvoreno pridružiti buni, krajišnici se povlače, a buna se počinje privoditi svom kraju umirujućim obećanjima viših oficira. Zbivanja pred Senjom čak upućuju na pretpostavku da je s nekim Senjanima bila dogovorena šira osnova bune i njezinih ciljeva.⁴² Ne treba zaboraviti da su plaćeni krajišnici u Brinju mnogostruko vezani sa senjskima još od XVI. stoljeća. Brinjska je posada početkom XVIII. stoljeća i svojim porodičnim porijeklom znatnim dijelom iz Senja, potječući od njegovih venturina.

Vaničekov opis, pisan na temelju izvorne građe koju nisam mogao pronaći, zanimljivo je povezati s opisom dubrovačkog konzula na Rijeci Svilkosa, upućenim u Dubrovnik 24. februara 1719. godine. Taj izvještaj upućuje na moguće dalje pravce istraživanja ove bune. Svilkos piše da je buna započela u Karlobagu, kada su Morlaci barbarski ubili »il controscritto di salli« i njegova brata. Odmah zatim su se uzbunili Lika, Krbava i Primorska krajina. Ova posljednja digla se zbog ukonačivanja njemačke vojske. Svilkos izvještava i o poskupljenju soli, kao povodu buni, ali se iz njegova pisma ne može zaključiti da li je to već bilo obznanjeno. On piše da se šire glasovi da će pobuna obuhvatiti cijeli Karlovački i Varaždinski generalat, ali upozorava da upućeni ljudi tvrde da je to nemoguće. Ipak, vojni i komorski oficiri su se povukli u Senj. Pod tim gradom bilo se okupilo 1500 pobunjenika, koji su rastjerani topovskom paljbom s tvr-

⁴¹ M. Sladović, isto mj.

⁴² Rabatta Gradačkom DRV, Karlovac, 17. V. 1720, KA, Croatica, 1720 VI 7.

đave bez mnogo žrtava. Oni su se potom povukli do Otočca, u koji su i ušli provalivši vrata, zatvorena po naređenju grofa Paradeisera. Grof je iz njega pobjegao i nitko ne zna gdje se sada nalazi. Na kraju Svilokos piše da je Rijeka u pripravnosti jer nije isključena mogućnost da se taj »ološ« skupi pred njom tražeći izručenje bakarskih komorskih činovnika. Izvještaj završava s nadom da će car hitno poduzeti potrebne mjere.⁴³ Baš u to vrijeme, međutim, buna se počela stišavati.

Smirivanju bune znatno je pridonijela umješnost viših vojnih vlasti. Budući da se krajišnici u suštini bune zato što su ugrožene njihove povlastice, vojne vlasti ih mogu umiriti najlakše upravo potvrdom povlastica. U ovom slučaju to je pretpostavljalo i obećanje da kirasiri neće biti ukonaceni u Primorskoj krajini. Pored toga, raspoloživi izvori o stavovima u Beču i Gradačkom dvorskom ratnom vijeću jasni su u htjenju da se buna što obazrivije smiri. Poslije Požarevačkog mira su jaka previranja u svim vojnim krajinama, te je potpuno jasna žurba vojnih vlasti da se buna u Primorskoj krajini što prije i što bezbolnije lokalizira, a potom smiri.

Budući da u samoj Primorskoj krajini nije bilo za to dovoljno podobnog višeg oficira, pobunjenike je došao smiriti pukovnik baron Bosarelli, kapetan žumberački i slunjski. Njemu, kao i otočackom kapetanu grofu Paradeiseru, pripale su pohvale viših vojnih vlasti za »oprezno i razumno« djelovanje u ugušivanju bune.⁴⁴ Prednost u pohvalama pretpostavljenih nesporno pripada von Bosarelliju. Ističe se poduzetan i siguran način kojim je umirio primorske krajišnike i ponovo ih podvrgao vojnim dužnostima. Posebno se ističe da se nije prenaglo u primjeni prisilnih sredstava.⁴⁵

Naprotiv, postupak von Aichelburga izazvao je žestoke, sasvim suprotne ocjene. Njemu se predbacuje da je svojim nesnalaženjem, a potom bijegom pred pobunjenicima skupljenim u Brinju, u stvari dao poticaj daljem širenju bune. Dvorsko ratno vijeće u Gracu zato traži od generala Rabatte da provede istragu.⁴⁶ Takva je istraga (»... warum der Haupt. v. Aichelburg bey entstandener Aufruh zu Bründl seinen Posto verlassen...«) bila započeta. U početku je zahtijevana oštra odgovornost. Postupak se s vremenom ublažavao, te je na koncu, u istoj godini, od njega bila tražena »nur schriftliche Verantwortung«.⁴⁷ Novi nemiri i bune u Primorskoj krajini i Senju učinili su njegov slučaj gotovo nevažnim. Za razumijevanje raspoloženja u Beču i Gracu u vrijeme te bune vrijedno je razmotriti i slučaj senjskog oficira, kapetana Florijančića. Koliko se von Aichelburgu prigovaralo za kukavičluk i bijeg pred pobunjenicima, toliko se Florijančiću zamjerala prevelika revnost i pucanje iz topava sa senjskih gradskih zidina. Naime, natporučnik Lukančić kao zapovjednik tvrđava nije odobrio takav postupak, pa je Florijančić samovoljno naredio pucanje. U Beču su zbog toga bili vrlo ljuti na njega. Time je on, prvo, ugrozio namjeravani način smirivanja bune i, drugo, prekršio je ratna pravila pucajući bez naređenja pretpostavljenog oficira.⁴⁸

⁴³ Dubrovački arhiv, Acta Sanctae Mariae Maioris, 3119/106.

⁴⁴ Gradačko DRV Rabatti, Grac, 9. III. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 48.

⁴⁵ Bečko DRV Rabatti, Beč, 14. VI. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 148.

⁴⁶ Gradačko DRV Rabatti, Grac, 9. III. 1719, isto.

⁴⁷ AH, Generalkomanda Karlovac-Varaždin (Zagreb), 3 Repertorium (1719—1721).

⁴⁸ Bečko DRV Teuffenbachu, Beč, 26. IV. 1719, AH, Spisi obitelji Vukasović, kutija 1, 1719.

Odmah poslije umirivanja bune generalu Rabatti je naređena hitna istraga. Naređenje je datirano 9. marta, a istraga je provedena, prema Vaničeku, 15, 16, 20. i 21. marta 1719. godine. U Beču i Gracu je bilo najvažnije saznati tko su bile »kolovođe« bune. Istragom su takvima proglašeni brloški vojni svećenik Deuntić, koji je na Kapeli služio misu krajišnicima, i burggrafov sin Smolčić, kao pisar.⁴⁹ Grof Paradeiser imenovao je još 15 »kolovođa« u izjavi pred istražnom komisijom.⁵⁰ Nisu nam poznate izrečene kazne. Ako ih je i bilo, najvjerojatnije su bile blage. U naredbi o pokretanju istrage posebno se naglašava da se krajišnicima ne smije dati nikakav novi povod za bunu. Da se to najozbiljnije mislilo, rječito govori još jedan gradački dopis grofu Rabatti, upućen 9. marta, dakle istog dana kad i naređenje o pokretanju istrage: »... demnach S. Kay. May. zu Verhüttung weithergefährlichkeiten für guet befunden, das mit publication der Salz-Staigerung zuruck gehalten werde, Vnd dahero allergdst. anbefohlen, dass die sache des Salzes-wessen mit denen Gränizern in statu quo, wie selbe Vor der leztern Staigerung gewest ist, gelassen in Vorigen Preis gegeben«⁵¹ Pitanje poskupljenja soli u Karlovačkom generalatu je toliko osjetljivo da odluka o tom smislu, donešena još u januaru, duže vrijeme neće moći biti objavljena.

Iako je već spomenuta spomenica krajišnika Karlovačkog generalata upućena caru Karlu VI. najvjerojatnije nastala u Ogulinskoj velikoj kapeitaniji u približno isto vrijeme kada je izbila buna u Primorskoj krajini, zadržat ćemo se na njezinu sadržaju. Vrlo je važan za razumijevanje zbivanja i u Primorskoj krajini.

U spomenici se uza svu podaničku poniznost prema vladaru ne krije iznenađenje krajišnika što je »wider alles besseres Verhoffen« u Karlovački generalat smješteno pet kompanija kirasira koje ukonačuju, opskrbljuju i zbog kojih im je ustegnuta plaća za novembar i decembar prethodne godine. Krajišnici naglašavaju da su oni sami vojnici, da izvršavaju sve svoje vojničke obaveze, kao što su to pokazali u posljednjem teškom ratu s Turcima. Osim toga, vlastitim sredstvima su se opremili za rat, nabavivši oružje, konje, odijela itd. Uz nešto plaćenih vojnika i njemačke milicije oni sami »mit vnsern eigenen medijs, auch standthaffter darsezung vnser leib, vnd lebens, guetts, vnd bluetts« brane granicu Karlovačkog generalata. Posljednje godine (1718) zbog suše i nerodice u njihovu kamenitom kraju nemaju stočne hrane i žita ni za vlastite potrebe. Da bi stoka preživjela, morali su s njome ići »anderwertig in das Königreich vnd so gar auch in das venetianischer nacher Cothar«. Nemoguće je u takvoj oskudici stočne hrane i imetka ukonačivati pet kompanija kirasira. U višegodišnjoj nerodici ovako osiromašenim, »bey disen abwaltendten grossen Gräniz-Miserien«, bit će im nemoguće kupovati za carsku vojnu službu konje, dobro njemačko oružje i »Mondur«. Ponavljajući svoju molbu u ime »totaliter erarmbte vnd Crafftlose Carlstätter. Gräniz Miliz«, krajišnici se nadaju da će kompanije biti povučene u »Kraljevinu« i da će biti oprošteni davanja dvomjesečne plaće.

Buna u Primorskoj krajini u stvari je bila samo prigušena. Dapače, samosvijest krajišnika i njihova spremnost da brane svoje povlastice znatno

⁴⁹ F. Vaniček, isto mj.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 47.

su ojačale. Tome su pridonijeli za tadašnje običaje blag istražni postupak, oprost sudionicima bune, a nadasve odluka da se kirasiri umjesto u Primorsku krajinu upute u Ugarsku, zatim obazrivije ponašanje vojnih vlasti općenito itd. Napetosti među krajišnicima nije nestalo jer su oni znali da poskupljenje soli u Habsburškoj Monarhiji prije ili kasnije može biti protegnuto i na njih. Primorska krajina je živjela u iščekivanju daljih postupaka vojnih vlasti, spremna da se ponovo pobuni.

Nova buna bi mogla biti još opasnija zbog oslabljenog utjecaja oficira na službi u Primorskoj krajini. Slučajevi von Aichelburga, grofa Paradeisera, Florijančića itd. govore o izuzetno lošim odnosima oficira s krajišnicima. Uređivanje Primorske krajine očigledno još uvijek nije toliko odmaklo da bi u promjenama provedenim sa stajališta interesa bečkog dvora bio ugrožen oficirski sloj iz unutrašnjeaustrijskih zemalja. Krajiške bune 1719. su nesporno usmjerene i protiv njihovih brojnih zloupotreba, raznovrsnih opterećivanja krajišnika, kojima je jedan jedini cilj — što više se obogatiti.

Nigdje na Vojnoj krajini pitanje cijene soli nije bilo toliko značajno kao u Primorskoj krajini te u Lici i Krbavi. Tome je više razloga. Habsburška Monarhija je svoje potrebe za solju najvećim dijelom podmirivala uvozom. Uvozila ju je iz Italije, s mletačkih posjeda na našoj obali, npr. iz solane na Pagu itd. Velik dio trgovine solju išao je preko Senja i Karlobaga, odnosno preko Primorske krajine, Like i Krbave po ostaloj Vojnoj krajini, po hrvatskom provincijalu, Habsburškoj Monarhiji općenito, ali i u unutrašnjost Balkanskog poluotoka. Što legalno, što ilegalno.

Budući da su krajišnici sol dobivali po povlaštenoj cijeni, postojala je mogućnost preprodaje, kojom su se oni obilno koristili. Krajišnici su trebali sol za potrebe svojih domaćinstava. Oni su je i neposredno mijenjali za žito, koje im je uvijek manjkalo. Poznata je i trgovina sol-vino-žito po hrvatskim zemljama, u kojoj također sudjeluju krajišnici. Manje je poznata velika ilegalna trgovina solju s turskim podanicima.

Najveći dio krijumčarene soli dolazio je izgleda s otoka Paga. Lađe su sol istovarivale u skrovitim podvelebitskim dragama, gdje su je po dogovoru očekivali krajišnici. General Rabatta govori o slučajevima skupljanja mnoštva ljudi »mit Viel 100 pferdten«(!). Dakle, trgovina je po drevnom balkanskom običaju bila karavanska. Za to krijumčarenje Rabatta posebno optužuje Karlobažane. Navodi da neki među njima imaju i paško građanstvo.^{51a} Time na obadvije strane, habsburškoj i mletačkoj, osiguravaju povoljne uvjete za ostvarivanje unosnih zarada. Kako političke prilike nisu dopuštale legalno korištenje starim trgovačkim putovima od Senja i Karlobaga prema Bihaću i dalje u unutrašnjost Balkana, iako se i u tom smislu prilike mijenjaju poslije 1718. godine, krajišnici su uglavnom ilegalno održavali njihovu privrednu važnost. Obavještavajući Rabattu o odlaganju objave poskupljenja soli u Karlovačkom generalatu Gradačko dvorsko ratno vijeće posebno upozorava na obavezu sprečavanja mogućeg povećanja trgovine krijumčanom solju: »...alle nöthige obacth getragen werden solte, damit Sie Gränizer mit dem Salz niht weithers herein an die ienige orth, wo die Salz-Staigerung ad effectu komben ist, trafficiieren möchten, in gleich könthe auch denenselben der gebrauch des Türkhischen Kupffers zu Ihrer hausnotturfft gestattet, herentgegen aber, was die einfuhr des Tür-

^{51a} Rabattin izvještaj o stanju Karlovačkog generalata 1719. godine, KA, HKR Expedit, 1721 I 457.

khissen Eÿssen anbelanget, ob zwar höchst gedacht dieselbe glauben, dass die Türkhen Von solhen bey gegenwärtigen Vmbständten nichts hereinfügren derfften, demnach darauf gleichwohl guete obsicht getragen werden solle...⁵²

Nije potrebno dalje istraživati ovo pitanje. Važno je naglasiti da povećanje cijene soli ni najmanje nije bilo tek puko diranje u još jednu krajišku povlasticu. Ono je zadiralo u sve pore krajiškog privređivanja, a odražavalo se i na šire tokove robne razmjene u našim zemljama pod habsburškom, mletačkom i turskom vlašću.

Međutim, poskupljenje soli u Karlovačkom generalatu bilo je samo pitanje vremena kada će se već donesena odluka objaviti. Vlastima se žurilo da to učine što prije. Kada se poslije nekog vremena učinilo da se stanje u Primorskoj krajini, Lici i Krbavi poboljšalo te kada je odluka objavljena, ponovo je došlo do bune. Vojne i pomorske vlasti su se još jedanput prevarile u procjeni stanja u Karlovačkom generalatu. O ovoj drugoj buni prvi nas je u literaturi obavijestio Vaniček: »Diese tumultuarischen Vorgänge wiederholten sich noch in demselben Jahre wegen Erhöhung des Salzpreises. Namentlich waren es die Grenzer von Brlog, Vihic und Vrhovina, welche sich dagegen energisch auflehnten, weil ihnen Zenger Seelleute eingeredet hatten, dass ihr bisheriger Tauschhandel mit Salz nunmehr aufhören werde. Allein eben diese Ortschaften waren es, welche zuerst zu ihrer Pflicht zurückkehrten. Dadurch riss die Verbindung mit den übrigen Tumultuanten. Die Auflehnung war gebrochen.

Am 11. Juni unterworfen sich die Otočaner, am 13. die Bründler und endlich auch die übrigen zur Zenger Hauptmannschaft gehörigen Ortschaften. Alle des Tumultes schuldigen Orte wurden von Neuem in Eid und Pflicht genommen, nachdem ihnen der Artikelbrief vorgelesen worden. Sie versprachen einstimmig den Schwur zu halten, im Dienste des Kaisers Gut und Blut hinzugeben, nur baten sie mündlich und schriftlich, dass man sie bei ihren alten Gewohnheiten und Rechten belasse.«⁵³

Ostali se pisci na različite načine koriste ovim navodom. Magdić pritom brka prvu i drugu bunu.⁵⁴ Člinović u opisu ove druge bune pravi potpuno neupotrebljiv »kolaž« od zbivanja na raznim stranama Vojne krajine.⁵⁵ Antoljak korektno sažima Vaničeka.⁵⁶

Vaniček se služio važnom izvornom građom, ali ni nju nije bilo moguće pronaći. Međutim, ponešto druge građe se ipak sačuvalo.⁵⁷

Za razliku od prve bune, kojoj je neposredan povod ukonačivanje nje-mačke vojske i u kojoj prednjače i plaćeni krajišnici, u drugoj buni, kojoj je neposredni povod poskupljenje soli, prednjače pretežno ili isključivo srpske krajiške zajednice Brlog, Vilići i Vrhovine, koje čine neplaćeni kra-

⁵² Gradačko DRV Rabatti, Grac, 9. III. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 47.

⁵³ F. Vaniček, nav. dj., 184—185.

⁵⁴ M. Magdić, nav. dj., 152—153.

⁵⁵ F. Čulinović, nav. dj., 89.

⁵⁶ S. Antoljak, nav. dj., 228—229.

⁵⁷ Među dostupnom građom najvrednija je Rabattina prepiska povodom odbijanja otočačkog kapetana Paradeisera da izvrši njegovo naređenje tokom ove druge bune. Vidi: AH, Spisi Like i Krbave, kutija 5, 1719 I 2.

jišnici. Kako i prva, i druga buna dosta brzo obuhvaća gotovo čitavu Primorsku krajinu, u oba slučaja izuzimajući Senj. Iako ne znamo točno vrijeme trajanja tih buna, druga je neosporno znatno duža od prve.

Dostupni izvori dosta pouzdano upućuju na pretpostavku da buna izbija u spomenutim mjestima u drugoj polovini aprila 1719. godine. Međutim, ta tri mjesta se najprije i povlače iz bune, prije 12. maja. Otočac i Brinje, koji se posljednji umiruju, ustraju dakle u buni još punih mjesec dana. I uzbuñivanje i umirivanje krajišnika traju razmjerno dugo. Dobiva se dojam da je u otporu poskupljenju soli mnogo izrazitija stihijnost pokreta krajišnika i njihova međusobna slaba povezanost.

Zašto u buni najprije ulaze neplaćeni krajišnici? Odgovor je dosta jasan. Za razliku od plaćenih krajišnika, obviknutijih ratarstvu i stalno nastanjenih, neplaćeni krajišnici, pretežno stočari, iako imaju određene zemljišne čestice, još uvijek su u znatnoj mjeri pokretno stanovništvo. Svojim pokoljenjima bogatim iskustvom i brojnim konjima lako su se uključivali u krijumčarenje i trgovinu solju. O njima je najviše i ovisila njezina kopnena trgovina. Vrlo ograničeno bavljenje ratarstvom činilo je neplaćene krajišnike još ovisnijima o soli zbog zamjene za žito. Nije nimalo slučajno što Vaniček navodi da su senjski pomorci poticali spomenute krajišnike na buni vijestima da će biti zabranjena zamjena soli za žito.

Zašto iz bune najprije izlaze neplaćeni krajišnici? Mogući je odgovor manje jasan. Za razliku od prve bune, u kojoj vojne vlasti udovoljavaju neposrednom krajiškom zahtjevu u vezi s ukonačivanjem njemačke vojske, u drugoj buni vlasti ne opozivaju objavljenu odluku o poskupljenju soli. Dakle, otpor krajišnika je morao biti odlučnije kršen. Time ne želim reći da je to grublje rađeno. U buni spomenute tri krajiške zajednice nije bilo »barbarskih« postupaka, sudeći po prepisci vojnih vlasti. Zbog općih prilika i vojne vlasti su ostale ustrajne u blagom umirivanju bune (»gelindene Mittel«). Bečko dvorsko ratno vijeće čak uskraćuje pravo generalu Rabatti da pribjegne sili u ugušivanju bune povodom nekog »ekstremističkog« postupka krajišnika: »... solang gelindene mittel, durch welche besagte Gränizer compesciret werden mögen, daher der herr feldmarschall leütenant seines orths dahin zutrachten hat, wie etwa auf andere thuenliche weiss sothanne renitenten in die gebührende schrankhen gesezet, und khünfftighin darinnen erhalten werden mögen, folgsamb nicht ehender, als wan alle andere mittl nicht verfangen wurden, zu derley extremiteten geschritten, solche aber auch ohne Vnsere expressen verordnung nicht vorgehomen werden müssen.« (24. maja 1719). Kao da su u Beču sigurni da se suzdržanom upornošću i odlučnošću, uvjeravanjima pojedinih krajiških zajednica u zaštićenost njihovih povlastica najviše može postići. Takvim svojim stavom Beč želi spriječiti ponavljanje slučaja poput senjskog, kada je kapetan Florijančić topovima pucao na pobunjene krajišnike. Nažalost, o sadržaju tih uvjeravanja ne može se ništa određeno reći. Ona sasvim sigurno nisu bila ista u slučajevima svih pojedinih krajiških zajednica. Na primjer, u slučaju Vilića i Vrhovina vojne vlasti su uspješno mogle iskoristiti mogućnost stalnog prostornog širenja tih zajednica poslije oslobođenja Like i Krbave, što nekim drugim zajednicama nije bilo moguće ili nije bilo dopušteno. Izgleda čak da se te tri zajednice same smiruju.

Za vrijeme ove bune u Primorskoj krajinu nisu ni barun Teuffenbach, senjski veliki kapetan, ni grof Paradeiser, otočački kapetan. Teuffenbach

još uvijek radi na razgraničavanju Habsburške Monarhije i Turskog Carstva, a Paradeiser se nalazi na svom poganačkom posjedu, izvan Primorske krajine. Poslije umirenja Brloga, Vilića i Vrhovina Rabatta je naredio Paradeiseru da se vrati u svoju kapetaniju i da nastavi smirivati bunu. (26. maja 1719). Međutim, Paradeiseru se nije išlo među Otočane. Poslije svega što je učinio u toku prve bune, a još više u istrazi poslije njezina smirivanja, s pravom se bojao da bi ga njegovi krajišnici mogli ubiti. Opravdavao se potrebom da bude prisutan u sudskoj raspravi jednog svog privatnog spora u Ljubljani. Svjestan razloga njegova ponašanja, Rabatta traži od kranjskog zemaljskog kapetana grofa Cobenzla da se Paradeiserov spor odloži do umirenja bune: »... alle privat Sachen dem publico, und sonderlich Kay. May. aller höchsten Wollwesen zu postponiren...« (26. maja 1719). Paradeiseru ponovo poručju da ode u svoju kapetaniju budući da su se Brložani, Vilićani i Vrhovljani umirili te da s njihovom podrškom radi na smirivanju bune u cijeloj Otočačkoj kapetaniji. U svom odgovoru Rabatti od 28. maja 1719. grof Paradeiser učtivo odbija da izvrši naređenje, otvoreno priznajući da se boji prijeći Kapelu samo s dvojicom svojih slugu. Traži za sebe da mu general odobri pratnju od 20 do 30 ljudi. Takvo Paradeiserovo ponašanje razbjesnilo je Rabattu i on ga tuži u Gracu i Beču (1. juna 1719). Jada se da bi prema njemu drugačije postupao da ima kojeg drugog oficira za to mjesto. Ovako ga je ipak morao uvjeravati da ode u svoju kapetaniju. Paradeiser je na koncu to i učinio, ali nije jasno da li je otišao s traženom pratnjom ili bez nje.

U istom pismu Rabatta izvještava da su mu upravo stigle otočačke vojvode Petar Kolaković i Luka Bogdanić obavještavajući ga da se Otočac povlači iz bune. Preko njih je Rabatta poručio Otočanima da će se iznova morati zakleti na vjernost caru. Budući da su spomenuta dvojica vojvode u »Erste u. Anderte Voÿvodschafft« plaćenih krajišnika, obavezao ih je da rade na umirivanju cijele svoje kapetanije, ali isto tako i Senjske velike kapetanije.

Već smo ustanovili da se plaćeni krajišnici pridružuju drugoj buni, ali u njoj ne prednjače na isti način kao u prvoj. Međutim, oni se među posljednjima umiruju. Isti »dubinski« razlozi koji su ih opredijelili za podizanje prve bune uveli su ih u drugu. Pritom su Otočani oprezniji od Brnjana, koji i ovom prilikom ustraju do kraja.

U Rabattinoj »Relation über die Gräniz-Visitation« izvještava se o »lezt Vorgewesten Tumult zu Carlobago«, najvjerojatnije istim povodom kao i buna u Primorskoj krajini, tj, zbog poskupljenja soli.⁵⁸ Kako je Rabatta obilazio Karlovački generalat u toku ljeta 1719. godine, znači da se ni Karlobažani nisu do tada u potpunosti smirili. Nejasno je da li je februarska buna o kojoj piše Svilokos u Karlobagu uopće bila smirena.

U svom izvještaju Rabatta naročito optužuje narodne vođe (»Capi des Volcks«) zbog nemira u Primorskoj krajini, Lici i Krbavi. Tvrdi da su umiješani u »pljačke, nasilja i ubojstva« zbog svojih vlastitih probitaka. Kao posljednji primjer spominje napad na turske trgovce koji su zbog soli došli u Karlobag, čime je carskoj blagajni nanesena prilična šteta. Komorski komandant u Karlobagu Fastignoni požalio mu se da nijednog dana nije siguran za svoj život.

⁵⁸ KA, HKR Expedit, 1721 I 457.

Neovisno o tome koliko se mogu prihvatiti svi Rabattini navodi, neosporna je činjenica da je Karlobag na cijelom prostoru što ga obuhvaćaju Primorska krajina, Lika i Krbava (a potonjima inače u to vrijeme pripada) jedno od najnemirnijih mjesta. Takvim ga, istina, čini i blizina nikad smirene tromeđe, ali je glavni razlog u trgovini krijumčarenom solju. Zato ga i spominjemo u ovim razmatranjima o drugoj buni primorskih krajišnika u 1719. godini.

Važno je pitanje što se u isto to vrijeme zbiva u Senju. Grad ne sudjeluje ni u toj buni, ali je prema njoj još manje ravnodušan nego što je bio prema prvoj. Već smo vidjeli da su senjski pomorci poticali Brložane, Vilićane i Vrhovljane na bunu zbog soli. Trgovina solju ima vrlo veliko značenje u privređivanju grada. U raspravama komorskih i vojnih vlasti o poskupljenju soli u Karlovačkom generalatu, koje su vođene koncem 1718. i u januaru 1719. godine, najsporniji je mogući otpor Senjana.

Budući da je Senj u stvari jedina luka pod jurisdikcijom vojnih vlasti, postojano je zahtijevao da njegovi brodovi dovoze sol za potrebe Vojne krajine. Kao građani slobodnog kraljevskog grada Senjani su nastojali osigurati pravo vlastite trgovine solju. U tom smislu je i 1719. godine bio na snazi sporazum grada s Dvorskom komorom. Trebalo ih je uvjeriti da poskupljenje soli neće ugroziti njihovu trgovinu, ili kako izjavljuje Komora: »... die intention des Kay. Hof Camer nicht ist, dem mit Ihnen Zengern bey Introdurierung des aigenen Saltzhandls alda zu Zeng gemachten Vergleich in geringsten zu Contraveniren...«⁵⁹ Osim toga, Senjani će biti zaštićeni od poskupljenja pravom da za vlastite potrebe godišnje dobivaju 9000 kabala soli po staroj cijeni.⁶⁰ Dalje količine bi nabavljali po novoj cijeni, kao i svi drugi »carski podanici«. Građanima je ta povlastica zajamčena kraljevom poveljom iz istog mjeseca.⁶¹

Ni jedno ni drugo nije bilo nimalo jednostavno. Senjska trgovina solju bila je ograničavana na razne načine. Građani su često bili iznevjereni u svojim očekivanjima u raznim poslovima u vezi sa solju. Komorske i vojne vlasti bile su i te kako svjesne da im sporazum o tom pitanju stvara dosta prostora za pritisak na građane. Ta se mogućnost pokazala osobito važnom u prvoj polovini 1719. godine, za vrijeme krajiških buna. Međutim, u ucjenama takve vrste moralo se postupati vrlo obazrivo da se ionako razdraženi Senjani ne bi pridružili buni. U takvu je ponašanja general Rabatta imao uspjeha. Na svoje pismo upućeno Senjanima 3. maja dobiva 14. maja 1719. odgovor pun patetičnih izjava privrženosti austrijskom dvoru. Rabatta je mirno mogao otpisati 28. maja: »Constanten Vra fidelitatem erga Augustissimum nostrum ex vestris sub 14° expirantis notavi, et Spero quod commendata adeo vobis cordi sit, ut condigno conatu meas ad Salutem publicam, et commune bonum confinii directas intentiones amplectemini.«⁶² Obavještavajući pak Dvorsko ratno vijeće u Beču o držanju Senjana u buni svojim

⁵⁹ Bečko gradačkom DRV, Beč, 18. I. 1719, KA, Croatica, 1719 I 15.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Ivan Kukuljević datira tu povlasticu 6. I. 1719. (Vidi: *Grad Senj*, »Leptir«, Zagreb 1860², 201). Magdić je pouzdaniji, datirajući je 16. I. 1719. (*Topografija*, 149—150). Isti je pisac u svom radu *Regesta važnijih i znamenitijih izprava senjskih arhiva* objavio i regestu te povlastice (Vidi: *Vjestnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arhiva*, 1 (1889), 152.

⁶² AH, Spisi Like i Krbave, kutija 5, 1719 I 120.

pismom od 1. juna 1719. kaže: »... die Communität und Statt Zeng erweist sich jederzeit sehr Submiss... flattire sie auch auf alle weiss...⁶³

Senjani nisu mogli biti nimalo ravnodušni prema toku ove druge bune primorskih krajišnika, ali joj se nisu mogli ni pridružiti. Vojne i komorske vlasti vrlo su ih uspješno znale držati u neizvjesnosti zbog mogućih odluka o njihovim vlastitim zahtjevima u vezi sa solju. Samo neki među njima, npr. spomenuti pomorci, svjesni da širenje pobune u Primorskoj krajini povećava izgleda da njihovim zahtjevima bude udovoljeno, širili su među krajišnicima uznemirujuće vijesti. Većina je po svemu sudeći smatrala da lojalno držanje Senja u buni treba što bolje iskoristiti. U tome su se prevarili. Kako se buna umirila bez vojne intervencije, bez žrtava, nije bilo razloga da se položaj Senja poboljšava. Naprotiv. Trebalo ga je baš tada početi opterećivati obavezama koje su nužno proistjecale iz poslijeratne habsburške privredne politike. Naredne će bune pokretati baš Senjani.

II. BUNE SENJANA I PRIMORSKIH KRAJIŠNIKA OD 1719. DO 1722.

Vizitirajući Karlovački generalat poslije smirivanja druge bune primorskih krajišnika, general Rabatta dolazi u Senj početkom jula 1719. godine. On je nezadovoljan zatečenim stanjem jer je u gradu, kako kaže, »sve po starom«. Unatoč mnogo puta ponavljanim naredbama senjska posada još uvijek nije uvela njemački egzercir. Senjani čak nisu vojnički jednoobrazno ni odjevni. General potvrđuje svoje odavno stečeno uvjerenje da su oni vojnici samo toliko koliko iziskuju njihove vlastite potrebe. Zato se i ponašaju oholo, vojna disciplina im je »odiozna«, samo traže način kako će izbjeći svojim obavezama. Daleko od toga da ih Rabatta smatra lošim vojnicima. Oni su za njega uistinu »hrabri i srčani ljudi«, nenadmašni osobito u bitkama na moru. Neovisno o svojim stalnim razmiricama s njima, general i grof Rabatta je pod snažnim dojmom želje svakoga među njima da postane plemić. Na kraju zaključuje da su na lošu glasu zbog svoje nadmoćnosti i tvrdi da se s njima ništa neće moći učiniti da bi postali dobra kopnena vojska.¹

Zanimljivo je koliko se ovaj Rabattin izvještaj razlikuje od nekih drugih ocjena viših vojnih vlasti o stanju u Senju, izrečenih s težnjom da doprinesu jačanju vojnog utjecaja u gradu. U njemu nema ni traga pokušaju da se utvrdi na koje se gradske skupine treba osloniti u krajiškom uređenju Senja, odnosno koje skupine zaslužuju povjerenje da budu oslonac politike vojnih vlasti. Poslije bune 1695—1698. godine vojne vlasti, uvjerenе da im je senjsko stanovništvo koje uživa povlastice glavni protivnik pokušavaju ojačati svoj utjecaj među gradskim venturinima.² Rabatti su u njegovu izvještaju svi isti, ili kako kaže na jednom drugom mjestu »aufs einen Schlag«. Postavlja se pitanje koliko je Rabattin sud prouzročen lošim raspoloženjem generala kojem je vojska već gotovo pola godine u nemiru i buni, a koliko uistinu odražava novo stanje u Senju pa i Primorskoj krajini,

⁶³ Isto.

¹ KA, HKR Expedit, 1721 I 457.

² Teuffenbachovo pismo za »Generall Ambtsverwaitera«, u Karlovcu, Senj, 5. I. 1713, AH, Acta segregationalia, kutija 1, 1715 I 3.

koje je gotovo bezizlazno sa stajališta bitnih ciljeva uređenja Vojne krajine. Nesporno je da ima i jednog i drugog, s tim što je ovo drugo pitanje neoporedivo važnije.

Rat 1716—1718. dobila je Habsburška Monarhija, ali ga nije izgubilo samo Tursko Carstvo, već u stvari i Mletačka Republika. Njezina duga agonija poklapa se s postupnim prenošenjem težišta međunarodne trgovine sa Sredozemnog mora na Atlantski ocean. Međutim, što je više slabila kao svjetska trgovačka sila, Mletačka Republika je ljubomornije nastojala očuvati svoju moć u Jadranskom moru, u svome »golfo«. Time je sve do početka XVIII. stoljeća uspješno sprečavala razvoj pomorstva Habsburške Monarhije. Trst, Rijeka i Senj kao najznačajnije habsburške luke na Jadranskom moru početkom XVIII. stoljeća još su uvijek patuljaste veličine u usporedbi s Venecijom. Spomenuli smo da Senj tada nema ni 2000 stanovnika. U isto vrijeme Rijeka ima oko 3500 a Trst oko 5000 stanovnika.³ Venecija tada ima oko 160000 stanovnika.⁴ Opseg trgovinske razmjene najvjerojatnije nije bio u bitno drugačijim odnosima. Ipak, potvrđujući stečenu premoć na jugu Evrope, Karlo VI. čak ne čeka kraj rata 1716—1718. da bi Jadransko more proglasio slobodnim za trgovinu (1717). Višestoljetna vladavina Venecije na Jadranu time je nepovratno srušena. Od početka 1719. godine, u skladu s već spominjanom nužnošću jačanja financijske moći Monarhije, dvor ne pribjegava samo novim opterećenjima podanika. Na njemu se sve izrazitije oblikuje svijest o neizbježnosti ubrzanijeg privrednog razvoja općenito, a time i unapređivanja pomorske trgovine. Nova privredna politika dvora često je nedosljedna pa i proturječna, ali je suštinski usmjerena na izgradnju apsolutističke monarhije.

Tom se politikom počinje naglo mijenjati sudbina Trsta i Rijeke, ali i Senja. Karlo VI. proglašava 18. marta 1719. i Trst i Rijeku za slobodne luke (»porto franco«) s mnoštvom olakšica koje omogućavaju vrlo povoljne uvjete trgovinskog poslovanja. Potiče se i opći privredni razvoj tih dvaju gradova. Doduše, stvaranjem »Carske privilegirane orijentalne kompanije« očituje se izrazitija monopolizacija privredne politike u skladu s dvorskim potrebama, koja i Trst i Rijeku na različite načine izdvaja iz njihova narodnog prostora, ali uz neosporan privredni razvoj.⁵

Senj nije postao slobodna luka. Grad ostaje u procijepu između slobodnog kraljevskog grada i središta velike kapetanije i Primorske krajine. Ipak, to se stanje ne može izjednačavati s onim u XVI. stoljeću. Grčevita bitka Senjana za poštivanje njihovih starih, uglavnom mnoštvo puta potvrđivanih povlastica nastavlja se u vrijeme kada Tršćani i Riječani dobivaju brojne nove povlastice. I ne samo to. Neizbježnim uređenjem Vojne krajine Senj je kao slobodni kraljevski grad suočen s potpuno neizvjesnom sudbinom. Još uvijek je teško reći u kojoj su mjeri Senjani tada bili svjesni prijelomnosti trenutka u kojem se nalaze. Međutim, potpuno je jasno da su poslije rata 1716—1718. spremni još odlučnije braniti svoje gradske povlastice od ograničavanja koja su im nametale vojne vlasti.

---

³ F. Hauptmann, *Rijeka*, Zagreb 1951.

⁴ »Broj stanovnika u Veneciji od početka do kraja XVIII. vijeka lagano je opadao. Grad je još 1760. imao 149476, a 1790. godine samo 137603 stanovnika.« (G. Stanojević, *Mitropolit Vasilije Petrović i njegovo doba, 1740—1766*, Beograd 1978, 40).

⁵ Vidi: *Rijeka* (zbornik), Zagreb 1953.

Senjski venturini su poslije rata isto tako bili vrlo uznemireni. Tome je nadasve doprinosilo stalno širenje vijesti o namjeravnom ukinuću njihove plaće (»stipendium«), o uvođenju daće (»contributio militaris«), zatim poskupljenju soli itd. Iako na različite načine te brige dijeli cijeli grad, venturini su ipak najugroženiji. Na prvi pogled paradoksalno osjećanje venturina o izjednačenosti njihove sudbine sa sudbinom grada u kojem ne uživaju građanska prava, iako su mnoge njihove porodice u Senju već više naraštaja, tada ponovo jača. Pokušaji vojnih vlasti da upravo među venturinima stvore svoje najpouzdanije senjsko uporište nisu uspjeli. Neposredno ih je onemogućila nova dvorska privredna politika.

Dakle, general Rabatta nije nimalo pogriješio kada je za Senjane ustvrdio da su svi »auf einen Schlag«.

Izbjegavanje Senjana da se pridruže krajiškim bunama u prvoj polovini 1719. godine ima svoje opravdanje osim spomenutih u još jednom razlogu. Opterećivala ih je bojazan da nekim nepromišljenim postupkom ne unište svoje ionako slabe mogućnosti na habsburškom dvoru da im se osigura brži privredni razvoj.

Teško je reći da li je takvih mogućnosti uistinu bilo. Istraživanjem sam naišao na jedan pouzdaniji trag. Ojačali habsburški utjecaj na Jadranskom moru iziskivao je jaku ratnu i trgovačku mornaricu, a time i brodogradnju. U Dvorskom ratnom vijeću u Beču odlučeno je početkom 1719. godine da se ispituju mogućnosti razvoja brodograđevne privrede u Senju i Primorskoj krajini. U tom smislu Rabatti je iz Graca pismom od 4. marta 1719. najavljen dolazak »Kriegs-Schif-Baumaister« Fockea Gerzena u Primorje. Njemu je naređeno da ispita primorsko šumsko bogatstvo, posebno količine drveta iskoristivog u brodogradnji, prijevozne troškove do brodogradilišta, nalazišta željeza i mogućnosti njegove prerade, mjesta mogućeg smještaja brodogradilišta, mogućnosti proizvodnje platna za jedra i broj dostupnih majstora.⁶ Neovisno o daljem toku ove rasprave, važan je podatak da se na habsburškom dvoru, u Dvorskom ratnom vijeću, raspravljalo o većim razvojnim poslovima koji bi obuhvatili i Senj. Nesporno je da bi u tim poslovima Senj imao dosta koristi. Naravno, otvoreno je pitanje koliko bi oni ojačali utjecaj vojnih vlasti u gradu.

Ono što je u načelu nesporno za vojne vlasti, sporno je za same Senjane. Njihovo brodograđevno poduzetništvo nije bilo podržavano. Iste godine Pave Domazetović moli da mu se odobri ugovor o gradnji trgovačkog broda s dubrovačkim kapetanom Kristofenom Fiskovićem. Njegova se molba odbija. Isprika je da bi brod bio isuviše velik »so 25. bis 30. Stuckh tragen khönne«. K tome, sporna je bila zainteresiranost za brod i nekih mletačkih podanika.⁷ Slučaj je tipičan za objašnjenje u kojoj mjeri vojna vlast ograničava mogući razvoj Senja.

Senjskim je građanima doista trebalo mnogo domišljatosti, strpljivosti, odlučnosti i mnoštva drugih osobina da bi našli načina kako osigurati svoje privredne probitke, a da vojnim vlastima ne budu i suviše sumnjivi. Nije ni čudo da ih je povremeno izdavalo strpljenje. Pavu Domazetovića naći ćemo u skorašnjoj buni među nekoliko najistaknutijih ličnosti.

⁶ AH, Acta segregationalia, kutija 1, 1719 I 43.

⁷ Gradačko DRV Rabatti, Grac, ?, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 I 8.

U to su vrijeme već postojale sve pretpostavke da uskoro izbije buna. Senjska obazrivost je potrajala do kraja ljeta 1719. godine. Ipak, uznemirenost među stanovništvom je stalna. Različiti slojevi i različite skupine imaju različite razloge uznemirenosti, ali ih je dosta manje-više svima zajedničkih. Jedno takvo krupno pitanje, o kojem se baš u to vrijeme dosta raspravlja u gradu, predstavlja spor o prijevozu uvezene soli iz Barlette u Italiji. Još 1707. godine dogovorili su se Senjani s Gradačkom dvorskom komorom, uz potvrdu cara Josipa I. od 9. januara 1707. godine, da će senjski pomorci imati prednost u dovozu uvezene soli iz Barlette.⁸ Ova povlastica kao uostalom i brojne druge, često se zanemarivala. Naročito su je ugrozili promijenjeni uvjeti trgovine na Jadranskom moru poslije 1718. godine. Međutim, prijevoz soli jedan je od najunosnijih poslova senjskih pomoraca, unosan naročito za onu vlastelu koja se smatrala priklonjenijom vojnim i komorskim vlastima. Ona su uglavnom i mogla dobiti takav posao. U 1719. godini bilo je izuzetno važno iskoristiti spomenutu povlasticu. Sve raširenije nezadovoljstvo stanovništva neodlučnošću najutjecajnije vlastele u obrani gradskih privilegija moglo se ograničiti pa i smanjiti jednim takvim uspjehom. Međutim, nemiri u gradu počeli su već u septembru na Miholjdan. Gradsko Veliko vijeće (»General Viche«) sastalo se 15. oktobra 1719. da izabere gradsko zastupstvo koje će moliti cara da se poštuje spomenuti ugovor iz 1707. godine »u punktu schale aliti voznie soli dabi gimati svi brodi senjski a ne furestinski sol na skalu voziti Cesarsku u Seng«.⁹

Bilo je već kasno. Većina građana, kako vlastele tako i pučana, a venturini gotovo beziznimno, nije više bila sklona sitnim moljakanjima. Više im nije bila važna unosnost jednog posla, koja, na koncu konca, nije mogla biti svima podjednako velika. Mnogo je više nevolje sustizalo grad, pogađajući čas ovaj, čas onaj sloj stanovnika u njemu, a nerijetko i sve njegove žitelje. Brojne stare nevolje dobile su novu težinu u promijenjenim uvjetima. U gradu je sazrelo uvjerenje da se mora odlučno, makar i bunom, izboriti poboljšanje statusa grada, takvo kojim će biti omogućen njegov brži razvoj.

Dakle, Senj je u suštini htio dobiti razvojne olakšice isto tako kao što su ih Trst i Rijeka već dobili od vladara. Ako to ne bi bilo moguće postići molbama, kao što doista i nije bilo moguće, moralo se pokušati bunom. Buna, dakako, nije smjela biti protiv vojnih vlasti, pa čak neposredno ni protiv njihovih zloupotreba. Time bi se smanjila mogućnost njezina uspješnog završetka. Buna je morala biti protiv one vlastelinske skupine koja je u postojećim odnosima u Senju imala najviše koristi.

Ta vlastelinska skupina iziskuje posebno istraživanje. Već su je suvremenici žigosali kao izdajicu gradskih sloboda i povlastica. Opteretili su je odijem koji je potvrdila i senjska historiografija još od Sladovića i Magdića, te je tako manje-više ostalo do danas. Osobito je naglašeno prokazana porodica Vukasovića. Pitanje je da li je doista bilo tako. Pitanje je da li je razvoj grada, posebno društvenih odnosa u njemu, bio dovoljno istraživan da bi se sve važne pojedinosti u njemu prihvatljivo objašnjavale. Moramo naglasiti da su Vukasovići koncem XVII. i početkom XVIII. vijeka »najimućnija i najmoćnija porodica« u gradu, kako se to više puta u suvremenim izvorima kaže, k tome i jedna od najbrojnijih.

⁸ M. Magdić, *Topografija*, 148.

⁹ Sačuvan je zapisnik tog sastanka Velikog vijeća. Vidi prilog 5.

Zanimljivo je jedno vrlo izrazito obilježje novovjekovne senjske historiografije. Budući da je Senj imao razvijenu gradsku samoupravu, odnosno bio slobodni kraljevski grad a istovremeno i krajiško središte, dosta obilna senjska historiografija izrazito je podvojena na onu u kojoj je težište na istraživanju razvoja gradske samouprave i na onu u kojoj je težište na razvoju gradske krajiške službe. Prva većinom istražuje razdoblje od XVII. do XIX. vijeka, a druga uskočki XVI. vijek. Dosta su rijetki radovi koji uspješno izbjegavaju ovu uistinu tradicionalnu podjelu. Baš takav, u biti jednostran pristup, onemogućava znanstveno razumijevanje mnoštva važnih pojava u senjskoj prošlosti. Smatramo da je to slučaj i s Vukasovićima koncem XVII. i početkom XVIII. vijeka¹⁰.

Vukasovići prednjače 1719. godine među onom senjskom vlastelom koja smatraju da grad ne treba bunom učvršćivati i dalje razvijati svoje gradske slobode i povlastice. Potpuno je razumljiv njihov stav. Spomenuta vlastela su uspjela u postojećim društvenim odnosima u Senju steći za gradske prilike velike imutke, koristeći se vrlo različitim izvorima zarade. Da bi osigurali svoje prihode, držali su utjecajna mjesta u gradu, ali i u krajiškim jedinicama. Društveni utjecaj su im ipak prvenstveno osiguravale gradske povlastice, jer su u krajiškim jedinicama, neovisno o činovima, bili potčinjeni višim »njemačkim« oficirima. Dakle, ne bi trebalo sumnjati da su i ta vlastela isto tako bila odlučna u obrani gradskih povlastica kao i druge skupine i slojevi u gradu, koji su ih inače optuživali zbog izdaje. Može se čak ustvrditi da su ta vlastela povremeno bila i djelotvornija u zaštiti gradskih povlastica. Znala su se nagoditi s vojnim vlastima kada god su vjerovala da će im nagodba osigurati neki probitak. Baš zato ni vojne vlasti nisu imale neko naročito povjerenje u tu vlastelu. Jednostavno su jedni druge trebali. Potpuno je razumljivo da ih ni Rabatta u svom izvještaju o vizitaciji ni po čemu ne izdvaja.

Razmotrit ćemo podrobnije slučaj Vukasovića. Porodica se doseljava u Senj poslije kliške bitke 1596. godine. O njihovu porijeklu ne možemo ništa određenije reći. Neizvjesno je čak da li su ranije bili u turskoj kliškoj posadi ili u mletačkoj krajiškoj službi. Petar Vukasović u Senju ubrzo postaje zastavnik a potom i vojvoda^{10a}. Uz ugledne krajiške službe porodica uspijeva dobiti građansko pravo, a potom ulazi i u red senjske vlastele. Dakle, već svojim porijeklom porodica je bila usmjerena tražiti »srednji put« u gradskim sporovima. Uspješno se razvijala, tako da su 1715. godine braća Petar, Juraj, Filip i Antun te otac Vinko uzdignuti »in den standt des wahren Adels, Vnd der Ritterschafft des H. Röm. Reichs...«¹¹. Međutim, porodica je vrlo daleko od onakve odanosti Habsburgovcima i vojnim vlastima zbog koje je bila optuživana. Samo dvije godine ranije gradačke vojne vlasti pišu o Vukasovićima u Beč: »... auch zu besorgen seyn wurde, dass die Zenger. Communitet mit denen Venetianern, als mit welchen Sie Vnd in specie di Vukassovichische familia, welche die Vermöglichst Vnd potentiste zu Zeng ist (podvukao D. R.), ohne dem schon mitls der heyrathen sich zuerparentieren angefangen haben, Woll gar eine allianz, Vnd

¹⁰ S. Pavičić, *Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku...*, 359.

^{10a} Vukasovići su stekli plemstvo 1667. godine, Vidi u: k., *Protokol senjskih plemića godine 1748*, Radiša, 19 (1875), 151.

¹¹ Gradačko DRV Rabatti, Grac, 6. IX. 1715, AH, Acta segregationalia, kutija 1, 1715 I 68.

haimbliche Verständnuss sich einlassen, Vnd andurch der importante Posto Zeng in grosse gefahr möchte ausgesetzt werden.«¹² Iako se ta tvrdnja ne dokazuje, izuzevši spornim podatkom o bračnoj vezi, ne bi trebalo biti otvoreno pitanje da li je jedna porodica u gradu toliko ovisnom o pomorstvu mogla postati »najimućnija i najmoćnija« u Senju bez poslovnih veza u Mletačkoj Republici. Uostalom, najvjerojatnije je da ni bračne veze Vukasovića u dosta slučajeva nisu bile bez poslovnog opravdanja. Nema spora da se štošta u poslovanju Vukasovića moglo smatrati spornim, neki put s gradskog stajališta, a drugi put sa stajališta vojnih vlasti. Filip Vukasović trebao je biti uhapšen 1719. godine zbog krijumčarenja paške soli. Hapšenje mu je odloženo, ali je cijeli brodski tovar soli oduzet.¹³ Poslije bune 1719—1722. uhapšen je Antun Vukasović zbog višegodišnje trgovine patvorenim duhanom itd.¹⁴

Štošta bi se još moglo navesti što Vukasoviće svrstava na jednu ili drugu suprotstavljenu stranu. Time ni približno ne bi bila izrečena historijska istina o njima. Uz sve nagodbe oni ostaju senjska vlastela.

Nasuprot razmjerno brojno sačuvanoj građi o Vukasovićima, suviše su prorijeđeni nama dostupni izvori za istraživanje djelatnosti drugih značajnih ličnosti u senjskim zbivanjima početkom XVIII. vijeka.

Među njima nas najviše zanima vojvoda Pave Lalić, nesporno najutjecajnija ličnost među pobunjenim Senjanima 1719—1722. godine. Još 1713. godine gradačke vojne vlasti ističu ga kao čovjeka dostojna poštivanja i povjerenja. Priznaju mu zasluge u razbijanju francuske opsade Trsta, Rijeke i Senja 1703. i 1704. godine, za vrijeme španjolskog nasljednog rata. Tada naročito ističu da je on venturin, »welcher wissentlich khein Communitets membra oder Verwandter ist«.¹⁵ Doista, njegovo ime ne nalazimo u popisu senjske vlastele i plemenitih pučana 1710. godine.¹⁶ Iz jednog Lalićeva pisma, datiranog u Senju 1. jula 1718. godine, jasno je da je još uvijek osoba u koju vojne vlasti imaju veliko povjerenje. Lalić obavještava svoga u pismu neimenovanog kapetana da mu je došao Maltežanin Abela, koji nudi svoju veliku gusarsku lađu u carsku službu: »... koja ima lubard nasebi 14. kusi, u nutri suu sprau Ca godge odpotribe donesti i bitiche niegouih mornarou 30. u nutri ga nechu vise uazeti nego sto i duagset nasih dobrih ludi (podvukao D. R.) on pretendi damuse da na niegou brod treti del dobitka, da on sue Cage odpotribe dade dati, ufansam u Gna. Boga dache bit dobra sricha zac suu robu kogu vozigu od Carigrada i Zmirna i Alesandrie sueto turci skupa snimi vozigu sfrancezi i dagim kupugu sue Ca god turkom odpotribe, zato prosim Gna. kapitana dabi dostogali jednu Patentu od Gna. Oberstara Nih Gospostua aliti nih Ecelencige Gna. Generala damoremo uazeti kakose u resolucigi uzderxi, i sui oni Greki kogisu pod turcinom da inih moremo uzeti i robiti, zac oni isti Maltar onueli dachemo poch u Arcipeliki domalte, zac tamo cine francezi skupa turci sue Ca hote a na oui brod hotemo uerch Banderu Csarsku i snom uogeuati...«¹⁷

¹² Gradačko Bečkom DRV, Grac, 4. II. 1713, KA, HKR Expedit, 1713 III 449.

¹³ AH, Generalkomanda Karlovac-Varaždin (Zagreb), 3 Repertorium (1719—1721).

¹⁴ Sačuvani su opsežni istražni spisi o tom slučaju. Vidi: KA, HKR Expedit, 1723 XII 2.

¹⁵ Gradačko Bečkom DRV, Grac, 4. II. 1713, isto.

¹⁶ AH, Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, fasc. III, svežanj CCXXVIII, 300.

¹⁷ Arhiv JAZU, XV 25/B IV 87.

Teško je i zamisliti da netko može vlastitoj državi predlagati gusarenje pod njezinom zastavom na Sredozemnom moru, s posadom u kojoj bi bilo čak 120 »nasih dobrih ljudi«, a da nije u njezinoj milosti. Ovo nam pismo otkriva Lalića kao uistinu poduzetna čovjeka, kome je i te kako stalo da se bogati i kome ne nedostaje hrabrosti upuštati se u vrlo rizične poduhvate.

Iza 1713. godine Lalić je postao senjski vlastelin. Kao vlastelin spominje se u buni 1719—1722. godine, a Magdić navodi podatak da ga 3. oktobra 1723. godine Veliko vijeće bira za »malovičnika« kao patricija.¹⁸ U opisu senjske bune koji sastavlja Vuk Homolić na zahtjev istražne komisije vjerojatno u aprilu 1720. godine, spominju se među najbližim Lalićevim sljedbenicima u buni njegovi nećaci Pere i Bolfačić Homolić.¹⁹ Kako i jednog i drugog nalazimo u popisu iz 1710. kao vlastelu, jasno je da je Lalić već podavno u srodstvu s jednom od najuglednijih vlastelinskih porodica u Senju. Njegov razvojni put je u ponečem sličan onome kojim su više desetljeća ranije prošli Vukasovići. Njegovi uspjesi u vojnoj službi, povjerenje vojnih vlasti, stečeni ugled u gradu itd. u suštini su ga usmjeravali na isti »srednji put« na kojem su se nalazili i Vukasovići. Iako nemamo izvora, možemo s dosta pouzdanosti pretpostaviti da ih je baš to i razdvojilo. Brojnim i moćnim Vukasovićima u malom Senju bio je sasvim nepotreban poduzetan i neovisan duh poput Lalića, koji prije ili kasnije može samo uspjeti da ih istisne s mjesta koja su oni osvajali cijelo stoljeće. Zbog toga je on morao pasti u nemilost kod vojnih vlasti. Vukasovići su se izgleda za to i pobrinuli jer se takvo nešto doista i zbilo.

Nažalost, ne znamo što se s Lalićem dešavalo u drugoj polovini 1718. i početkom 1719. godine. Međutim, već u jesen 1719. on prednjači u pokretu kojim su obuhvaćeni i vlastela i pučani i venturini, tj. najveći dio senjskog stanovništva ali i mnoštvo krajišnika. Prednjači u buni koja je vojne vlasti i dvor morala jako uznemiriti, iako je najvažniji izrečeni zahtjev pobunjenih Senjana bio da se Vukasovići protjeraju iz grada.

Spominjući promijenjeno Lalićevo ponašanje od ljeta 1719. godine, Vuk Homolić kaže u svom iskazu: »... od passanoga leta iesam vidil vech krat nikolia spravlyenia i kumpagnie, to iest od vojvode Lalichia, Pave Domazetovichia, Vuka Milaneza, dvih neputov Lalichevich, to iest Pericze i Bolfacichia Homolicha, dvih bratov Jure i Give Demeli, Jurka Domazetovicha i Sime Kuhacevichia iesu imali med sobom goschenia pri Lalichiu, Domazetovichu, Milanezu i pri dvih brati Demelichev, vza akoprem ni mi bilo znano, iesam dosti krat mislil i sumnyu imal, da ovi nyihovi otayni dogovori, ke su med sobom imali, od nas drughich vidieni, u gradu na gorniyh vratih, na artu i vech mest dobru negredu i ob tom se iesam vech puti voyvodom Chiuudinovichem, gosp. bogmestrom de Vukasovichem i drughimi priatelyi pominyal, ca bi oto moglo bit, da se on Lalich s gimenovanimi takove kompagne dogovore i goscenia czine i derxi, a s nami drughimi officiri neche, nego da od nas bixi«.²⁰

Promijenjeno Lalićevo ponašanje vidljivo je od ljeta 1719. godine, dakle poslije smirivanja druge krajiške bune. Otvoreno je pitanje da li se on pridružuje već postojećoj skupini nezadovoljnika ili je on tek stvara. Vjerojatnija je prva pretpostavka. Među nezadovoljnicima je i Vuk Milanez,

¹⁸ M. Magdić, *Crtice*, 229.

¹⁹ R. Lopašić, *Spomenici III*, 331.

²⁰ R. Lopašić, nav. dj., 332.

po popisu iz 1710. vlastelin s majorskim činom, koji tada jedini ima uz Petra de Vukasovića, a samo za Lalića kaže Vuk Homolić da se prestao družiti s drugim oficirima i da od njih bježi. Može se zaključiti da je Vuk Milanez već ranije postao »puntar«. Možda je baš iz te skupine netko poticao na drugu bunu primorske krajišnike u Dabru, Vilićima i Vrhovinama viješću o zabrani zamjene soli za žito? Možda je među tim neimenovanim senjskim pomorcima bio i Pave Domazetović? Neovisno o tim pretpostavkama, činjenica je da od ljeta 1719. godine Lalić okuplja skupinu nezadovoljnika u Senju koji svojim ponašanjem svoje buntovništvo jasno daju naslutiti.

Velika je napetost bila u gradu na Miholjdan, tj. 29. septembra 1719. godine, kad se u skladu s drevnim običajem, ozakonjenim u gradskom statutu, birao pučki sudac. Lalićeve pristalice su htjele onemogućiti Vukasoviće u izborima. Predvođene Lalićem, skupile su se pred kućom bogmeštra (»Wachtmeister«) Vukasovića, u nekoj vrsti straže i očita upozorenja. Vuk Homolić optužuje da su imali spremljeno oružje. Htijući spriječiti moguće neredе, Homolić i zastavnik Luka Vranjanin dogovaraju s tadašnjim gradskim zapovjednikom barunom Werneghom da se dvije kompanije skupe kod vrata od mora.²¹ Izgleda da su se svi pozvani doista i skupili. Nereda nije bilo, iako nije potpuno jasno tko je tada izabran.²² Lalićevi sljedbenici su očigledno morali dalje jačati svoj utjecaj, kako među građanima, tako i među venturininima, da bi idući put kad ustreba oni imali odlučujući utjecaj na tok događaja.

Buna se ubrzano pripremala, kako u Senju, tako i po Senjskoj velikoj kapetaniji, na koju je Lalić već svojim vojničkim ugledom imao dosta utjecaja. O tim pripremanima nemamo detaljnijih vijesti jer je potonja istraga bila usredotočena na zbivanja od samog početka bune, a to je noć 9/10. oktobra 1719. godine. Tada su se Lalić, Milanez i već spominjana nekolicina njima najpovjerljivijih ljudi skupili u kući Pave Domazetovića s pedesetak senjskih »confederatos« pod zakletvom. Lalić je i tom prilikom oštro optuživao Vukasoviće za nedaće grada, rekavši da su izdajice domovine i da rasprodaju njezine privilegije. Optužio ih je kao uzročnike novog poskupljenja soli, novih nameta, toga da će ubuduće postojati samo jedna taverna vina, ulja, octa, jedna »Officina tabacae cum apaldo«, što će svaka kuća biti obvezana na tribut. Na taj način, quo adducto argumento persvasit Segnienses, *quod si velint frui pristina libertate, conspirent contra Wkassovichios qua Authores novarum impositionum* (podvukao D. R.), *et esque omnes tam Mares quam Foemines occidant*.²³ Dakle, Lalić uopće ne spominje vojnu vlast u slobodnom kraljevskom gradu Senju kao glavnog uzročnika nevolja. Uzročnik su Vukasovići! Sastanku očigledno prisustvuju samo vlastela i pučani jer nema riječi o namjeravanom ukinuću venturinske plaće i drugim tegobama venturina. Ne iskazuje se ni riječ kojom bi se osporila gradačka i bečka politika u Senju, a buna upravo i jest protiv te politike.

²¹ Isto.

²² Iz zapisnika Vijeća od 15. X. 1719. proistječe da su senjski suci Vicko i Petar Vukasović. Magdić navodi imena Vicka Miletića i Franje Strizovića (*Senjska buna*, 155). Dakle, ako uvažimo navod iz izvora, izbor Vukasovića na oba sudačka mjesta mogao je biti dalji snažan poticaj buni.

²³ *Articuli sive Capitula Summarie exposita, super quibus sin examinandi Testes in Comprobationem primi Tumultus Segniensis ratione augmenti Salis...*, (dalje: *Articuli*), KA, HKR Expedit, 1724 VII 402.

Građani su očigledno vrlo obazrivi. Zanimljivo je da se Vukasovići najviše optužuju zbog onoga što se tek treba dogoditi, tj. zbog *novog* poskupljenja soli, *novih* nameta, zbog *namjeravanog* uvođenja monopola u graskoj trgovini što će senjske kuće *biti* opterećene tributom. Kao da sve te mjere ne bi na različite načine mogle pogoditi i Vukasoviće. Dakle, traže se velike promjene u privrednoj politici grada, a usput će se obračunati s Vukasovićima kao glavnim privrednim takmacima. Oni su morali nestati iz Senja. Pretpostavka je Lalića i njegovih najbližih sljedbenika da će vojne vlasti bez puno razmišljanja žrtvovati Vukasoviće, u koje ionako nisu imali previše povjerenja, da bi se pobunjeni grad smirio. Njihova je dalja pretpostavka da će promjena odnosa u gradu učiniti neminovnim poboljšanje njegovih razvojnih uvjeta. Očigledno su se rizici bune htjeli ograničiti na najmanju moguću mjeru. Takvo rasuđivanje je nesumnjivo proistjecalo i iz vjekovnog iskustva senjskog građanina u odnosima s vojnom vlašću.

Unatoč zakletvi, netko u istrazi neimenovan obavijestio je Vukasoviće o pogibelji koja im se sprema. Ujutro rano je obaviješten i senjski komandant barun Wernegh, koji je odmah pozvao Lalića da mu se javi. Nepoznato je da li je on to učinio. U svakom slučaju provala namjera pobunjenih Senjana morala je utjecati na odustajanje od vjerojatno namjeravanog ubojstva bar nekih Vukasovića. Vukasovići su se sklonili, sigurno naoružani, u jednu svoju kuću u gradu.

Pobuna je počela skupom zavjerenika na trgu Cilnica, kojem su se zvonjavom crkvenih zvona i bubnjanjem Bolfačića Homolića počeli pridruživati drugi gradski stanovnici. Pobunjeni se narod uputio kući Filipa de Vukasovića u kojoj je bila »komunska kancelarija« i u kojoj su bile u posebnoj škrinji pohranjene gradske privilegije. Skupljenom je narodu ponovo govorio Lalić: »... za mnom! vi i ja jesmo svi prodano meso. Vukasovichi iesu uzrok kressimentu soli; oni su grad prodali i privileia pokrali«. Vrata kuće provalio je sjekirom Miho Barbić iz Brinja. Škrinja s privilegijama prenesena je u sakristiju stolne crkve sv. Marije: »Po tom Lalich je slal svoiu baketu i veru gospu Bartolu de Vukasovichu, da dojde k nyim u sakrestiyu; ky ie i prossal i toti iesu gledali privileie i nisu mogli tada obnayti nyednoga manykamenta.«²⁴ Laliću je bilo vrlo važno dokazati da nekih privilegija nema jer je trebalo opravdati optužbu o izdaji Vukasovića. Da li je »manykamenta« bilo ili nije bilo, ne možemo pouzdano reći, ali je gradom proširena vijest da neke privilegije nedostaju. Zanimljivo je da vrata kuće Filipa Vukasovića razbija Brinjanin. Kasnije se u istrazi naglašavalo da je Lalić poslao više krajišnika da to učine. Kaže se dalje da je »portas Civitatis occupavit, pro confirmarijs exmisit...«²⁵ Ne spominje se da li senjski venturini sudjeluju u toj buni. Da li je među njima još uvijek bilo kolebanja? Nisu li se oni najviše ustručavali pred moćnim Vukasovićima, kojih je više imalo oficirske činove? Možda je Lalić jednostavno htio biti potpuno siguran da će se njegova naređenja izvršavati, pa je doveo u grad neke svoje krajišnike u koje je imao puno povjerenje.

Barun Wernegh uspio je tog dana osigurati da se Vukasovići sklone u »forticu«, gdje su bili najsigurniji. Koliko se može zaključiti, on nije ništa poduzimao protiv bune.

²⁴ R. Lopašić, nav. dj., 332—333.

²⁵ Articuli, isto.

Idućeg dana, 11. oktobra 1719, stanje se dalje zaoštrava. Pred gradom se pojavilo oko 500 krajišnika, najvećma Brinjana i Krmpočana, ali se spominje i neki Stajničanin, dakle, krajišnik s Kapele. Vikom su tražili stara prava i staru cijenu soli. Međutim, ni ovaj put ih čak ni pobunjeni Senjani ne puštaju u grad, iako je poznato da su došli na Lalićev nagovor. Barun Wernegh naredio je da se zatvore gornja vrata, na koja se s kopnene strane ulazi u grad. Bilo da je senjska posada otkazala poslušnost, bilo da je postala nepouzdana, »ie reczeni gosp. cumandant sam pri vrati s nikolikimi vernimi, pri komu sam i ia (Vuk Homolić — prim. D. R.) bil, stali i cuvali vrata, da nam nebi kraicni lyudi po sili u grad ulizli«. Wernegh je pokušao i Lalića na neki način obvezati da se onemoguću ulazak krajišnika u grad. Kada ga je pozvao da mu dođe, on je poručio da ne može doći »zacz da mu puk neda«. ²⁶

Vuk Homolić priča da je s nekolicinom ljudi probdio i noć na straži, čuvajući ne samo vrata već i dio oštećenog zida preko kojeg se lako moglo prijeći. Nije mu pošlo za rukom pritom skupiti veći broj vojnika iz svoje kompanije. ²⁷

Lalić, Milanez i Pave Domazetović izlazili su iz grada ne obazirući se na stražu i njezina upozorenja, raspravljali s krajišnicima, čak ih častili vinom, mesom i kruhom. Lalić je upirao prst u »forticu«, govoreći da su u njoj Vukasovići, uzročnici poskupljenja soli. ²⁸ Možda je htio da krajišnici napadnu »forticu« i pobiju Vukasoviće. Međutim, krajišnici su se suzdržali da bilo što učine. Vjerojatno je među njima zavladała nedoumica, budući da su pristali razgovarati s vojvodama Homolićem i Čudinovićem, koji su do njih došli po Werneghovu naređenju. Na pitanje zašto su naoružani došli pod »cesarski grad«, odgovorili su da traže da im se izruče krivci, tj. Vukasovići, jer su oni »sol apaltali«. Ako je vjerovati Homoliću, koji se poziva i na svjedoke razgovora, uspio je pokolebati krajišnike uvjeravanjem da se treba molbom obratiti caru u Beču. Krajišnici doduše nisu htjeli reći tko ih je pozvao u Senj. Jedino su pokazali dva pisma s tim u vezi. ²⁹

Sastanaku s Werneghom, koji je održan poslije tog razgovora, prisustvovali su i Vuk Milanez i Pave Domazetović, optužujući Vukasoviće da su oni uzrok bune i da moraju otići iz grada. Nastalu prepirku prekinuo je Wernegh upozoravajući Milaneza: »... necinite mi smuchnye Milanez, zac ie iedna smuchnya u gradu, a druga pred gradom od Brinyanov i Kernpotchianov.« Nato mu je on odgovorio: »... sada je vrime, ciniti valya xezezo tuch, dokle ie vruhce«. Poslije podne istog dana Wernegh pokušava obuzdati bunu, procjenjujući da se počela stišavati. U kaštel je pozvao hrvatsku i njemačku kompaniju da polože zakletvu vjernosti i pokornosti caru. ³⁰ Došlo je svega četrdesetak ljudi, a među njima Lalić i Milanez! Očigledno su htjeli imati pokriće, ako ustreba. Vođe su se već tada umjele odvojiti od naroda koji su pobunili.

Treći dan bune, 12. oktobra 1719, krajišnici su se povukli svojim kućama. Dan kasnije odlaze Lalić i Milanez u Brinje, ostavši tamo trinaest dana. Teško je reći zašto su otišli i zašto su tako dugo bili odsutni iz Senja u

²⁶ R. Lopašić, nav. dj., 333.

²⁷ R. Lopašić, nav. dj., 334.

²⁸ Articuli, isto.

²⁹ R. Lopašić, nav. dj., 334.

³⁰ R. Lopašić, nav. dj., 335.

vrijeme kada u njemu sve vri. Moguće je pretpostaviti da su se kao naj-istaknutije vođe bune htjeli skloniti iz Senja da bi izbjegli moguću hapšenje. Moguća je i druga pretpostavka. Otišli su u Brinje da osiguraju još jaču podršku krajišnika ovoj buni, jer u njoj dotad nije bilo nikakvog većeg uspjeha. Ova druga pretpostavka čini se vjerojatnijom. Donekle se može potvrditi i istragom. Lalić je iz Brinja išao u Krmpote, a njegovi ljudi u Veljun, »ubi totum Cofinium dicebat se congregaturum«. Pokušavali su ih nagovoriti da se dignu na Senj i Bakar.³¹ Krajišnici su i ovaj put očigledno oklijevali, uza svu spremnost da se bune zbog stanja u Primorskoj krajini. U njih se izgleda pojavilo nepovjerenje prema senjskim buntovnicima. Oni su ih bili pozvali u pomoć a potom zaustavili pred gradskim zidinama. Kao da su ih htjeli iskoristiti u svom vlastitom interesu. Krajišnici nisu mogli biti duboko uvjereni da su Vukasovići uzrok poskupljenju soli. U buni su nadasve vidjeli obračun među samim Senjanima. Dakle, koliko god bili spremni na bunu, ostali su suzdržani.

Poslije odlaska Lalića i Milaneza iz Senja, u njega dolazi iz Kosinja Gabriel von Aichelburg (13. oktobra 1719). On preuzima komandu od baruna Wernegha. Ponovo je pozvao sve oficire i miliciju, tj. hrvatsku i njemačku kompaniju, da dođu u kaštel. Tamo je »svim prisegu dal za vernost nych cesarove svitlosti, posluh i pokornost visnye zapovidne gospode i cumandantstvo«. Važno je da on tada a priori ne brani Vukasoviće, dapače, kaže da ako netko ima nešto protiv njih, može to sudskim putem rješavati. On samo traži da se Vukasovićima dopusti povratak na njihova imanja i u njihove kuće. Potom je kod crkve sv. Duha prisegao i venturine. Smatrajući da je time grad smiren, von Aichelburg poručuje Vukasovićima u »forticzi« da se mogu vratiti svojim kućama. Vuk Homolić, koji ih je pratio u grad, priča: »I na to gospoda de Vukasovichi, ki su se bili u forticzu retirali, iesu prošli s nami doli gradu. I tako kada su vech blizu doli gradu dossli bili, iesu sopet od ucinyenoy priseghi udarili u zvone svetoga Duha i svetoga Givana zvoniti i novi tumult sopet, da che gih pobiti, ucinili. Cza videchi mi i oni videchi iesmo se skupa u kastel gosp. cumandantu uklonili. Cza gosp. cumandant v. Aichelburg ie s nami nikolikimi vernimi van iz kastela issal i takove smutlyivcze iz pod svetoga Duha protiral. I po tom sopet u kastel zatvaril se. Nadalje je reczenu gospodu de Vukassoviche, videchi, da se tumultuanti sopet de novo suprot nym mute, ie gih u forticzu sopet cinil postaviti i s nikolikimi vernimi soldati sprovoditi.«³²

Odlaskom Lalića i Milaneza pobuna u Senju je obezglavljena. Zato je bilo moguće zaprisegnuti ono mnoštvo stanovništva koje je u vojnoj službi, kao milicija i venturini. Uostalom, imali su razlog više poslušati poziv von Aichelburga jer su se dan ranije Lalić i Milanez odazvali istom takvom pozivu baruna Wernegha. Zaprisegnuti ljude ipak nije bilo isto što i okončati bunu.

Pobunjeni Senjani, bez vođa koje su bili priznali, kao da tek sada postaju ogorčeni protivnici Vukasovića. Kao da otpor Vukasovićima daje smisao buni. U takvu stanju se buna prividno smirila u traženju same sebe.

Taj trenutak pokušavaju iskoristiti Vukasovići sazivanjem već spomenutog Velikog vijeća idućeg dana (15. oktobra 1719), o čemu ni Vuk Homolić ni članci o buni ne govore.

³¹ Articuli, isto.

³² R. Lopašić, nav. dj. 335.

Sazivanjem Velikog vijeća Vukasovići su htjeli prijeći u neku vrstu ofanzive. Prvo, za razliku od Lalića i njegovih sljedbenika, koji su se tajno sastajali da bi raspravljali o bitnim gradskim pitanjima i time u stvari osporili ovlasti Velikog vijeća, Vukasovići hoće da se baš na njemu vode takvi razgovori. Drugo, dok pobunjeni Senjani ništa drugo određeno ne traže nego da se protjeraju Vukasovići, Veliko vijeće traži od cara i kralja da se poštuje senjska povlastica o pravu prijevoza soli iz Barlette »kako oui nevolni puk bi suoie uzderzanie gimati mogal v razgledanju nase vernosti«.33 Time se traži nešto što najneposrednije treba koristit građanima. Treće, dok pobunjenici u stvari dovode u pitanje svoju odanost caru, Veliko vijeće je slanjem svojih zastupnika potvrđuje. Četvrto, ovim sastankom 15 vlastele, među kojima su svega dvojica Vukasovića, s 35 pučana, obznanjuje se i vojnim vlastima i dvoru da je u Senju jaka struja koja je protivna rješavanju otvorenih gradskih pitanja bunom. Peto, izabrani zastupnici su crkvene ličnosti i time je crkvi ponuđeno da posreduje u smirivanju bune, kako u gradu tako i izvan grada. Šesto, slanjem zastupnika u Beč htjela su se ne samo protumačiti zbivanja u Senju s vlastitog stajališta i time utjecati na više nego sigurnu istragu, već i potvrditi da Vukasovići nisu usamljeni.

Nismo našli izvore o odlasku tih zastupnika u Beč. Međutim, različiti izvori upućuju na zaključak da taj sastanak Velikog vijeća ipak nije bio nekakva naročito domaćaja. Nemiri u gradu se ne smiruju. Naprotiv, poslije povratka Lalića i Milaneza iz Primorske krajine oni se pojačavaju. Pobunjenička jezgra postupno širi krug svojih pristalica na različite načine. Na kolebljive se vrši pritisak, Senjane koji se vraćaju u grad poslije dužih izbjivanja se posebno uvjerava itd. Uzbuđenje i napetost se ne smiruju danima. Noću bi se skupljalo po pedeset ili šezdeset ljudi te vikom, pjevanjem (»a kantali nisu kakose kanta nego tako spotali i vikali«)34, pucanjem iz pištolja, vrijeđanjem i napadanjem protivnika držalo budnim cijeli grad. Napadi su stalno usredotočeni na samu porodicu Vukasovića. Očita je namjera da je se u potpunosti osami, a potom doista i protjera iz Senja. Tih je dana premlaćen pop Cerovac, kapelan porkulaba de Vukasovića. Gospođi Justi de Vukasović provaljena je »butiga«, a roba pokradena itd. Među Lalićevim pristalicama najizrazitijim protivnicima Vukasovića se prikazuju Demelići.35

Nastavak nemira izazvao je zabunu među vojnim vlastima. Lukančić i Wernegh, u stalnom očekivanju smirivanja bune, koju očigledno nisu razumijevali, šalju u Karlovac i Grac izvještaje iz kojih se nije moglo razabrati stvarno stanje u gradu. Kao da su izvještajima umirivali sami sebe. Vukasovići su sa svoje strane nalazili načina javiti višim vojnim vlastima kakvim su nedaćama izloženi. Baš zato Gradačko dvorsko ratno vijeće traži 1. decembra 1719. godine od zamjenika odsutnog Rabatte da ustanovi što se u Senju zbiva, da zaštiti Vukasoviće, ali da se i Lalić i Vukasovići privedu u Karlovac, »Sie alda scharff zu redte zustellen, Vnd sodan nach befundt der sachen, So Straffmessig seyn möchten, Ein wohl Empfindliches Exempl zu Statuiren, welches aber etwo bis dahin Verschoben werden khönte, bis das der herr Veldtmarschall Leuth. graff Von Rabatta In Seinen anuerthrauten generalat demnechsten sich widerung Einfunden wer-

33 KA, HKR Expedit, 1724 V 402.

34 Articuli, isto.

35 Isto; R. Lopašić, nav. dj., 336.

det«.36 U Gracu nemaju razloga štiti Vukasoviće na način koji bi mogao ugroziti bitne vojne interese u Senju i Primorskoj krajini. Uostalom, Vukasovići nisu vojnim i komorskim vlastima ni izdaleka ono zašto ih njihovi senjski protivnici optužuju.

Događaji u Senju tekli su brže od prepiske vojnih vlasti Graca, Karlovca i Senja. Nemiri dobivaju nove poticaje baš početkom decembra 1719. Šire se vijesti da će u gradu uskoro biti namještena njemačka posada, ponavlja se da će miliciji i venturinima biti oduzete plaće, građanima povlastice i slobode, te da će im svima skupa biti nametnut velik porez.³⁷ Pojavljuje se pritisak na Vukasoviće, naročito novim optužbama da su pokrali neke privilegije. Konačno, 17. decembra Lalić se sa svojim pristašama dogovara da se sazove Veliko vijeće, neovisno o zakonskom postupku. Ono se iste večeri i sastalo, te nastavilo raspravu i idućeg dana. Da bi se potvrdila optužba o manjku privilegija, trebalo je iznova otvoriti škrinju u kojoj su bile pohranjene. Kako je ključ od škrinje ostao u Vukasovića, koji su se u međuvremenu uklonili iz Senja, vijećanjem je trebalo odlučiti da se škrinja nasilno otvori i stvarni manjak ustanovi. Takva odluka je donesena, škrinja doista i razvaljena, povlastice još jedanput pregledane, ali je pitanje i dalje ostalo otvoreno. Po svemu sudeći nije postojao dovoljno središnji popis gradskih listina i povlastica, a upućeni su se proturječno izjašnjavali. Potom se neke privilegije koje su manjkale uspjelo pronaći, među njima i Herbersteinov »contrakt od soli«, ali Vukasovići nisu optuživani zbog njihova manjka. Po jednom izvoru od 19. decembra optužuje ih se zbog manjka pet privilegija i jednog »contrakta od soli«.38

U Senju još uvijek nema baruna Teuffenbacha, kao ni u Karlovcu generala Rabatte. Njihova odsutnost se i te kako osjećala. Tadašnji zapovjednik grada natporučnik Lukančić (Sigmundt Joseph Lukhantschitsch von Hertefeld) pokušava se opravdati zbog svoje pasivnosti protekla dva dana. Tvrdi da su ta zbivanja bila za njega potpuno neočekivana. Pažnju privlači da ih on u svom izvještaju i ne naziva bunom, čak ni nemirima, već samo »zwisepaltigkeiten«. Čak bi se moglo kazati da je prešutno na Lalićevoj strani! Ne pokazuje ni riječi razumijevanja za Vukasoviće.³⁹

Ovi događaji izazvali su slabašan protest zastavnika Luke Vranjanina, kao namjesnika »sucza gosposkoga«, Vuka Homolića i vjerojatno još nekoga njihova istomišljenika. Krug koji se opirao Laliću 15. oktobra bio je sada već znatno sužen. Svoje protivljenje protuzakonitom sazivanju Velikoga vijeća i postupku »razbyenija cesarske sskrine od privilegov« pokušali su dostaviti bečkom dvoru. Taj je pokušaj propao, sudeći po izjavi V. Homolića. Kako se za njega u gradu saznalo, bio je povod da se 20. decembra ponovo uzbuni grad i sazove Veliko vijeće, kojem »prisustvovahu skoro svi članovi patricijskih i građanskih porodica senjskih, poimence Kuhačevići, Homolići, Miletići, Čolići, Rupčići, Hreljanovići, Daničići, Vudragovići, Stipanovići, Konjikovići, Radići, Petrinovići, Tomljenovići, Balenovići, Rafajelići, Vukšići, Bosne, Cicilije, Batalje i mnogi drugi...«. U strahu

³⁶ Gradačko DRV »Generall Ambtsverwalteru« u Karlovcu, Grac, 1. XII. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 2 304.

³⁷ M. Magdić, nav. dj., 153.

³⁸ Articuli, isto.

³⁹ Lukančić »Generall Ambtsverwalteru«, Senj, 23. XII. 1719, AH, Generalna komanda Karlovac, kutija 2, 1719 2 304.

od vojnih vlasti dosta ih je sudjelovalo u vijećanju zakrabiljena lica. Zaključci žestoke rasprave ostali su tajna, poznata samo ograničenom broju Lalićevih pouzdanika.⁴⁰

Sukobi sa preostalim protivnicima se nastavljaju. Ponovo se pred gradskim vratima pojavljuju krajišnici iz Brinja i Krmpota, očigledno u dogovoreno vrijeme, po pozivu Lalića i Milaneza. Međutim, kako su i ovaj put naišli na zatvorena gradska vrata (učinio je to pred njima Lukančić), ubrzo su se povukli iz grada. Izgleda da je njihovo povjerenje u pobunjene Senjane donekle uzdrmano.

Lukančić se ponaša kao da tek tada shvaća ozbiljnost događaja. On obavještava Karlovac da je 20. decembra »... die ganze Staadt aufgestanden, klokhnen straih geschlagen, Also das ich gezwungen die Stadt zuespören, Vnd den Alarmen schlagen lassen miessen, Vnd weillen sich so woll das Militar Vuntereinander Vermischt, das ich nur mit etlichen Officieren, Vndt weniger Manschafft, so gar auch ohne der Substituirten Richter pro defensione Verbliben, doch khaumb, Vnd khaumb ein grösseres Vnglückh Verhiettet, wie, Vndt was Vrsachen disse Confusion geschehen, khan ich Vor dismahl, weillen ich Tag vndt Nacht zu thuen habe, bis ich die Leüth zur befridsambkheit, Vndt guetten Stillstandt sezen khöne, khein gewisse relation geben...« Vrlo je važno da on u zaključku tog pisma, pisanog 23. decembra, dodaje: »...dismahls hat der h. Voj. Lalitsch Vndt Wolfgang Milanes zur Vermittlung seine schuldigkeit aufs möglichste gethan.«⁴¹ Da li je od 20. do 23. decembra pobuna doista dobila takve razmjere da je ni Lalić i Milanez više nisu mogli u potpunosti obuzdavati, pa su je morali zajedno s Lukančićem smirivati ili je Lalić procijenio da se približava kraj opstanku Vukasovića u Senju pa se ponovo počeo polako približavati vojnim vlastima, onoliko koliko mu se to činilo potrebnim? Druga se pretpostavka čini vjerovatnijom.

Čak ni poslije tih zbivanja Lukančić ne obavještava svoje pretpostavljene o bilo čemu što bi s Lalićeve strane i strane njegovih sljedbenika u vojnoj službi bio prekršaj vojne discipline, što bi bio povod da se pozovu na odgovornost. Zanimljivo je podsjetiti da je Lukančić i u prvoj krajiškoj buni bio protivan oštrim mjerama protiv pobunjenika kada su se skupili pod Senjom. Posebno se protivio Florijančičevu pucanju iz topova na njih. Sada se ponovo potvrđuje kao protivnik bilo kakva oštrijeg postupka prema pobunjenim Senjanima. Naprotiv, kao da posredno pomaže ostvarivanju Lalićevih ciljeva. Ne bi trebalo pretpostavljati da njegovo ponašanje proizljuje iz razvijene narodne svijesti. On i nije Senjanin. Njegovo ponašanje ima svoje izvorište u mentalitetu krajiških oficira, koji su u stalnom strahu za svoj vlastiti život kada god se trebaju suprotstaviti svojim pobunjenim krajišnicima, a nemaju dovoljno vojne sile. Svaki takav pokušaj je većini oficira ravan samoubojstvu. Lukančić priznaje da se 20. decembra jedva netko i odazvao njegovu pozivu. Još nešto se čini važnim u njegovu ponašanje. Izgleda da je i on procijenio da se Vukasovići neće moći održati u Senju, a da će se naći način kako Lalića ponovo pretvoriti u čovjeka povjerenja vojnih vlasti. U stvari, jedino tako se i može razumjeti umjerena Lukančićeva pohvala ponašanja Lalića i Milaneza. Ne treba imati iluzija da Lukančiću nije bilo potpuno jasno tko usmjerava senjsku bunu.

⁴⁰ M. Magdić, *Crtice*, 229.

⁴¹ Lukančić »Generall Ambtsverwalteru« Senj, 23. XII. 1719, isto.

Da je Lukančić bio ravnodušan spram sudbine kako Vukasovića tako i njihovih sljedbenika, upućuje i Vuk Homolić svojim opisom. Kada je njegova sina Franca napao Bolfačić Homolić, »iesan ga ia ne samo zato, nego i za drughe nyegove insolvencye, smuchnye, ke po naputku svoga uycza Lalicha cini u Senyu, nassemu velikomu gosp. vici kapitanu Lukancichu obtuxil, da bi ga na instancyiu moiu u arest zapovidali uzeti i u zeleza postaviti do dalynyega providyenia i zapovidi vissnye zapovidne gospode. Ali nis mogal pri recenom gosp. velikomu vici kapitanu u tomu moie ucinyene instancye obderxati«. A 20. decembra kada se Vuk Homolić na glas bubnja uputio u kaštel te susrevši Vulu Tomljenovića, inače Lalićeva pristašu, bio upozoren da će ga netko od Lalićevih ljudi ubiti ako krene dalje, odlučio je da se vrati kući.⁴² Očigledno nije imao povjerenja u Lukančićevu zaštitu.

Bunu pokušava smiriti, strahujući od njezina daljeg toka, senjski biskup Pohmajević. Međutim, kako se u gradu smatrao i suviše vezanim i za Vukasoviće i za vojne vlasti, nije imao uspjeha. U njegovu posredovanju nitko ništa drugo nije ni vidio nego pokušaj da se zaštite Vukasovići.

Po daljem slijedu zbivanja u gradu može se zaključiti da je na spomenutom Velikom vijeću odlučeno da se napiše pismo senjske općine bečkom dvoru, koje će potpisati pojedinačno senjska vlastela i pučani. Pismo je nadasve trebalo optuživati Vukasoviće da su zloupotrebljavali gradske vlastice. To je jedino čime su se na dvoru koliko-toliko opravdano mogli optužiti Vukasovići. Svi drugi dokazi, navođeni u Senju i Primorskoj krajini, bili su u Gracu i Beču gotovo besmisleni.

Pismo pretpostavljenog sadržaja je i napisano u Lalićevoj i Domazetovićevoj kući. Masovno je potpisivano, najvećma s voljom, ali i bez nje, kao na primjer u slučaju biskupa Pohmajevića. Koliko je Laliću i njegovim sljedbenicima bilo stalo do jednodušne podrške, vidi se po tome da su čak i od Vuka Homolića i njegova brata »abatta« tražili da se i oni potpišu. Obadvojica su to odbili učiniti. Na pitanje Vuka Homolića senjskom župniku Luki Kuhačeviću, koji ga je 26. decembra došao moliti da potpiše pismo, što ono sadržava, on odgovara »da se u nutri uzderxi za vernost, praviczu i privilegov manykament«.⁴³ Nakon toga Vuku Homoliću nije bilo moguće ostati u Senju. Otišao je 3. januara 1720. u Rijeku, a u njoj se nalazi i u aprilu iste godine, kada piše u ovom radu iskorišteni opis bune. Kako su odlazili i drugi koji se nisu htjeli pridružiti Laliću, početkom 1720. godine u gradu jedva da je ostao ijedan vlastelin ili građanin koji nije podržavao bunu.

Tek tada Karlo VI. naređuje istragu (18. januara 1720). Pritom je obavezao grofa Rabattu »auf was Sie zu solchen ende für Patentees sowohl in Teütschen, als Illÿr.^{er} und Croath. Sprachen ausferttigen lassen«.⁴⁴ Njemu je kao istražitelju naređeno da nakon povratka u Karlovac pozove k sebi sve »partheyen«, sasluša njihove pritužbe, protokolira ih te sastavi opsežan i obrazložen izvještaj koji će biti dostavljen caru radi daljeg postupka. Svakom u Senjskoj krajini, kako se kaže u izvoru, Lici i Krbavi pod prijetnjom najstrože kazne nalaže se da se u potpunosti pridržava Rabattinih naređenja. To se naročito odnosi na one koji bi za vrijeme istrage ushtjeli »ausftände, und tumult zu erweckhen«. U tom carevu patentu izričito se osuđuju bune

⁴² R. Lopašić, nav. dj., 336, 338.

⁴³ R. Lopašić, nav. dj., 336—337.

⁴⁴ Bečko DRV Rabatti, Beč, 18. I. 1720, KA, Croatica, 1720 I 39.

kao način rješavanja teškoća u Vojnoj krajini, a krajišnici se pozivaju da u slučaju kada nisu zadovoljni odlukama »bey der ordentlichen Instanz« upute molbu njegovim »höchere Dicasterien«, ili ako je uistinu potrebno samom njegovu dvoru.⁴⁵ U priloženim podrobnijim uputama o istrazi sve bune u Primorskoj krajini, Lici i Krbavi i napokon u Senju 1719. godine smatraju se međusobno povezanim, stoga i posebno opasnim. Rabatti se preporučuje da tokom istrage prema potrebi utamničuje, konfiscira, odnosno postupna na druge načine koji su inače predviđeni te onemogućiti da se buna ponovi. Posebno ga se upozorava da težište istrage bude na prekršajima vojne službe, a ne na »gravamina«. Na kraju ga se obavezuje da svakih osam dana obavještava Dvorsko ratno vijeće o toku postupka.⁴⁶

Nigdje se ni riječju ne spominju ni Vukasovići ni Lalići, ili bilo kakva okolnost koja bi trebala politički usmjeravati istragu. Poslije obazrivosti, koja je tako očigledno prevladavala u istrazi bune tokom prve polovine 1719. godine, Dvorsko ratno vijeće preporučuje egzemplarnost postupka. Opće prilike su se očigledno počele mijenjati. Sve je to ipak bilo vrlo naivno pretpostavljeno. Istraga se jako oteгла, a teško da je u čemu sličila na instrukcije.⁴⁷

Carska rezolucija zabrinula je sve Senjane, neovisno o tome kako su se svrstali u buni. U njoj se u potpunosti zanemaruje povlašteni položaj njihova slobodnog kraljevskog grada. Umjesto poštivanja senjskog sudskog postupka, od njih se tražilo da se bespogovorno predaju na milost i nemilost istražnoj komisiji grofa Rabatte, i to čak u Karlovcu. Uopće nisu bili u dvojbi da li će on svoja tako velika ovlaštenja pokušati iskoristiti da dalje ograniči senjsku samoupravu i još više ojača vojnu vlast u gradu.

Iz Rabattina dopisa Dvorskom ratnom vijeću u Gracu od 10. maja 1720. saznajemo da su pobunjeni Senjani imali dovoljno odlučnosti da se odupru njegovu zahtjevu da oni među njima koji su pozvani na istragu dođu u Karlovac. On ovako sažima sadržaj njihova »Memoriala«, primljenog istog dana:

1mo: dass selbe die Zenger nicht erscheinen lissen, auch auff dem weeg nicht sicher were.

2do: dass zur erfindung ihrer Privilegiorum solches die ganze Communitet angehe.

3^{io}: dass sie ihr defension zu Carlstatt nicht thuen könnten.

4to: dass sie zu Zeng examini sich unterwerfen wolten, aber nicht zu Carlstatt wegen Vngesundtheith des Leuffts, oder dass ihnen sonst die Anklagen communiciert wurden; Mithin sich selbe Endtschuldiget, undt bereith weren in allen übrigen zugehorsamben.«

Sudeći po Rabattinu navodu, Senjani su ga pisali bez Lalićeva neposrednog udjela. Kao što je to u »vrućem« trenutku već bio učinio, sklonio se iz Senja, ovaj put u Rijeku. Brinje očigledno nije ponovo dolazilo u obzir. Ironija je da se odjednom našao u istom gradu s Vukasovićima, koje je prvenstveno on i prognao.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Tok istrage do juna 1720. poznat nam je iz sačuvane prepiske između grofa Rabatte, Gradačkog i bečkog DRV (KA, Croatica, 1720 VI 7).

Nikakvi dotadašnji Rabattini pokušaji nisu uspjeli uvjeriti Senjane da dođu pred istražnu komisiju. Međutim, uspjeha nije imao ni među krajišnicima, koji se nisu mogli opravdati gradskim povlasticama, tj. među pozvanim Karlobažanima, Brinjanima i Otočanima. Svima je neizvjesnost sudbine utjerivala strah u kosti. Neovisno o tome koliko je tko bio umiješan u bunu, nitko nije znao koga će Rabatta utamničiti već u istrazi kao »kolovođu«. Napokon, on se morao opravdati pred svojim naredbodavcima poslije toliko nereda u povjerenoj mu krajini. Pozvani krajišnici su se bojali tko će među njima već u istrazi biti proglašen odgovornim zbog ubijenih komorskih službenika, zbog napada na otočacki kaštel, zbog mnoštva drugih prekršaja koji su podlijegali teškim kaznama. Dvojica Otočana, neki Laškarin i Dujmović, bili su došli do pred Karlovac, pa su se predomislili i vratili natrag. Loše je djelovao primjer nekog Holjevca iz Brinja koji je bio zatvoren u istrazi 24 sata. Uspjelo je ispitati Vučića Kolakovića iz Otočca, ali ne zato što bi se on odazvao pozivu. Nekim drugim poslom se našao u Karlovcu, pa je priveden komisiji.

U otporu odlasku u Karlovac istaknuta je uloga advokata senjske općine dra Perija. U to Rabattu uvjerava biskup Pohmajević svojim pismom od 5. maja. Dr Peri je tih dana pun obaveza i u Brinju, Otočcu i drugdje.

O stanju istrage raspravlja početkom maja 1720. Bečko dvorsko ratno vijeće, te o svojim zaključcima obavještava Rabattu pismom od 8. maja. Vijeće je vidljivo nezadovoljno napretkom i smatra da je produženo trajanje takvih prilika nadalje opasno za Vojnu krajinu. Ne vjerujući u sposobnost istražne komisije da uspješno povede postupak, iznosi stav da u područje obuhvaćeno istragom treba poslati »ein paar Regimenter«, jer »Sie ohne Militarische zwang niemahlen den schuldigen gehorsamb laisten«. Teško je reći spram koga Vijeće iskazuje veću nesklonost, da li prema »Vuckassovichischen praepotenzen familia«, kako kažu Senjani a Vijeće prenosi, ili prema pobunjenim Senjanima, koji su »an Ihro Kay, durch eigene Staffetam anhero eingeschickhten Memorial Ihr tieffiste Submission de Novo ange lobt«. Ono smatra da su razlike među njima »maistens particular simulteten seyn«. Istraga bi morala ići dalje.

Vijeće je ipak predložilo i mjere koje trebaju olakšati dalji postupak, koje nisu bile ni odustajanje od ranije instrukcije, ali ni previđanje stvarnog stanja. Ni Vukasovići ni Senjani ne trebaju dolaziti pred komisiju »in corpore«. Mogu poslati svoje zastupnike i advokate. Onima koji dolaze u Karlovac dat će se »salvum conductum de securitate veniendi, et libere redeundi«. Čak i neosporne »kolovođe« trebaju biti puštene kući nakon ispitivanja, ali moraju ostati pod stalnom prismotrom. Zadaću komisije doista treba ograničiti na istragu, a odluke prepustiti caru. Međutim, do carske presude zavađene strane moraju mirno živjeti u Senju.

»Salvus conductus« je najmanji mogući ustupak Senjanima. Oni bi vjerojatno odbili na toj osnovi sudjelovanje u istrazi, ali su bar prividno na njega morali pristati. Naime, pročula se namjera Dvorskog ratnog vijeća da u Primorsku krajinu, Liku i Krbavu uputi »ein paar Regimenter«. Izgleda da je namjera djelovala gotovo kao da je bila ostvarena.

Oni nisu mogli znati da se Rabatta nedvosmisleno izjasnio protiv dolaska regularnih regimenti. Odgovarajući 17. maja na pismo Dvorskog ratnog vijeća od 8. maja, koje je primio 16. maja, upozorava bez okolišanja

da će krajišnici biti protiv toga i da će se pobuniti tako da dolaskom regimenti »nicht allein nichts ausrichten, sondern die Verwirrung noch grösser machen wurden«.

Senjani i Vukasovići su, bilo svjesno, bilo nesvjesno, izabrali novi način zavlčenja istrage.

Senjska »Gravamina«, pismeno podnesena istražnoj komisiji, koja su sadržavala mnoštvo različitih »Crimina« u 89 točaka, iziskivala su u točkama 1, 2, 3, 4, 10, 11, 18, 21, 26 38, 39, 45, 53, 63 pozivanje cijeloga grada i stanovnike još nekih mjesta za svjedoke. Dokazni postupak u drugim točkama iziskivao je pozivanje još stotinjak svjedoka. S druge strane, Vukasovići su se u svojim »Articulis pro indicandis, et probando tumultu« pozivali na 108 svjedoka. U drugim točkama imenovali su preko 300 ljudi koji su trebali potvrditi njihove navode.

Takvo je stanje još više pojačalo osjećaj nemoći istražne komisije. Rabatta pita da li će se cijeli istražni predmet morati poslati u Beč jer će biti vrlo velikog opsega i vrlo dugog trajanja. Međutim, on je očigledno zadovoljan što se njegova uloga ograničava na istragu bez hapšenja i kažnjavanja.

Ovo novo stanje istrage, s druge strane, pojačava sumnje u Karlovcu, Gracu i Beču da li su u međusobnim optužbama zavađenih strana izneseni stvarni razlozi njihova sukoba. Rabatta je naročito podozriv prema Laliću. Nije mu jasno zašto je uz sav svoj premoćan utjecaj u gradu pozivao u njega i krajišnike. Dobro je zapamtio »dass in anteriori tumultn, das ist im February 1719 die Vor Zeng geruckhte Gräniz schon einen Vukassovich mit denen Salz-Beamten Von darumben extradiierter haben wolte, weillen der selbe pro Authore der Salz-staigerung gehalten worden«. Ostaju moguće razne pretpostavke, ali s vojne strane nitko izgleda i ne pomišlja da bi buna mogla biti u bilo kakvoj vezi s mnogogodišnjim senjskim nastojanjima da se vojna vlast u Senju ograniči. U prepisci se samo inzistira na pitanjima kako, tko i zašto se bunio.

I suviše veliko proširivanje istrage nužno bi dovelo u pitanje samu politiku koja se vodila u Vojnoj krajini, sa svim proturječjima između vojnih vlasti Karlovca, Graca i Beča, između vojnih i komorskih vlasti itd. To sigurno nije mogla biti želja istražne komisije. Više vojne vlasti su tada najviše mogle priželjkivati povratak u pređašnje stanje. To se i ponavlja više puta u različitim dopisima.

Neizvjesnost o dolasku pozvanih pred istražnu komisiju potrajat će do početka juna 1720. godine. Još 24. maja Rabatta javlja u Grac da »nicht bekhandt seye, ob die Communitet von Zeng per deputatos et Advocatam erscheinen wierdet«. Iz Dvorskog ratnog vijeća u Beču još jedanput potiču upotrebu vojne sile u provođenju istrage i umirivanju krajišnika.

Iskrsava još jedno sporno pitanje, način rada istražne komisije. O nje-mu se raspravljalo i ranije, ali ono ne silazi s dnevnog reda iako se načelni stav ne mijenja. Naglašava se da će se bilježiti razlike u stavovima članova komisije. O njihovim izdvojenim stavovima i međusobnim odnosima ne možemo gotovo ništa reći. U članstvu istražne komisije bio je i »Cammer-rath« Ceroni. Ako je netko imao razloga biti uznemiren u toj istrazi zbog mogućnosti otkrivanja različitih zloupotreba, onda su to nadasve komorske vlasti. U velikom broju optužbi i protuoptužbi moglo se naići na tragove njihova poslovanja.

U ovom kriznom istražnom razdoblju Rabatta predlaže da se pregledaju istražni i sudski spisi bune koja je od 1695. do 1698. godine također bila obuhvatila najprije Primorsku krajinu a potom Senj, a koja je završena carskim »General Perdon« njezinim sudionicima. Kao da je posredno htio predložiti isto rješenje i u ovom slučaju. U Beču je prijedlog o pregledavanju spomenutih spisa prihvaćen, te je od Graca zatraženo da se u Karlovac pošalju ti spisi.

Konačno, 7. juna šalje Rabatta svoj prvi izvještaj o saslušanju suprotstavljenih strana.

Vukasovići u svom iskazu terete isključivo Lalića, Milaneza i još nekolicinu njihovih »consortes tumultus actione civili ex tumultu facto desumpta«, i to zbog prekršaja koji spadaju u »Criminal causa«. Pritom oni traže naknadu troškova i štete koja je pričinjena njihovim dobrima. Drugim riječima, Vukasovići ne tuže općinu grada Senja »in corpore«.

Očigledan je njihov pokušaj »depolitizacije« istrage. Budući da su u pitanju »Criminal causa«, otvorili su dvojbe oko sudskog postupka poslije završene istrage, tj. da li će o njihovoj tužbi suditi vojni sud ili neće. Oni time doista neposredno štite povlašteni položaj svoga grada ako se uspije dokazati nekompetentnost vojnog suda. Ograničavanjem tužbe na Lalića i njegove najbliže sljedbenike (osim Milaneza spominju se prezimena Homolić, Domazetović i Hreljanović) trebalo je stvoriti pretpostavke za njihov povratak u Senj. S druge strane, Vukasovići su na neki način htjeli izaći u susret i vojnim vlastima jer su shvatili njihovu želju za što bržim povratkom na staro stanje, koja je uostalom i njihova najveća želja.

Na protivnoj strani se kao tužitelj javlja cijela senjska općina, koja je pored već spominjanih »Gravamina« posredstvom svog advokata priložila i jednu »additional-Libell«. Oni se ne osjećaju krivim »ratione spondendo tumultus, vel seditionis«, tj. poriču da su se bili zavjerali radi bune, prihvaćaju samo »respondiendo incidente«, tj. »ab eis tumultum factum fuisse«. Oni stalno naglašavaju da je sve što su učinili bilo protiv Vukasovića, nikako protiv cara. Rabatta je i te kako svjestan slabosti njihova stava jer se sami događaji 10 oktobra ne mogu iz njega objasniti, a još manje ako se zbivanje u Senju istražuju povezano sa zbivanjima u Primorskoj krajini.

Senjani su imali mnogo manje izbora u usmjeravanju svoga ponašanja u istrazi. Već po broju gravamina, a još više po »additional-Libell« može se zaključiti da je grad u stanju stalne uzbunjenosti, koja se ne stišava. Drugo, kroz njihovu tužbu provlače se interesi različitih slojeva i interesnih skupina u gradu, koji teško ili nikako ne mogu međusobno biti usuglašeni. Već na početku istrage Rabatta govori o mnoštvu proturječnih iskaza, tj. o »eine gänzliche confusion in den process«. U njegovu idućem sačuvanom izvještaju od 21. juna već se govori o »beede Partheyen, oder Vill mehr Factionen«.

Lalićev glavni cilj su Vukasovići. Da bi se oni istjerali iz grada, potrebno je da takvu odluku donese i vojni sud jer su oni gotovo svi oficiri. U tome je i najveća Lalićeva slabost. Uvlačenje vojnog sudstva u tako velik gradski spor vodilo je nužno ograničavanju gradskih sloboda, što najvjerojatnije on sam nije htio. Takav pravac istrage morao je naići na još veće protivljenje brojnih drugih Senjana.

Dakle, različiti su razlozi utjecali na to da istraga postane još složenija. U njoj tada još uvijek nema Vuka Homolića, Vranjanina, Ugarkovića, Lu-

kančića, biskupa Pohmajevića, nema ljudi koji bi svojim izjavama znatno mogli utjecati na njezin dalji tok. Upravo ta imena u tom smislu i spominje grof Rabatta.

Dok je karlovačka istraga ovako sporo odmicala, najvažnije je bilo da Generalat ostane miran. Careva rezolucija od 18. januara 1720. nije mogla imati dugotrajnijeg utjecaja ako ne budu djelovali i drugi činioци. To se u proljeće 1720. godine i potvrdilo, kada na tržištu Habsburške Monarhije nije bilo dovoljno soli, sudeći po podacima iz istražnih spisa. Zemlji je prijetilo njezino novo poskupljenje. Karlovački generalat se ponovo počeo komešati. Rabatta, Bonaza a vjerojatno i drugi viši oficiri odlučno su tražili da se odloži poskupljenje soli u Rijeci, Bakru, Bakarcu i Senju, tj. u lukama gdje su se krajišnici njome snabdijevali. Doista, carskom odlukom od 17. juna u spomenutim mjestima je »die introduierte Salz Staigerung bis auff weithere Disposition Suspendiert wurde«. I Bonaza i Rabatta smatraju vrlo važnim stvaranje potrebnih zaliha soli (»dass ein Vorrath des Salzes verschaffet werde«) kako bi se bar donekle mogli smiriti krajišnici u slučajevima njezine nestašice. Ma kako bio nesiguran, mir se ipak održavao.

Početkom juna Rabatta bilježi samo jedan slučaj u Otočcu koji je mogao imati širih neželjenih posljedica. Pere Kolaković je u nekakvu sporu zbog zemljišta gotovo izazvao »ein bluth baadt«.

Koncem juna ponovo dolazi do zastoja u istrazi. Neki Karlobažani su ustrajno izbjegavali da se odazovu pozivu. »Pfarrer zu Berlog« (najvjerojatnije pominjani Deuntić — prim. D. R.), izvještava Rabatta u pismu od 28. juna, »so gleichmessig sehr bezichtiget ist« pobjegao je u Dubicu, u Banskoj krajini. Malena je mogućnost da će ga se »bell modo« dobiti u Karlovac. On će u tom smislu tražiti pomoć grofa Draškovića, »qua locum tenenti Banali«.

Dalji tok istrage i zbivanja u Senju možemo tek djelomično pratiti. Čini se da je zastoj u istrazi trajao i dalje. Car je bio prisiljen početkom augusta, tj. 7. VIII, svojom novom rezolucijom i patentom iznova zajamčiti »salvus conductus« i pozvati Senjane da izaberu upućene i opunomoćene zastupnike u Karlovac. Pritom ih je pozvao da do konačne sudske odluke prihvate sve one sugrađane koje su protjerali iz grada ili su ga oni sami napustili. Pritom se Vukasovićima zabranjuje vršenje bilo kakvih gradskih i vojničkih službi.⁴⁸

Iako su Senjanima ovu rezoluciju došli objasniti pukovnik grof Kulmer i auditor Preuenhueber, oni su se na nju oglušili. Vijećanjem su usvojili novi »Memoriale«, u kojem se ponovo biranim riječima govori o odanosti caru, ali, kako kaže princ Eugen u svom izvještaju Karlu VI, »anbey ihre freyheiten und Privilegia wie Vorhin suchen, und schutzen wolten«. Ponovo odbijaju poslati svoje zastupnike u Karlovac, a ni protjerane neće primiti! Čak ako Rabatta dođe pred Senj s njemačkom milicijom, neće ga primiti nego će »das Volck gleich allarme geschreyen, sich gegen den oberen Thor zusamben geschocket, hölzene rigln ergriffen, und anhängschlosser beygebracht, auf das Sie es Versperren, und Ihme grafen Rabatta allen falls den eintritt Verhinderen kunten«, izvještava princ Eugen, ogorčeno dodajući da su Senjani samo na riječima odani i poslušni a u stvarnosti ne rade ono što se od njih traži.⁴⁹

⁴⁸ Eugenio von Savoy caru, Beč, 7. X. 1720, KA, HKR Expedit, 1720 X 99.

⁴⁹ Isto.

U samom Senju ne prestaju proganjanja i zlostavljanja onih već rijetkih ljudi koji su na neki način bili vezani s Vukasovićima. Očigledno je da se poduzimalo sve što je bilo moguće da se spriječi povratak Vukasovića.

U takvu zabrinjavajućem stanju princ Eugen, kao predsjednik Dvorskog ratnog vijeća, saziva 27. septembra 1720. sastanak kojem prisustvuju potpredsjednik Vijeća grof von Herberstein, grof von Stürck iz Austrijske dvorske kancelarije i predsjednik Dvorske komore grof von Dietrichstain. Rad istražne komisije je tom prilikom povoljno ocijenjen, posebno zato što ona nije izlazila iz zadanih granica i ovlaštenja te što nije »keinen rechtlichen anlas gegeben, dass die Zengische communitet in solche ein Mistrauen stellen«. Senjani se u potpunosti proglašavaju odgovornima za stanje istrage. Jedna i druga zavađena strana smatra se odgovornom što je njihov slučaj tokom dotadašnje istrage postao »causa criminali«. Izgleda da je na sastanku prevladalo uvjerenje da Senj i Primorsku krajinu treba umiriti vojnom silom. Dakle, obnovljen je već poznati prijedlog. Kako u blizini nije bilo podesnih jedinica, a njihov je dolazak u to već poodmaklo doba godine iz udaljenijih zemalja pretpostavljao velike teškoće, još jedanput se odustalo od te namjere. Nisu ispušteni iz vida ni drugi razlozi odlaganju dolaska vojske, jer »an diser sehr bedenklichen gränz, und unter denen alda mehrenthails uncivilisirten, und zugleich den waffen angewohnten leuthen ein grosses feyer, und schädliche weitherung weitherung entstehen dörrfte«. Zaključeno je da se od Senjana zahtijeva da bez odlaganja izaberu svoje zastupnike koji će doći u Beč, s tim da među njima bude i advokat dr Peri. Zastupnici moraju biti dobro upućeni u spor, s potrebnim instrukcijama i punomoćima za razgovore. Oni će se javiti u Dvorsko ratno vijeće »als Ihrer oberen Instanz«. Jasno je da će biti pozvani na odgovornost zbog neposlušnosti, ali s namjerom da se primoraju na traženje što bržeg izlaza iz postojećeg stanja. Ukoliko ne pristanu na mirno rješenje spora na osnovi koju će predložiti Dvorsko ratno vijeće, u Senj i Primorsku krajinu uputit će se njemačka milicija. Izvještaj u tom smislu je 8. oktobra 1720. dostavljen caru. Poslije njegova prihvaćanja (»placet in toto. Carl«) izdani su odgovarajući nalozi Teuffenbachu, Rabatti, Gradačkom dvorskom ratnom vijeću, Dvorskoj komori u Beču itd. Svi su datirani 30. oktobra 1720.⁵⁰

U Beču je zavladala doista velika bojazan ne samo zbog stanja u Primorskoj krajini već i zbog ugrožavanja trgovine i plovidbe po Jadranskom moru, dakle zbog ugrožavanja važnih privrednih interesa Monarhije. Rasprava o namještanju stalnih njemačkih posada u Primorju prvenstveno je s time u vezi.

Da bi se buna što prije konačno smirila, tražili su se i različiti drugi načini pritiska na Senjane. U pravom smislu riječi trn u oku je postao advokat senjske općine dr Peri. Pokazao se vrlo sposobnim advokatom, tako da je stekao velik ugled među Senjanima a i utjecaj na Lalića i Milaneza. U Beču je zaključeno da ga na neki način treba slomiti.⁵¹ Senjani su oduvijek bili osjetljivi na isplatu svojih krajiških plaća, a već patentom od 7. augusta ona je obustavljena. Međutim, 30. oktobra piše Dvorsko ratno vijeće Rabatti da »was in obberührten Patent Von 7.ten augusti anhalten, und ist das darinnen angemerckhte Verbott nicht allein auf die Von denen Zen-

⁵⁰ Isto; vidi također KA, HKR Registratur, 1720 X 382, 1720 X 383, 1720 X 393.

⁵¹ Bečko DRV Rabatti, Beč, 30. X. 1720, KA, HKR Registratur, 1720 X 382.

gern bey dem I. Ö. Camerali, und dem herzogthumb Crain zuempfangen habende gelder, sondern auch Proviant und Tuch Verhenget worden...».⁵²

Ovim novim usmjeravanjem događaja, odlukom da Dvorsko ratno vijeće neposredno pokuša smiriti Senj i Primorsku krajinu, uloga istražne komisije je znatno smanjena. Komorski savjetnik Ceroni čak se vratio u Grac na svoje redovne poslove. Ipak, ona će i dalje nastaviti svoj rad.⁵³

Cijeli tok istražnog postupka otkriva izrazitu bezidejnost habsburške politike spram Senja i Primorske krajine. Ako se odbaci retorika prijetnje silom, koliko god priželjkivana toliko i neostvarljiva u to vrijeme, ostaje nemoć istražne komisije pod Rabattinim predsjedanjem. Stalno usmjeravan iz Beča i u neusporedivo manjoj mjeri iz Graca, rad komisije vjerojatno je odražavao nemoć vojnih vlasti da učine bilo što u skladu s politikom uređenja Vojne krajine, njezine militarizacije. Što je vrijeme više protjecalo, većma je prevladavao strah da stanje ne postane još gore. Izgleda da komisija u toku svog rada nije napuštala Karlovac. Umjesto da se istražni postupak vodi u prostoru bune, komisija bira za svoje sijelo sigurnost središta Generalata.

Koliko se može zaključiti na temelju oskudnih izvora, ni Bečko dvorsko ratno vijeće nije svojim neposrednim utjecajem na zbivanja u Senju i Primorskoj krajini uspjelo pridonijeti smirivanju prilika. Na koncu je ponovo morao biti iskorišten vladarev autoritet da bi se omogućio povratak Vukasovićima i drugim senjskim prognanicima i izbjeglicama. Carska rezolucija u tom smislu objavljena je 16. juna 1721. godine. Protivnici su dočekani s nesputanom mržnjom. Napadani su neprestano, u »mille injurijs ac Cantillenis«. Pave Lalić sa svojom družinom, u kojoj je uvijek bilo bar tridesetak ljudi, stalno je dokazivao da ne odustaje od svojih nauma. Tako je jednog dana na Artu teško stradao Filip Vukasović stariji.⁵⁴

Iako je istraga u suštini bila obustavljena, a sudionicima bune uvjetno oprosteno, već samim tim što su ostala otvorena sva ona društvena proturječja koja su bunu u Senju prouzročila, postojala je mogućnost da se ona prvim povodom jednostavno obnovi. Kako u politici vojnih vlasti u Senju i Primorskoj krajini nije bilo nikakvih promjena koje bi utjecale na poboljšanje postojećeg stanja, naprotiv, ono se samo mijenjalo sve više nagore, odlučeno je definitivno da se u Senj uputi brojnija posada redovne njemačke vojske. Careva rezolucija, kojom se i Senjani o tome obavještavaju, datirana je 24. septembra 1721. Senjanima je ovaj veliki teret trebao biti olakšan samo utoliko što će »die Miliz vmb ihr paares Geld zu leben«.⁵⁵

Odluka je u Senju izazvala zaprepaštenost. Kao da je tek sada postalo jasno kakve pogibeljne posljedice mogu zadesiti grad. Međutim, Lalić i njegovi sljedbenici čak i taj preokret doživljavaju prvenstveno kao nešto što će koristiti Vukasovićima. Sada imaju još jednu optužbu na njihov račun, tj. da su krivi zbog dolaska njemačke posade. Izgleda da je samo trenutačno bila prevladala odlučnost da se po svaku cijenu treba oduprijeti ulasku njemačke posade u grad. Zabilježeno je da se skupina Lalićevih pristalica 7. novembra na to zaklinje. Inače je u mržnji spram Vukasovića dogovarano

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Articuli, isto.

⁵⁵ Bečki DRV Teuffenbachu, Beč, 2. XII. 1721, KA, Cróatica, 1721 XII 2.

kako da se jednostavno pobiju »omnes de Familia Vkassovich tam Mares quam Faemines«. Ponovo se skupilo saveznika po Primorskoj krajini. U Matijaševića klijeti u Krmpotama Petar Homolić i Danijel Hreljanović dogovaraju s dvadesetak povjerljivih krajišnika konačni obračun s Vukasovićima (7. novembra 1721.).

U toku noći 7/8. novembra Lalić i Milanez s četrdesetak ljudi zaposjedaju gradska vrata i sa skupljenim pristalicama u gradu i izvan grada obavljaju pripreme za obračun do kojeg treba doći idućeg dana. Skrovito je unošena municija, koje im je inače nedostajalo. Jedno njezino tajno spremište bilo je u kući Mate Daničića.⁵⁶

Idućeg dana, 8. novembra 1721. godine ujutro, Lalić i Milanez skupljaju na Cilnici gotovo sve Senjane. Čak su postrojeni po svojim kompanijama (»turmatim«). Odatle kreću u napad na kuće Filipa i Antona de Vukasovića.⁵⁷ Filipova kuća, tik uz prvostolnu crkvu sv. Marije, napadnuta je čak i topovima. Opsjednuti Vukasovići su se i sami branili, uzvraćajući pucnjavom. Pritom su ranili trojicu ljudi: vlastelina Jurja Hreljanovića, zatim sina Antuna Rittera i još nekoga nezabilježenog imena. U još većoj uzrujanosti koja je potom zavladała, pokušao je smirujuće djelovati biskup Pohmajević. Vidjevši da vojna vlast nema baš nikakve mogućnosti utjecati na smirenje bune u tako opasnom trenutku, »kupeći svećenstvo pod crkvenu zastavu i uzamši presveto telo spasovo zaredi buntovna mesta uza duhovničku na mir svetujuću molitvu. Ali zašev do metežnog kola zviždahu zrna puščana i kamenje topom metano, da se je u brzo vratit morao. Zvona zvone, sveće crkvene po duhovničkih kućah izpostavljene opominjahu razmirnike na jenjanje«.⁵⁸ Biskup je izazvao podozrenje zbog veza s vojnim vlastima i Vukasovićima. Njegova pojava u času kada Vukasovići ranjavaju trojicu ljudi nije mogla smiriti uzrujanje, nego samo povećati. Pučanin Bosna poče topom razbijati prozore na biskupovu dvoru. Puškaranje je predvečer onemogućila bura, tako da su se pobunjeni Senjani morali razići svojim kućama.

Po Magdiću, nakon smirivanja poslijepodnevnog nevremena Senjani su se iznova skupili pred biskupskim dvorom. Kako su se u njemu već nalazili neki oficiri zajedno s biskupom, započe neka vrsta pregovora. Pobunjeni građani su odlučno zahtijevali da Vukasovići »kano grada izdajice« moraju iseliti. Budući da su bili neumoljivi u svom zahtjevu, biskup se dogovori s von Aichelburgom, Lukančićem, Vranjaninom i još nekima da se Vukasovići tokom noći sklone u gradski kaštel. Izgleda da su se tom odupirali i sami Vukasovići, pa su im morali zadati časnu riječ da im se ništa neće dogoditi. Nejasno je koliko je Vukasovića otišlo u kaštel. Oni su tamo bili okovani u gvožđe. Vojne vlasti su očigledno htjele spriječiti bilo kakav njihov postupak koji bi prilike u gradu mogao još više pogoršati.

Kada se Senjom pročulo da su Vukasovići okovani u kaštelu, neki građani »provališe još iste noći vođeni Vukom Cicilijom u njihovu kuću, te je posve oplijeniše«. Oplijenjena je kuća Antuna Vukasovića. Suvremeni izvor kaže da je odneseno sve što se moglo odnijeti, tj. »Supellectilia, aurum, argentum, pecinias etc.«, s tim što se među najrevnosnijima po drugom izvoru ističe Vuk Stipanović. Filipova kuća je čak bila zapaljena, ali kada se vidjelo da požar može zaprijetiti cijelom gradu, potpaljivači su pogasili

⁵⁶ Articuli, isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ M. Sladović, nav. dj., 366.

vatru.⁵⁹ Nato proširiše gradom vijest da Vukasovićima dolazi u pomoć pop Bogdanić s 300 Krivopučana i Ledeničana, među kojima Vukasovići posjeduju zemlju, zatim da će uskoro stići i njemačka vojska itd.

Sladović i Magdić nas posebno obavještavaju o postupcima biskupa Pohmajevića, koji očigledno nije htio dopustiti da mu se ponovi 1719. godina pa da ponovo mora potpisivati nekakvo pismo pobunjenih Senjana. Iz izvorne građe više saznajemo o naporima svećenstva da se Senj smiri. Biskup, senjski kaptol i pavlini šalju 11. novembra tri odvojena pisma caru s istovjetnom molbom da njemačka vojska ne dolazi u Senj. Ova pisma nismo pronašli, pa ostaje otvoreno pitanje što je biskup smatrao potrebnim učiniti. U Bečkom dvorskom ratnom vijeću ove molbe nisu jednostavno odbačene iako je zato postojao formalni razlog. Crkvama u Vojnoj krajini nije bilo dopušteno miješati se u pitanja o kojima su odlučivale vojne vlasti. Ipak, u Beču se vrlo dobro znalo da biskup može doprinijeti smirivanju prilika u skladu s njihovim potrebama. Odlučeno je da car pismeno ne odgovara, već da se naloži barunu Teuffenbachu da »iz pije-teta prema svećenstvu« usmeno prenese uvjeravanje da će se spram katoličke crkve iskazivati »höchste naigung«, s tim da ipak prikladno upozori biskupa da se ne miješa u politiku vojnih vlasti.⁶⁰

Istog dana, tj. 11. novembra 1721, senjska općina također šalje pismo u Beč, sadržajno najvjerojatnije ograničeno na molbu da njemačka vojska ne dolazi u Senj. U Beč potom odlazi i vojvoda Bassi, čije se ime ovom prilikom prvi put spominje u izvorima, sa zadatkom da Dvorsko ratno vijeće obavijesti o zbivanjima 8. novembra te da i sam pokuša utjecati da se odustane od slanja vojske. Senjani nisu mogli znati da su sve njihove molbe izlišne, dapače, da je svaka nova koja je pristizala u Beč najčešće dolazila usporedo s Teuffenbachovim vijestima o nemirima u gradu, Primorskoj krajini, Lici i Krbavi, dodatno tako uvjeravajući princa Eugena da je intervencija vojske nužna.⁶¹

Iz Pohmajevićeve okružnice svećenstvu Primorske krajine od 12. oktobra možemo razabrati pod kojim uvjetima su Vukasovići otišli u kaštel i što on misli o njihovu okivanju. Tvrdi da je bilo dogovoreno »da za noćas (8/9. X. — prim. D. R.) u kaštel sva ima pojt i jutro tri peršone van iz grada otiti, ke su bile iz onih kućah iz kih su ona tri ranjena, a ostali da pri miru u gradu svojih kućah budu; ali se je drugač pripetilo, da su jih svih ondi okovali, ki su se cesarove i kraljeve svitlosti na svoje kuće pover-nuli, od kud se bojimo božje i cesarske serčbe i biča...«.⁶² Očigledna je razlika u mišljenjima među biskupom i oficirima. Oficiri su ga očigledno iskoristili da uvjeri Vukasoviće da prijeđu u kaštel, a da mu nisu rekli da će oni tamo biti okovani. Vojna vlast očigledno ni u njega nije imala neko naročito povjerenje. Inače, biskupova je okružnica bila upućena katoličkim župama »po Vinodolu i priko gor do Brinj, pokle se nam iz Brinj povrati«. Župnici su trebali smirivati narod, ali je otvoreno pitanje da li su svi oni tome bili skloni.

⁵⁹ Articuli, isto; M. Magdić, *Senjska buna*, 157.

⁶⁰ Bečko DRV Teuffenbachu, Beč, 2. XII. 1721, isto.

⁶¹ Isto. U riječkoj posadi nalazi se 1709. godine kaplar Andreas Bossa (vidi prilog 5).

⁶² M. Sladović, nav. dj., 368.

Tokom tih zbivanja barun Teuffenbach nije bio u Senju. Zapovjednik tvrđave je grof Saurau, koji je izgleda dobro pazio da se njemu lično bilo što loše ne dogodi. Prvi svoj izvještaj on šalje u Grac tek 11. novembra.⁶³ Veliki kapetan dolazi u Senj 15. novembra predvečer, kada i poručuje gradskim sucima da dođu k njemu idućeg dana ujutro. Kada se s njima našao, naložio im je da idućeg dana, također ujutro, ponovo dođu k njemu, s tim da »die gesamtbte Communitet zu samben bereuffen«.⁶⁴

Izuzetno su zanimljivi Teuffenbachovi izvještaji koje je potom slao iz Senja. Ovaj visoki, iskusni krajiški oficir, s vrlo istančanim poznavanjem Senja i Primorske krajine, suočio se sa stanjem iz kojeg uistinu nije bilo jednostavno naći izlaz, tako da je i on sam bio zapao u krizu. Koliko god bio odlučan provoditi naređenja iz Beča, toliko je svjestan da se njima malo šta rješava. On dolazi u Senj s podrobnom instrukcijom o ulasku 200 njemačkih vojnika u gradsku posadu. Vidjeli smo da cijeli grad tada nema 2000 stanovnika. U Beču sigurno nikome više ne bi ni padalo na pamet da pokreće bilo kakvu istragu koja bi se vodila poput Rabattine. Jakom njemačkom posadom u Senju se htjelo dugoročnije onemogućiti da se grad pretvori u stalno središte opasnih buna, s nesagledivim posljedicama ne samo u Primorskoj krajini, Lici i Krbavi već u cijelom Karlovačkom generalatu. Budući da se očekivao više nego siguran otpor Senjana takvoj odluci, da bi bar donekle »omekšali« svoj stav, istovremeno im saopćavaju da je konačno »ihre Cameral, und Landschafft. bezahlung geschlagene Verboth zurück aufgehoben«. Uz obnovu krajiških isplata Senjane se uvjerava da dolazak njemačke vojske nije protiv njihovih slobada i povlastica, nego »mehr ihnen zu nuzen«. Međutim, popuštanja u pitanju Vukasovića nema. Oni moraju ostati u Senju, a Senjanima će se zaboraviti sve što su učinili ako se spram njih umire.

Gradski su suci tada bili Pave Homolić i Vuk Milanez, dakle najbliži Lalićevi sljedbenici. Njima dvojici i ovećoj skupini Senjana i oficira Teuffenbach obrazlaže uručeni carski dopis. Suci nisu oklijevali s odgovorom. Vijećanje građana je kratko trajalo. Odlučno su se i ovaj put suprotstavili dolasku njemačke vojske. S nadom u »cesarevu« milost, odlučili su da ga najhitnije obavijeste da će ubuduće kao i do sada vjerno braniti ovaj grad te da stoga nije potrebno da u njega dolazi njemačka vojska. Nikakva dalja Teuffenbachova uvjeravanja nisu pomagala, iako je i on bio odlučan, posebno upozoravajući na posljedice otpora carskim odlukama. Oni su ustrajali u stavu da Nijemci nikako ne ulaze u grad do naredne carske odluke. Nisu se ustručavali upozoriti da će se u slučaju njihova dolaska dogoditi nesreća za koju ne žele biti odgovorni. Kako je i Teuffenbach zaoštrio svoj stav, vijećanje okupljenih Senjana nastavljeno je još nekoliko sati. Njihove odlučnosti je postupno počelo nestajati. Dok je »Lalićeva stranka« bila ustrajna u otporu dolasku njemačke vojske, skupina utjecajnih ljudi, za koje se u izvorima kaže da su nastojali biti izvan »partija«, bili su znatno obazriviji u procjeni potrebnog ponašanja. Među njima su tada najistaknutiji vojvoda Čudinović i zastavnici Luka Vranjanin i Andre Čolić. Teuffenbachovo ponašanje ih je uvjerilo da senjska općina svojim isključivim stavom može teško ugroziti svoju vlastitu budućnost. Osjetili su da se ovaj put neće odustati od slanja vojske. Uspjeli su osigurati pre-

⁶³ KA, Croatica, 1721 XII 3.

⁶⁴ Zbivanja poslije Teuffenbachova povratka u Senj pa do konca 1721. istraživana su na osnovu KA, Croatica, 1721 XII 2 i 1721 XII 3.

vagu svom stavu da se caru uputi molba da njemačka vojska ne dolazi u Senj, ali ako car ostane pri svojoj odluci, oni će je prihvatiti. Međutim, Teuffenbach je po svaku cijenu htio spriječiti molbu caru. Osjetivši da se Veliko vijeće počelo kolebati, zatražio je da se još jedanput raspravi o njihovoj odluci. Treće vijećanje tog dana potrajalo je oko jedan sat. Gradski suci i nekolicina uglavnom mlađih ljudi donijela je velikom kapetanu odluku kojom je sve vraćeno na početak, tj. da treba čekati odgovor na molbu caru.

Istog dana, 17. decembra 1721, nekolicina »Lalićevaca«, među kojima su bili gradski suci, zatim Vule Domazetović, Franjo Stauber i još neki ljudi, otišla je biskupu Pohmajeviću čuti njegovo mišljenje o najnovijem razvoju događaja. Biskup je promijenio svoj stav otpora dolasku njemačkoj vojsci i nagovarao ih je da se vojska primi. Oni su mu se suprotstavili tezom da nisu sami jer ih podržava cijela Primorska krajina, zatim Lika i Krbava. Ovaj razgovor biskup je još istog dana prenio Teuffenbachu »in höchsten Vertrauen«.

Teuffenbachu nije preostalo ništa drugo nego da poruči von Lumagi iz Stahrenbergove regimente, čiji su vojnici trebali doći u Senj, da se zbog senjskog otpora ulazak u grad mora odložiti.

Poslije odbijanja da se prihvati njemačka vojska napetost u Senju neprestano raste (»täglich anwachsender confusion«): »Sonsten hat sich der Voiboda Lalich krankh gemacht, allem ansehen nach, das Er nich mehr capabl das angezündte feüer zu dämpffen, und finden sich in Zeng so Vill frembde Forestier herinen, ohnwissend was sie zu thuen haben, dass sie die Communität, und das Volckh in der Mannschafft fast über steigen; Und zu deme, so stehent ged. Voiboda Lalitsch sein grosses schiff hier in porto in bereaitschafft, auf welchen Er, wie ich vernehme all sein beste sacht einbarquirt habe, umb in fahl einer gefahr sich aus dem Staub machen zu können.« Vojevoda Lalić, čovjek koji je neobuzdanošću svoje prirode, neovisno o drugim svojim osobinama, znatno utjecao na zbivanja 1719—1722. godine, sada samo razmišlja kako da se izvuče iz tokova na koje ima sve manji i manji utjecaj. Senjani su uvijek ljubomorno čuvali slobodu svoga grada, ograničavali ulazak u njega, čak i svojim krajiškim suborcima, što se, kao što smo vidjeli, više puta dogodilo tokom ovih godina, a odjedanput se u gradu nalazi više »Forestier« nego njih samih koji su u »die Mannschafft«.

Vukasovići su i dalje okovani u kaštelu. Teuffenbach i ne pomišlja mijenjati bilo što s njima u vezi dok se ne odluči o dolasku njemačke vojske u Senj.

Veliki kapetan se tada osjeća nemoćnim. U pismu od 18. novembra traži od svojih pretpostavljenih u Gracu da ga premjeste u Karlovac. Njegov je autoritet toliko osporen da mu Senjani bez puno diskrecije otvaraju poštu.

Naredni dani protječu u grozničavom iščekivanju odgovora iz Beča. Teško je reći tko je tada u Senju u većoj nedoumici.

Teuffenbach upozorava pretpostavljene na opasnosti koje mogu prosteći iz toga ako njemačka vojska silom ushtjedne ući u grad. Skida sa sebe odgovornost zbog posljedica do kojih bi nakon takva pokušaja moglo doći. S druge strane, razmatra kakve sve mogućnosti postoje da se Senj, Primorska krajina, Lika i Krbava umire. Sve se svodi na potrebu da na

proljeće, dakle kada to zbog vremenskih prilika tek bude moguće, u ove krajeve dovedu jake vojne snage koje će stanje srediti egzemplarnim mjerama.

»Lalićeva stranka« sve se više osipa. Mate Daničić, »welche derzeit das Capo Von dem Volckh ist«, tj. onog sloja koji nema građanskih prava a koji prvenstveno čine venturini, kaže Teuffenbachu da će se narod odvojiti od Lalića ako dvor potvrdi svoju raniju odluku. Laliću se čak može dogoditi da ostane sam sa svojih 50 »bandita« koje »in oculis haltet«. Na venturine je naročito djelovala careva odluka o obnovi isplata plaća. Još jedanput se pokazuje da narav otpora venturina Vukasovićima ni izdaleka nije slična naravi otpora vlastele i pučana.

Struja »uninteressirte von beeden Partheyen« postupno jača, ali ni izdaleka dovoljno da bi se odmah mogla nametnuti gradu. Ta struja mora biti vrlo obazriva u ponašanju da joj se ne bi dogodilo da bude svrstana među izdajice grada, poput Vukasovića. Von Aichelburg, za koga Teuffenbach kaže »welcher pro instrumento bishero gebraucht, Sie Zenger zur raison zu bringen«, tvrdi da su Senjani »in Forcht und Schrokhen«. Takva raspoloženja naročito izaziva činjenica da u carevu dopisu nema ni riječi o »perdonu«. Iz toga se zaključuje da će dolaskom vojske biti izloženi »egzekuciji«.

U takvim prilikama Teuffenbach preporučuje politiku »Scherferes betrohung«. Von Lumaga bi u trenutku potvrde odluke o ulasku vojske trebao biti što bliže Senju da u njega može što prije i ući, sprečavajući tako Senjane da se još jedanput ne predomisle.

Čekanje vijesti iz Beča odužilo se sve do 15. decembra, kada iz Dvorskog ratnog vijeća dolazi naređenje od 2. XII. da se postupi prema crevoj odluci. Iako su dopis primili »mit allen Respect«, svi su bili protiv. Teuffenbach haže: »Und Ich das Castell hab müessen Spören lassen.« U razgovoru sa svojim velikim kapetanom Senjani ponavljaju zahtjev da Vukasović odu iz grada. Kada je to Teuffenbach odbio prihvatiti, ponovo su se povukli na vijećanje. Prilikom ponovnog susreta kažu mu da je naredbom iz Beča on »das Capo were denominierter denen Vkachovitschen Ihren Sentenz zu machen«. Stoga ga mole neka tako i postupi, pošalje svoju odluku na dvor, a oni će mirno čekati odgovor.⁶⁵ Budući da je Teuffenbach i dalje ustrajno zahtijevao prihvaćanje njemačke vojske, Senjani su se ponovo povukli na vijećanje. Idućeg dana, 17. decembra predaju mu svoju rezoluciju, kojom traže carski »perdon«, nakon čega su spremni primiti 50 vojnika, ali pod uvjetom da ih šestorica Senjana doprati i uvede u grad. Načinom ulaska trebalo je spašavati prava grada.

Dalji Teuffenbachovi izvještaji sve više liče jedan drugome. Sada kada se u gradu shvatilo da nema baš nikakve nade da se odustane od slanja njemačke vojske, grad se potpuno umirio u potištenosti i strahu zbog neizvjesne budućnosti. Veliki kapetan piše pretpostavljamo sa sarkastičnim zadovoljstvom poslije očajanja koje je sam proživio: »Sie Zenger ganz Still, Vnd zwischen Forcht und Hoffnung leben.«⁶⁶ Sve što mu se saopćava u ime općine, sve što saznaje od svojih pouzdanika o stanju grada svodi se na traženje da prije ulaska vojske budu zaštićeni vlastoručnim carevim oprostom, da se nikome ne oduzima vojna služba i plaća te da se potvrde

⁶⁵ KA, Croatica, 1721 XII 3.

⁶⁶ Teuffenbach bečkom DRV, Senj, 24. XII. 1721, KA, HKR Expedit, 1722 II 264.

gradske povlastice. Međutim, kao mora ih je opterećivala veličina njemačke posade koja je trebala biti smještena u gradu. Pristajali su na 70 vojnika, pa se ponovo vraćali na 50 vojnika. Zanimljivo je da se Teuffenbach uopće upušta u te razgovore kada mu je vjerojatno bio poznat čvrst stav Dvorskog ratnog vijeća. To se može objasniti jedino taktičkim razlozima. U svom pismu Beču od 19. decembra 1721. on kaže da vojska doista ne može ući u Senj bez dozvole gradske općine, ali ne toliko što se ne bi mogao skršiti otpor samih Senjana, koliko zbog Primorske krajine, Like i Krbave, koje bi imale povod buni nesagledivih posljedica.⁶⁷

Kada su na Novu godinu 1722. mogli shvatiti da će dobiti carski oprost, Senjani su nesumnjivo osjetili određeno olakšanje. Kao da su se tada ponovo sjetili Vukasovića, koji su, naravno, još uvijek utamničeni. Tražili su »satisfakciju« u svom sporu s njima.⁶⁸ Istog dana Vukasovići šalju Bečkom dvorskom ratnom vijeću pismo u kojem također traže »satisfakciju«, ali i »liberationem ab arresto, et securitatem perpetuam«.⁶⁹ U Senju je prevladavalo mišljenje da će poslije dolaska vojske svoj spor s njima ipak morati rješavati na sudu. Očigledno i sami takvo nešto traže.⁷⁰

Time su stvorene sve pretpostavke da vojne vlasti ovladaju zbivanjima u Senju. Carski oprost Senjani dobivaju 14. januara 1722. godine, a 17. januara po carevu naređenju princ Eugen saziva konferenciju u Dvorskom ratnom vijeću na kojoj je odlučeno da se u Senj što hitnije uputi čak 250 vojnika, a da se riječki garnizon pojača s 50 vojnika, očigledno zbog potrebnog opreza. Time se istovremeno djelotvorno osigurava trgovina na Jadranskom moru. Radi rješavanja sporova u gradu treba ustanoviti nepristrasni sud, tj. »Unparthevisches judicium«, kako se često ponavlja u izvorima.⁷¹

Budući da je u međuvremenu u Senju ponovo počeo jačati nemir u iščekivanju carskog oprosta, sam Teuffenbach sigurno je osjetio veliko olakšanje kada ga je konačno dobio rano ujutro 25. januara, s nalogom da »Original Rescript« preda gradskim sucima i zastupnicima. Izvještava da su pozvani senjski prvaci bili zadovoljni kada im ga je uručio, a kasnije u toku dana mu je predana i psimena potvrda u ime »Judices, Nobiles, Ciues, Vniuersusque Populus Segniensis« da grad prihvaća njemačku posadu. Teuffenbach odmah poručuje von Lumagi da hitno krene iz Ljubljane za Rijeku.⁷²

Kako je bio uvažen senjski zahtjev da posadu uvedu u grad njegovi građani, krenulo je 5. februara u Rijeku zastupstvo: kanonik Juraj Konjiković, sudac Vuk Milanez, Juraj Domazetović, Pere Homolić, Juraj Demelić, Juraj Hreljanović, Mate Daničić, Vicko Konjiković, Anton Ručić, Anton Sodić, Mateša Staniceo, Frane Galanić i Marko Malešić.⁷³

Konačno, 9. februara 1722. godine ušlo je u Senj 250 vojnika iz sastava pješačke regimente grofa Guide Starhemberga. Po burnom vremenu krenuli

⁶⁷ KA, HKR Expedit, 1722 I 385; vidi također KA, HKR Expedit, 1722 I 382 i KA, HKR Expedit, 1722 II 287.

⁶⁸ Teuffenbach Bečkom DRV, Senj, 1. I. 1722, KA, HKR Expedit, 1722 I 382.

⁶⁹ Vukasovići Teuffenbachu, Senj, 1. I. 1722, KA, HKR Expedit, 1722 I 383.

⁷⁰ Senjani Bečkom DRV, Senj,?, KA, HKR Expedit, 1722 I 384.

⁷¹ Von Savoy caru, Beč, 17. I. 1722, KA, HKR Expedit, 1722 I 457.

⁷² Bečko DRV Teuffenbachu, Beč, 17. I. 1722, KA, HKR Registratur, 1722 I 230; Teuffenbach Bečkom DRV, Senj, 27. I. 1722, KA, HKR Expedit, 1722 II 287.

⁷³ Teuffenbach Bečkom DRV, Senj, 12. II. 1722, KA, HKR Expedit, 1722 II 232.

su brodom iz Rijeke. Spomenuta senjska pratnja dala je von Lumagi »guten rath« da ne pokušava po takvu nevremenu pristati u senjsku luku. Iskrkali su se na Sv. Jeleni, sat vremena udaljenoj od grada te umarširali kroz gornja vrata. Teuffenbach je bio poduzeo brojne mjere opreza. Posebno se potrudio ukloniti sve pridošlice. Međutim, sve je proteklo u miru: »Diesen Einmarch aus Curiositet zu besichtigen ist nicht allein das ganze Volckh, sondern fast die ganze Statt gross Vnd klein utrinouque Sexus Vor die Statt geloffen, Vnd ohne geringsten darbey Vermerkhen lassender darwidrung ganz fridlich Vnd modest diesen Ein- Vnd auff march betrachtet.«⁷⁴

Ulaskom njemačke posade u Senj ovaj grad i Primorska krajina ulaze u po mnogo čemu novo razdoblje svoje povijesti. Vojni činilac počinje još odsudnije djelovati na sudbinu grada. Ipak, ni Senj kao ni cijela Primorska krajina pa i Karlovački generalat nisu smireni sve do 1728. godine. Praćenje ovih daljih zbivanja iziskuje brojna nova istraživanja i raspravu mnoštva novih pitanja, prelazeći granice domašaja ovog rada.

ZAKLJUČAK

Bune u Primorskoj krajini i Senju od 1719. do 1722. godine nameću mnoštvo istraživačkih pitanja. Tek djelomično je bilo moguće pokušati na njih odgovriti u ovom radu. Nova izvorna građa, a još više novi domašaji u historiografiji o Vojnoj krajini ipak su nezamjenjive pretpostavke razvijenog znanstvenog objašnjenja tih povijesnih zbivanja.

⁷⁴ Teuffenbach Bečkom DRV, Senj, 12. III 1722, KA, HKR Expedit, 1722 III 183. Sladović i Magdić pišu da je tom prilikom ušlo 25 vojnika u grad. Inače je njihovo izlaganje o pitanju ulaska njemačke vojske u Senj potpuno neprihvatljivo. Što se tiče tog broja, očito je da se ni kod jednog ni kod drugog ne radi o štamparskim greškama. Vidi: M. Sladović, nav. dj., 369. i M. Magdić, nav. dj., 159.

Specification.

Wie die Vom Löb. Generall Feld-Marchall Graff Guido Starhemberg. Regmt. zu Fues alhier ligente Guarnison bequartiert, Vnnd Ein-Logiert ist. Sig. Zeng den 10ten Martij. 1722.

Vom Löb. Regiments-Staab	Ein Herr Obristwachtm. Edler Herr v. Lumaga in Sebastian Schertls-behausung. Ein Feld-scherers-gesell. in Deomasetowichs-Haus. 2										
	Logeamenter, Vnnd Behausungen	Hauptm.	Lieutenant	Feldwebl	Fouriers	Corporall	Tambours	Foursch.	Gefrey.	Gemeine	Summa
Im Schloss.	—	1	—	—	2	1	—	3	43	50	
Fortesse.	—	—	1	—	1	—	—	2	21	25	
Wolfgang Chindinowitz	2	—	—	—	—	—	4	—	—	6	
Paul Deomasetowick.	—	1	2	2	6	3	—	6	91	111	
Eichelburg.	—	1	—	—	3	—	—	6	48	58	
Summa		2	3	3	2	12	4	4	17	203	250

(KA, HKR Expedit, 1722 III 183)

v. Lumaga

Društvene razlike i sličnosti između Senja i Primorske krajine u razdoblju kojim smo se bavili nametnule su pristup i kompoziciju rada. Neujednačenosti su velikim dijelom uvjetovane raznovrsnom sadržajnošću upotrijebljene građe.

Vrlo sam malo bio u mogućnosti reći o društvu Primorske krajine početkom XVIII. stoljeća. Ipak mislim da se pokazala opravdanom podjela na krajiške zajednice, od kojih je svaka pojedinačno određena relativnom posebnošću uvjeta krajiške službe, tj. običaja i povlastica koje su u njoj uživali. Pritom sam razlikovao dvije osnovne skupine krajiških zajednica, one koje su sačinjavali plaćeni krajišnici i one koje su sačinjavali neplaćeni krajišnici. Prve su starijeg porijekla, iz XVI. stoljeća, a druge mlađeg, iz XVII. stoljeća. I jedne i druge imaju izrazito agrarna obilježja, ali među njima ima i znatnih razlika. U prvima je težište privređivanja na zemljoradnji, iako se bave i stočarstvom, a u drugima na stočarstvu, s time da su među njima samima osjetne razlike u mjeri njihova bavljenja zemljoradnjom. Bilo bi i suviše uprošteno reći da je prva skupina u stalnim naseljima, a druga unatoč tome što ima određen zemljišni posjed još uvijek mijenja svoja staništa. U unutrašnjoj kolonizaciji prostora Primorske krajine poslije oslobođenja Like i Krbave (1689), odnosno Karlovačkog mira (1699), sudjeluju u različitoj mjeri sve krajiške zajednice. Prvi tip zajednica čine Hrvati, a drugi Srbi i Hrvati.

Pitanje privređivanja izvan poljoprivrede u toj je mjeri otvoreno da mi se ne čini mogućim bilo što zaključivati. Možemo pretpostaviti da u karavanskoj trgovini, npr. solju, uglavnom sudjeluju neplaćeni krajišnici, ali to bi tek trebalo dokazati.

Društveno raslojavanje u Primorskoj krajini vrlo je ograničeno. Dođuše, postoji sloj »narodnih vođa« (knezovi, vojvode itd.), ali je on toliko ograničen da ga je umjesnije smatrati skupinom. Da bismo izbjegli moguće nesporazume, nužno je naglasiti da se pojam »društveno raslojavanje« često upotrebljava u vrlo različitim značenjima. Nije rijetko izjednačavanje društvenog s imovinskim raslojavanjem. Sve je učestalije upotrebljavanje tog pojma u obzorju sociološkog, potom i antropološkog mišljenja. Kako se u ovome radu nijedno od njih ne može dosljedno upotrebljavati, bit će dovoljno upozoriti na nužnost posebnog istraživačkog pristupa od krajine do krajine prije pouzdanog uopćavanja. Istovremene prilike u Varaždinskom generalatu, također pod habsburškom vlašću, znatno se mogu razlikovati od prilika u Primorskoj krajini, kao što je to slučaj u usporedbi Primorske s Kninskom krajinom pod mletačkom vlašću. Mislim da su »Statuta Valachorum«, pored svih jednostoljetnih sužavanja njihovih odredbi, ipak omogućavali krajišnicima u Varaždinskom generalatu znatno veće društveno raslojavanje nego što je to bio slučaj u Primorskoj krajini, gdje takvih povlastica nije bilo. U Primorskoj krajini društveno raslojavanje krajišnika znatno usporava grad Senj, zato što Senjani redovno dobivaju one krajiške službe koje su u Varaždinskom generalatu osigurane narodnim starješinama. To je još izrazitiji slučaj u dalmatinskim krajinama, jer su u njima i pukovnici i »sopraintendanti« gotovo redovno domaćeg porijekla, određeni krajiškog porijekla. Vojna krajina općenito sprečava društveno raslojavanje krajišnika, odnosno ograničava ga na određen broj »narodnih vođa«, posrednika krajiške vlasti prema krajiškim zajednicama. Međutim, svaku tendenciju daljeg raslojavanja vojne vlasti onemogućavaju. Pretpostavljam da je to također jedno od važnih izvorišta buna u Primorskoj krajini

1719—1722. Nažalost, nisam došao do izvora kojima bih to mogao provjeriti. Međutim, očito je da narodne krajiške starješine redovno sudjeluju u bunama, obično kao »kolovođe«.

Razlozi bunama u ovom su se radu pratili po posebnosti njihova porijekla. Militarizacija Primorske krajine, nedosljedno ali ustrajno provedena poslije bečkog rata, u većoj je mjeri ugrožavala plaćene krajišnike, ali ne samo zato što im je trebala biti ukinuta plaća (»stipendium«). Tendencija statusnog izjednačavanja svih krajišnika već je ozbiljnije izvoriste buna jer je za plaćene krajišnike značila odricanje od mnoštva prava u društvenom životu, privređivanju, u krajiškoj službi, koja su se razvijala u gotovo dvostoljetnom vremenskom slijedu. Dakle, oni se ne bune zato što se žele osloboditi krajiškog statusa, već zato što je ugrožen njihov tradicionalni krajiški status. Tako velike promjene u krajiškom uređenju provode se u vrijeme znatnih privrednih teškoća u Habsburškoj Monarhiji, što ih čini još teže ostvarljivima. Gotovo neprestani nemiri u razdoblju 1719—1722. obiluju povodima da se pretvore u bune, kao što je i bio slučaj s ukonačivanjem kirasira i poskupljenjem soli u 1719. godini.

Takvi povodi ujedinjavaju sve krajišnike beziznimno, kako plaćene, tako i neplaćene.

Neplaćenim krajišnicima također se ugrožava njihov tradicionalni krajiški status, ali je opseg njihovih povlastica nesumnjivo ograničeniji. U njihovu slučaju radi se više o povredama pojedinačnih prava i nametanju novih obaveza. Krajišnik nije kmet, ali je Vojna krajina feudalna ustanova, jasnije rečeno, Vojna krajina, u obliku u kojem se počinje razvijati od početka XVIII. stoljeća, tipična je ustanova habsburškog apsolutizma. Uopće nisam bio u mogućnosti ispitivati oblike i opseg krajiških podavanja u tom razdoblju, iako je nesporno njihovo postojanje. Feudalni društveni odnosi u krajini u biti se ostvaruju u načelu da Vojna krajina treba izdržavati samu sebe. To načelo se dosljednije počinje provoditi tek militarizacijom, tj. od prve polovine XVIII. stoljeća. U tome i jest smisao nestajanja krajiških samouprava. Da bi se spomenuto načelo ostvarilo, potreban je dosljedno razvijen sistem prisile, koji će neposredno utjecati na krajišnike. Baš tome su krajiške samouprave, razvijane na podlozi patrijarhalnih društvenih odnosa, smetnja, i one se postupno ograničavaju na prava u kućnoj zadruzi, koja se ozakonjuje kao krajiška društvena osnova.

U istraživanjima za ovaj rad u više sam navrata nailazio na izraze zlovolje viših vojnih vlasti spram narodnih krajiških starješina, dakle, spram najizrazitijih predstavnika krajiške samouprave. Redovno se naglašava njihova nekompetentnost za krajiške starješinske dužnosti, ali se može naslutiti da zlovolja još više proistječe iz spoznaje da baš oni, a ne više vojne vlasti, odnosno »njemački« oficiri, imaju najneposredniji utjecaj na krajišku masu. U slučajevima buna, kojima se redovno pridružuju krajiške narodne starješine ili još bolje rečeno koji ih predvode, »njemačkim« oficirima uglavnom preostaje da čuvaju vlastitu glavu. Međutim, krajiške bune su istovremeno doprinos uređenju Vojne krajine, i to osobito kada neplaćeni krajišnici sudjeluju u njima. Neplaćeni krajišnik se dosita ne želi osloboditi svog krajiškog statusa. On u suštini želi da njegov status bude jasno određen, da on zna svoja prava i obaveze, a naročito da bude zaštićen od zloupotreba. Izgleda da su više vojne vlasti toga bile svjesne i da su baš na toj osnovi umirivale pobunjene krajišnike. Baš zato je struktura većine krajiških buna slična.

U krajiškim bunama 1719—1722. godine u Primorskoj krajini primjećujemo zanimljivu pojavu da su bune u kojima sudjeluju sami krajišnici znatno kraće od buna u kojima krajišnici sudjeluju zajedno sa Senjanima. U senjskim bunama, kao i u bunama primorskih krajišnika, sudjeluje velika većina stanovništva, neovisno o svom društvenom položaju. Međutim, slobode i povlastice koje Senj ima kao slobodni kraljevski grad omogućavaju mu da se znatno uspješnije odupire vojnim vlastima, a time i dugotrajnije. Uostalom, senjskim zahtjevima se ne može udovoljavati umirujućim obećanjima. Budući da u prvoj polovini XVIII. stoljeća postoje relativno trajni društveni uzroci koji uvjetuju bune, u slučajevima kada se u bunama krajišnicima pridružuju Senjani (npr. 1695—1698, 1719—1722), one znatno duže traju. Postojanje Senja kao slobodnog kraljevskog grada i krajiške utvrde vjerojatan je razlog što su bune u Primorskoj krajini i brojnije nego u Hrvatskoj krajini. Mjesto Karlovca u Hrvatskoj krajini znatno je drugačije.

Otkako je Senj postao krajiško središte, njegovo građanstvo (kada to kažemo mislimo na vlastelu i pučane) stalno se bori da ograniči utjecaj vojnih vlasti u gradu. Istraživanjem razvoja Senja početkom XVIII. stoljeća uvjerali smo se da jasno treba razlučivati borbu građanstva protiv velikih ovlaštenja vojnih vlasti u gradskoj samoupravi od udjela građanstva u krajiškim službama, koji njemu samome nije sporan. Nijedan Senjanin se ne želi odreći svoje vojne službe i plaće koju za nju dobiva. Dok građanstvo u suštini želi isključiti bilo kakav utjecaj vojnih vlasti na gradsku samoupravu, ono ne želi, bar ne do 1719—1722. godine, izgubiti sve ono što krajiške povlastice osiguravaju samome gradu. Naglašavamo da se ne bi smjelo gubiti iz vida da senjsko građanstvo u krajiškoj službi uživa dvije vrste povlastica, i one gradske i krajiške. Prema tome, borba Senjana je znatno složenija nego što se to obično može pročitati u historiografskoj literaturi. Oni su u novovjekovnoj historijskoj perspektivi nesumnjivo razvojno bitno ograničeni utjecajem vojnih vlasti u gradskoj samoupravi. Ali, ako isključimo neznanstvene pretpostavke o tome da li bi se Senj uopće održao kao gradsko naselje u XVI. stoljeću da nije bio pretvoren u vrlo jako krajiško uporište, ostaje neusporedivo važnije pitanje koliki je i kakav utjecaj imao krajiški status na privredni razvoj grada u XVII. i početkom XVIII. stoljeća. Takvih istraživanja nema, a na temelju uvida u literaturu i gradu o Senju sklon sam pretpostavci da je njegov privredni razvoj velikim dijelom ovisio o uvjetima privređivanja na Vojnoj krajini. To objašnjava zašto do pred konac XVII. stoljeća nema buna. Niz buna u Senju javlja se onda kada je ugrožen tradicionalni krajiški sistem i kada se proširenjem hrvatskih zemalja iza 1699. godine te znatnim društvenim i privrednim promjenama u Habsburškoj Monarhiji znatno veće razvojne mogućnosti pružaju izvan Vojne krajine. To se dešava u prvoj polovini XVIII. stoljeća.

Bitno je da u Senju nema društvenog sloja koji bi to pitanje dosljedno postavio. Baš zato je i neprihvatljivo dosadašnje tumačenje buna kao međusobnog sukoba senjskog stanovništva, koje se dijelilo u dvije »stranke«, tj. »na pristaše vojničkoga zapovjedništva senjskoga, među koje spadahu plemići i patriciji Vukasovići i nekoliko samo patricija i građana, i u brojevno mnogo jaču stranku staro-ustavnu hrvatsko-ugarsku, kojoj bješe dozlogrdila samovolja vojničke vlade« (Magdić).

Ovo shvaćanje zaslužuje višestranu kritiku. Prvo, u Senju nema »vojničke stranke« koja bi podržavala ograničavanje gradskih sloboda i povlastica. Vidjeli smo da početkom XVIII. stoljeća nema slučaja da se u traženjima da se povlastice potvrde ili prošire nailazi na pristalice tzv. vojničke stranke. S druge strane, teško bi bilo poreći da se pristalice tzv. staroustavne hrvatsko-ugarske stranke u mnoštvu slučajeva ne oslanjaju na vojne vlasti na način koji potonjima omogućava da jačaju svoj utjecaj u gradu. To se nesporno dešava u bunama 1719—1722. godine. Drugo, kao što je sporan pojam »pristaše vojničkoga zapovjedništva« u smislu koji mu se pridaje, sporan je i pojam »stranka staroustavna hrvatsko-ugarska«. Kako objasniti činjenicu da Hrvatski sabor 1717. godine bira upravo Antona Vukasovića za podžupana zagrebačke županije u senjsko-primorskom kraju, ostvarujući makar formalno pravo koje je Senju podijeljeno 1652. godine? U bunama 1719—1722. nema nikakva traga, čak ni u saborskim fondovima, da Lalićevi sljedbenici traže podršku za svoje zahtjeve protiv Vukasovića od Hrvatskog sabora. Nije ni čudno jer takvu podršku ne bi mogli ni dobiti.

Kako onda objasniti ove senjske bune, odnosno raslojavanje u gradu?

Porodica Vukasovića se ne može shvatiti ako se ne istraže sva proturječja društvenog razvoja Senja u XVII. i početkom XVIII. stoljeća. Njezin uspjeh, njezino bogatstvo i njezina moć proistječu upravo iz toga proturječnog razvoja koji toliko dugo traje bez većih potresa. Posredujući među različitim razvojnim usmjerenjima, koja su puno stoljeće u suštini istom međudnosu, Vukasovići su s jedne strane odlučni branitelji gradskih sloboda i povlastica (kao takve ih prihvaća i Hrvatski sabor), a s druge strane ako baš ne najodaniji, ono svakako najpouzdaniji zagovornici održavanja krajiškog statusa Senja. Kada se ta ravnoteža poremetila, Vukasovići su se prvi našli u krizi, prije nego što je i došlo do otvorenog sukoba senjskog građanstva s vojnim vlastima. Međutim, kako u Senju nema društvenog sloja koji bi htio dosljedno razriješiti grad od svih krajiških obaveza, nije ni čudno da je u buni najjača ličnost izrazito proturječni Pave Lalić, koji u biti želi istisnuti Vukasoviće iz grada zato da bi on zauzeo njihovo mjesto. Kako inače razumjeti činjenicu da je jedini određeni zahtjev pobunjenih Senjana od 1719. do 1722. godine onaj o protjerivanju Vukasovića iz Senja?

Druga je stvar što većina pobunjene senjske vlastele i pučana Vukasoviće smatra povodom da se istaknu brojni drugi zahtjevi koji posredno ili neposredno bitno određuju budućnost Senja u vrijeme kada Trst i Rijeka već započinju svoj ubrzani razvoj. Ipak, takve mogućnosti nisu iskorištene. U četvrtoj godini bune Senj dobiva njemačku posadu kakvu nikada do tada nije imao.

Nekoliko riječi o senjskim venturinama. Smatram ih »prirodnim saveznicima« vojne vlasti u Senju. Oni brane cijeli sistem starih krajiških povlastica, kojima je u osnovi »stipendium«. Međutim, baš su se njih vojne vlasti prisiljene odreći, jer uređenje Vojne krajine u prvoj polovini XVIII. stoljeća nužno pogađa i venturine. Zato venturini već u buni 1719—1722. postaju ogorčeni protivnici vojne vlasti, ali u suštini iz potpuno suprotnih uzroka nego vlastela i pučani. Bolje rečeno, venturini su protivnici nove politike vojne vlasti, a plemstvo i pučani, u različitoj mjeri, same vojne vlasti. Tek u nekim slučajevima interesi su im svima zajednički, kao na primjer u pitanju kontribucije.

Dakle, vlastela i pučani, koji će se perspektivno nesumnjivo teže osloboditi krajiških obaveza, u bunama kojima smo se bavili u savezu su s venturinima, kojima je cilj zaštita njihova tradicionalnog senjskog krajiškog statusa. To je dalji razlog neuspjeha bune.

Ipak, ni vojne vlasti nisu uspjele iskoristiti tu bunu da učvrste svoje interese u Senju. Senj je i dalje ostao jedno od najotvorenijih pitanja krajiške politike bečkog dvora.

Ovaj »Zaključak« nesumnjivo više otvara nova pitanja nego što sažima domašaj ovog rada. Svjesno je tako pisan da bi obavezivao na dalja produbljenja istraživanja Vojne krajine.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Upotrijebljena je građa iz ovih fondova:

Arhiv Hrvatske, Zagreb

1. Acta confinii Croatici (1577—1746)
2. Generalna komanda Karlovac, kutija 2
3. Spisi Like i Krbave, kutija 5
4. Acta segregationalia confinii Croatici, kutija 1 (1719—1729)
5. Uvezani spisi, Karlovački generalat, knj. I (1699—1735), knj. II (1642—1735)
6. Generalkomanda Karlovac-Varaždin (Zagreb), 3 Repertorium (1719—1722)
7. Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, fasc. III, svežanj CCXXVIII
8. Spisi obitelji Vukasović, 1

Arhiv JAZU, Zagreb

1. Ostavština Radoslava Lopašića
2. Ostavština Ivana Kukuljevića
3. Zbirka Mane Sladovića
4. Croatica

Dubrovački arhiv

Acta Sanctae Mariae Maioris, XVIII. stoljeće
Dopisivanje konzula Josipa A. Svilokosija, od 14. VII. 1704. do 21. X. 1723.

Kriegsarchiv, Beč

1. Hofkriegsrat, Expedit
2. Hofkriegsrat, Registratur
3. Croatica

Kofkammerarchiv, Beč

Zeng und Modrus (1528—1719)

Objavljeni izvori

1. I. Erceg, *Gradivo o ekonomskoj politici i trgovačkom prometu na sjevernom Jadranu (Senj-Rijeka-Istra-Trst) u 18. stoljeću*, Vjesnik Historijskog arhiva Rijeka i Pazin, 13 (1968), 5—75.
2. D. Farlatti, *Illyricum sacrum IV*, Venetiis 1769.
3. A. Ivić, *Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. vijeku*, Starine JAZU, 35 (1916).
4. R. Lopašić, *Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu*, Starine JAZU, 17 (1885) i 19 (1887).
5. R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine I—III*, Zagreb 1884—1889.

6. J. M., *Statut grada Senja od godine 1388*, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, 3(1854), 141—170.
7. M. Magdić, *Statut kralja Ferdinanda III od godine 1640 za grad Senj*, Vjestnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva, 2 (1900), 81—97.
8. F. Šišić, *Hrvatski saborski spisi I*, Zagreb 1912.
9. *Zaključci Hrvatskog sabora III (1714—1735)*, Zagreb 1961.
10. M. Zjačić, *Statut grada Senja iz 1388. godine*, Rad JAZU, 369 (1975), 39—115.

Literatura

1. J. Adamček, *Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII stoljeću*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 2(1972), 23—46.
2. J. Amstadt, *Die k. k. Militärgrenze 1522—1881, I—II*, Würzburg 1969.
3. S. Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, Zagreb 1956.
4. A. v. Arneth, *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Österreich in achtzehnten Jahrhundert*, Wien 1863.
5. F. Bach, *Otočaner Regiments Geschichte*, Karlstadt 1853.
6. V. Banović, *Gacka dolina s okolnim poljima*, Zagreb 1932.
7. R. F. Barbalić, *Brodarstvo u Senju i Podgorju kroz prošlost*, Senjski zbornik, 4(1969—1970), 5—32.
8. M. Bayer, *Die Entwicklung der österreichischen Militärgrenze mit besonderer Berücksichtigung des Karlstädter Generalates*, Wien 1935. (neobjavljena disertacija).
9. Bellosztenecz, *Gazophylacium I—II*, Zagreb 1740. (reprint).
10. F. Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb 1951.
11. F. Čulinović, *Statut grada Senja*, Spomenica Mauroviću, Beograd 1934.
12. M. Despot, *Iz privredne prošlosti Bakra i Senja u XVIII stoljeću*, Riječka revija, 10 (1961), 175—180.
13. I. Erceg, *Neki ekonomski momenti iz života Trsta, Senja i Karlobaga*, Ljetopis JAZU, 70 (1965), 289—295.
14. I. Erceg, *Vanjska trgovina sjeveroadrskih gradova kao faktor u nastajanju kapitalističkih odnosa u Habsburškoj Monarhiji XVIII i XIX stoljeća*, JIČ, 3—4 (1968), 19—37.
15. T. Fellner, H. Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Wien 1907.
16. J. Francišković, *Natpis na portalu katedrale u Senju*, Bogoslovska smotra, 20 (1932), 273—274.
17. Isti, *Posveta stolne crkve u Senju*, Bogoslovska smotra, 19(1931), 339—345.
18. O. Fras, *Quellenbuch zur österreichischen Geschichte II*, Wien 1959.
19. S. Gavrilović, *Srbi u Hrvatskoj u XVIII veku*, Zbornik Matice srpske za istoriju, 14(1976).
20. M. Grbić, *Karovačko vladništvo I*, Karlovac 1891.
21. F. Hauptmann, *Rijeka*, Zagreb 1951.
22. Z. Herkov, *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I—II*, Zagreb 1956.
23. *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb 1959.
24. J. Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina II*, Zagreb 1942.
25. R. Horvat, *Lika i Krbava I—II*, Zagreb 1941.
26. A. Ivić, *Seoba Srba u Hrvatsku tokom 16., 17. i 18. stolecja*, Subotica 1923.
27. A. Ivić, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju*, Sremski Karlovci 1909.
28. J. Janković, *Nekoliko kritika o sadašnjosti i prošlosti Trsata*, Izvješće kr. velike gimnazije na Rijeci 1885/86.
29. k., *Protokol senjskih plemića 1748*, Radiša, 1/1875, 19, 151.
30. I. Karaman, *Prilog za povijest Senja i Karlobaga u drugoj polovici XVIII stoljeća*, Historijski zbornik, 19—20 (1966—1967), 103—127.
31. N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd 1976.
32. V. Klaić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, Rad JAZU, 206 (1915).
33. V. Klaić, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb 1901.
34. V. Klaić, *Povijest Hrvata IV*, Zagreb 1973.
35. V. Klaić, *Život i djela Pavla Rittersa Vitezovića*, Zagreb 1914.
36. P. Krajasich, *Die Militärgrenze in Kroatien*, Wien 1974.
37. B. Krmpotić, *Grad Senj u Vojnoj krajini*, Napredak, 10/1935, 9, 116—117.

38. B. Krmpotić, *Iz historije grada Senja i Vojne krajine*, Primorje (Sušak), 36 (1939) 4.
39. I. Kukuljević Sakcinski, *Grad Senj*, Leptir, 1860, 137—208.
40. E. Laszowski, *Gorski Kotar i Vinodol*, Zagreb 1923.
41. E. Laszowski, *Stari lički gradovi*, Zagreb 1941.
42. R. Lopašić, *Karlovac. Povijest i mjestopis grada i okolice*, Zagreb 1879.
43. M. Magdić, *Crtice iz kronike grada Senja od god. 1719—44*, Narodne novine, 52.1886, 227—229, 231, 235—237, 241.
44. M. Magdić, *Grad Senj. Mjestopis i opis*, Senj 1877.
45. M. Magdić, *Popis patricijskih i građanskih porodica senjskih od godine 1758*, Starine JAZU, 17 (1885), 49—53.
46. M. Magdić, *Prilozi našoj kulturnoj historiji. Senjska pomorska trgovina od XIII do XIX vijeka*, Jutarnji list, 11/1922, 3645, 2.
47. M. Magdić, *Prilozi za poviest starih plemićkih porodica senjskih*, Starine JAZU, 17(1885), 54—76. i 12(1880), 224—229.
48. M. Magdić, *Regesta važnijih i znamenitijih isprava senjskih arhiva*, Vjestnik Kr. hrv. slav. dalm. arkiva, 1 (1889), 139—185, 244—251.
49. M. Magdić, *Senjani i monopol soli koncem XVII vijeka*, Narodne novine, 68/1902, 290, 291, 293.
50. M. Magdić, *Senjani u poljačkom nasljednom ratu (1733—1736.)*, Prosvjeta (Zagreb), 19/1918, 18, 578—579.
51. M. Magdić, *Senjska pomorska trgovina i senjska trgovačka mornarica u XVIII vijeku*, Jugoslavenski pomorac, 1 (1925), 3—4.
52. M. Magdić, *Senjska buna (1719—1722.)*, Danica (Kalendar), 1897, 151—159.
53. M. Magdić, *Senjsko žiteljstvo i senjska gradska uprava u XVII vijeku*, Narodne novine, 67/1901, 256—257.
54. M. Magdić, *Senj u XVII vijeku*, Hrvatsko kolo, 6 (1910), 43—61.
55. M. Magdić, *Topografija i poviest grada Senja*, Senj 1877.
56. Josip Marević, *Otočki krajiško-komorski kapetani od polovice 15. do polovice 18. vijeka*, Hrvatska straža, 9/1937, 204, 4—6.
57. V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik I—II*, Zagreb 1975.
58. F. v. Mensi, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890.
59. F. Moačanin, *Pregled istorije Vojne krajine od XVI do XVII vijeka*, Vjetrom vijani, Zagreb 1971, 83—101.
60. F. Moačanin, *Problem zemljišnog posjeda vojničkog stanovništva na Hrvatskoj i Slavonskoj krajini*, Novi ljetopis SKD Prosvjeta, 2 (1972), 84—94.
61. R. Pavelić, *Bunjevci*, Zagreb 1973.
62. S. Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zagreb 1962.
63. *Rijeka* (Zbornik), Zagreb 1953.
64. G. E. Rothenberg, *The Austrian Military Border 1522—1747*, Urbana 1960.
65. *Senj*, Hrvatski kulturni spomenici I, Zagreb 1940.
66. M. Sladović, *Povest biskupiah senjske i modruške ili krbavske*, Trst 1856.
67. T. Smičiklas, *Poviest hrvatska II*, Zagreb 1879.
68. G. Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka*, Beograd 1970.
69. G. Stanojević, *Senjski uskoci*, Beograd 1973.
70. I. Strohal, *Statuti primorskih gradova i općina*, Zagreb 1911.
71. F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962.
72. E. Valdec, *Hrvatska u doba bune Franje II Rákóczyja*, Zagreb 1942.
73. M. Valentić, *Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske Vojne krajine*, Serjski zbornik, 1 (1965), 69—92.
74. F. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze I*, Wien 1875.
75. P. Vukmirović, *Vrhovine, Otočac i Brinje*, Lički kalendar, 1968, 82—88.
76. C. v. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* 44, Wien 1882.

Summary

REBELLIONS IN SENJ AND THE NORTHERN ADRIATIC MILITARY BORDERLAND (1719—1722)

*Drago Roksandić, Filozofski fakultet historijski seminar,
Beograd, Čika Ljubina 16—18*

The period following the War of Vienna (1683—1699), and up to the mid-eighteenth century, was marked by a series of insurrections and rebellions in the Military Borderland region. Few of these have been properly investigated by the historians, and the present paper is an attempt at explaining the nature of the rebellions in Senj and the Northern Adriatic (Primorje) Military Borderland between 1719 and 1722.

Earlier historiography studied this period mostly from the point of view of successful militarization of the Borderland in accordance with the needs of the absolutist policies of the Habsburg regime. Though useful, this approach is not sufficient, because it reduces historical developments to a series of political and military-administrative measures. In particular, this approach is quite unsuitable if one has in mind the needs of the Serbian and Croatian national history. If it is adopted, many events that significantly affected the later course of history of the Croatian and Serbian peoples are simply skipped. It should be remembered that these two peoples made almost the entire population of the Military Borderland.

Approaching the history of the Military Borderland from the perspective of the local insurrections enables the historian to view the developments from the standpoint of national history.

Two kinds of communities can be distinguished in the Northern Adriatic Military Borderland in the early eighteenth century, each of which lived in different conditions, that is, with different costumes and different set of privileges in the service. The two groups were the paid and the unpaid borderland troops. The former communities were older, dating from the sixteenth century, and the latter were younger, dating from the seventeenth century. Both were distinctly agrarian communities, but were also marked by significant differences. The first was a predominantly, farming community with some livestock raising; the second engaged largely in livestock raising, with varying degrees of involvement in farming. The first type of community was made up almost exclusively of Croats, while the second type was made up of Serbs and Croats.

The social stratification in the region was quite limited. There were, admittedly, the so-called »popular leaders«, but their numbers were so limited that they can more correctly be regarded as a group than a social stratum. The military authorities in the Borderland region actually prevented social stratification among the local population and only allowed the formation of a small group of »popular leaders« to mediate between the authorities and the Military Borderland communities. Any attempt at a further stratification was blocked. This was one of the important causes of insurrections and rebellions in the Northern Adriatic Military Borderland between 1719 and 1722. The local leaders were active participants in these insurrections, usually as »ringleaders«.

The present paper analyzes the deeper reasons and immediate causes of the rebellions. The increased militarization of the Borderland region threatened the position of the paid frontier troops, equalizing their position with that of the unpaid troops and depriving them of many social and economic privileges which they had acquired over the past two hundred year.

Militarization threatened the status of the unpaid troops as well, but they had much less to lose since the range of their privileges was much smaller. What was most threatened by this development was the local self-government of the Borderland population, as militarization meant the introduction of a consistent system of coercion.

The rebellions of the Senj people were connected with the troop insurrections of the Military Borderland, but their causes and aims were different. Senj owed its survival in the sixteenth and seventeenth centuries largely to the fact that it was a Military Borderland stronghold against the Turks. When the frontier with the Ottoman Empire moved further inland after the War of Vienna, Senj ceased to be a borderland stronghold and its citizens tried to extricate themselves from the defence obligations, as they hampered them in their efforts to exploit the newly opened developmental opportunities. Different classes of Senj citizens had different interests and joined the armed insurrections for different reasons. The military authorities managed to preserve their influence in Senj, but this required great efforts and a direct military intervention.

The successful quelling of the Senj rebellions and borderland troop insurrections created the conditions for a more resolute militarization of the entire region.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 15

ZAGREB

1982.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni
rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja
poreza na promet proizvoda.

RADOVI 15

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Mr *Dragica Malić*

Korektor
Dunja Pavličević

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

- ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb.
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
BUDAK Neven, Filozofski fakultet, Đ. Salaja 3, Zagreb.
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb.
LAUŠIĆ mr Ante, Centar za istraživanje migracija, Ilica 44, Zagreb.
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb.
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU Zadar, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar.
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
ROKSANDIĆ mr Drago, Filozofski fakultet, Istorijски seminar, Čika Ljubina 18-20, Beograd.
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb.
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.